

Avrupa Birliği Müzakere Sürecinde **Yargı ve Temel Haklar** Faslı

Avukatlar için **Yargı ve Temel Haklar** Projesi

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
AVRUPA BİRLİĞİ BAKANLIĞI

Mustafa Kemal Mahallesi 2082. Cadde No: 4
06800 Bilkent / Ankara
Tel: 0312 218 13 00 Faks: 0312 218 14 71
www.ab.gov.tr

ISBN: 978-605-5197-07-0

“Avrupa Birliği Müzakere Sürecinde Yargı ve Temel Haklar Faslı” kitabı Avrupa Birliği Bakanlığı tarafından Adalet Bakanlığı ve Türkiye Barolar Birliği işbirliğiyle yürütölen ve İngiltere Büyökelçiliği tarafından desteklenmekte olan **“Avukatlar İçin Yargı ve Temel Haklar Projesi”** kapsamında hazırlanmıştır. Bu kitapta yer alan bilgiler İngiltere Büyökelçiliği'nin göröşlerini yansıtmamaktadır.

Grafik Tasarım:

BRC Organizasyon Reklam Tasarım
Şehit Ersan Caddesi No: 24/11 Çankaya / Ankara
Tel: 0312 466 56 56
www.brcorganizasyon.com.tr

Baskı:

MRK Baskı ve Tanıtım Hizmetleri
Uzayağı Cad. 1254 Sok. No: 2 Ostim / Ankara

Şubat 2013

Avrupa Birliği
Müzakere Sürecinde
Yargı ve Temel Haklar Faslı

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	7
ÖNSÖZ	8
BİRİNCİ BÖLÜM: AVRUPA BİRLİĞİ'NDE YARGI VE TEMEL HAKLARA GENEL BAKIŞ	10
AVRUPA BİRLİĞİ HUKUK DÜZENİ ÇERÇEVESİNDE YARGI VE TEMEL HAKLAR KONULARININ YERİ VE ÖNEMİ	14
I. AVRUPA BİRLİĞİ HUKUKU VE ULUSAL HUKUK DÜZENLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİ VE ULUSAL YARGININ ROLÜ	14
A. AVRUPA BİRLİĞİ HUKUKUNUN ULUSAL HUKUKLA İLİŞKİSİNİ BELİRLEYEN TEMEL İLKELER	14
1. Genel Olarak	14
2. Avrupa Birliği Hukukunun Uygulanmasındaki Ayırt Edici Özellikler: Doğrudan ve Dolaylı Uygulama ...	15
3. Avrupa Birliği Hukuku Kurallarının Doğrudan Etkisi	19
4. Avrupa Birliği Hukukunun Önceliği İlkesi	23
5. Doğrudan Etki ve Öncelik İlkelerinin Avrupa Birliği Hukukunun Etkili Uygulanması Mekanizması Çerçevesindeki İşlevleri	25
B. AVRUPA BİRLİĞİ HUKUK DÜZENİNİN ULUSAL HUKUK DÜZENLERİNDE ETKİSİ AÇISINDAN AVRUPA BİRLİĞİ ADALET DİVANI'NIN VE ULUSAL YARGININ ROLÜ VE İLİŞKİSİ	25
1. Avrupa Birliği Hukukunun Ulusal Yargı Organları Tarafından Uygulanması	25
2. Avrupa Birliği Adalet Divanı-Ulusal Yargı İlişkisi Bakımından Ön Karar Davası	27
a. Hukuki Dayanağı	27
b. Tanımı	28
c. Ön Karar Davası Usulü ve Süreci	29
d. Başvurunun Ulusal Mahkemeler Tarafından Yapılması	29
e. Başvurunun Konusu	30
f. Başvuru Konusunda Ulusal Mahkemelerin Takdir Yetkisi	30
g. Başvurunun Zamanı	31
h. Başvurunun Şekli	31

II. AVRUPA BİRLİĞİ HUKUK DÜZENİNDE TEMEL HAKLAR	32
A. GENEL OLARAK	32
B. AVRUPA BÜTÜNLEŞMESİNDE TEMEL HAKLARIN KORUNMASININ TARİHSEL GELİŞİMİ	32
1. Avrupa Birliği Adalet Divanının Rolü	32
2. Diğer Avrupa Birliği Kurumlarının Temel Hakların Korunması Alanındaki Rolü.....	35
3. Kurucu Antlaşmalara Değişiklik Getiren Tadil Antlaşmaları Sonrası Durum.....	36
C. AVRUPA BİRLİĞİNDE TEMEL HAKLARIN KORUNMASINDA MEVCUT HUKUKİ DURUM.....	38
1. Avrupa Birliği Düzeyinde Korunan Temel Haklar	38
2. Avrupa Birliği Düzeyinde Temel Hak Koruması Sisteminin Üye Devletlere Etkisi.....	40
3. Avrupa Birliği Düzeyinde Temel Hak Koruması Sisteminin AİHS Sistemi ile İlişkisi.....	41
İKİNCİ BÖLÜM: TÜRKİYE-AVRUPA BİRLİĞİ İLİŞKİLERİ - MÜZAKERE SÜRECİNDE MEVCUT DURUM VE SİYASİ REFORM SÜRECİ	42
I. TÜRKİYE-AVRUPA BİRLİĞİ İLİŞKİLERİ VE MÜZAKERE SÜRECİNDE MEVCUT DURUM	42
A. TÜRKİYE-AVRUPA BİRLİĞİ İLİŞKİLERİ TARİHÇESİ	42
1. Avrupa Birliği ile Ortaklık İlişkisinin Kurulması: Ankara Anlaşması.....	42
2. Katma Protokol	43
3. Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne Üyelik Başvurusunda Bulunması.....	43
4. Türkiye'nin Aday Ülke Olarak İlan Edilmesi	44
B. TÜRKİYE'NİN KATILIM MÜZAKERELERİNE BAŞLAMASI.....	44
1. Tarama Süreci	45
2. Müzakerelerde Mevcut Durum	45
3. Pozitif Gündem	47
II. TÜRKİYE'NİN AVRUPA BİRLİĞİ ÜYELİK MÜZAKERELERİ KAPSAMINDA SİYASİ REFORM SÜRECİ	48
A. GENEL OLARAK SİYASİ KRİTERLER VE REFORM SÜRECİ	48

B. SİYASİ REFORM SÜRECİNDE TEMEL MEVZUAT DEĞİŞİKLİKLERİ	50
1. Anayasa Değişiklik Paketleri.....	50
2. Uyum ve Reform Yasa Paketleri	54
C. SİYASİ REFORM SÜRECİNİN TEMEL ETKİ VE SONUÇLARI.....	56
D. REFORM İZLEME GRUBU.....	57
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: 23. FASIL ÇERÇEVESİNDE YARGI SİSTEMİMİZE İLİŞKİN ÇALIŞMA VE REFORMLAR	58
I. TÜRKİYE'NİN AVRUPA BİRLİĞİ ADAYLIK STATÜSÜ ÖNCESİNDE YARGI SİSTEMİMİZE AB'NİN BAKIŞI VE TEMEL SORUNLAR	58
II. ADAYLIK VE MÜZAKERE SÜRECİNİN YARGI SİSTEMİNE ETKİLERİ: YARGI ALANINDA GERÇEKLEŞTİRİLEN TEMEL REFORMLAR.....	61
A. YARGI REFORMU STRATEJİSİ VE EYLEM PLANI	61
1. Hazırlık Süreci.....	61
2. Kapsamı	62
3. Gerçekleşme Durumu	62
4. Güncelleme Çalışmaları	62
B. YARGININ BAĞIMSIZLIĞI VE TARAFSIZLIĞINA DAİR ANAYASAL, YASAL VE KURUMSAL GELİŞMELER	63
1. Anayasa Mahkemesi ile İlgili Değişiklikler	63
2. Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulu ile ilgili Değişiklikler	64
3. Askeri Yargı Alanında Kaydedilen Gelişmeler.....	65
4. Devlet Güvenlik Mahkemeleri	67
5. Temel Kanunların Tamamen Yenilenmesi	67
C. YARGININ ETKİLİLİĞİNİ VE VERİMLİLİĞİNİ GELİŞTİRMEYE YÖNELİK TEDBİRLER VE DÜZENLEMELER	68
1. İhtisas Mahkemelerinin Kurulması ve Yaygınlaştırılması.....	68
2. Türkiye Adalet Akademisi'nin Kurulması ve Mesleki Yetkinliğin Artırılması Çalışmaları	69
3. Yargının İş Yükünün Azaltılması, Yargılamanın Hızlandırılması için Yapılan Çalışmalar	70

a. Bölge Adliye Mahkemeleri	70
b. Alternatif Uyuşmazlık Çözüm Mekanizmaları	71
c. Yargı Reformu Paketleri	72
d. Yargının Hızlandırılması ve İş Yükünün Azaltılması için Alınan Diğer Tedbirler	76
D. CEZA YARGILAMASINA DAİR USULÎ GÜVENCELERE İLİŞKİN GERÇEKLEŞTİRİLEN ÇALIŞMALAR	77
1. Gözaltı Süreleri, Yargıya Erişim, Adil Yargılanma Hakkı	77
2. Terörle Mücadele Kanunu ve Terörle Mücadeleden Doğan Zararların Tazmini	79
3. Çocukların Yargılanması	80
E. AİHS VE AİHM KARARLARININ TÜRK YARGI ORGANLARI TARAFINDAN REFERANS ALINMASI VE AİHM TARAFINDAN TÜRKİYE HAKKINDA VERİLEN İHLAL KARARLARININ YARGILAMANIN İADESİ NEDENİ OLARAK KABUL EDİLMESİ İLE BİREYSEL BAŞVURU YOLU	80
F. YAŞAM HAKKI VE İNSANLIK ONURU İLE İLGİLİ ATILAN ADIMLAR	82
1. Yaşam Hakkı-Ölüm Cezası	82
2. İşkence ve Kötü Muamele Suçları ile Mücadele	83
G. CEZA İNFAZ SİSTEMİ ÇERÇEVESİNDE CEZA VE TUTUKEVİ KOŞULLARI ALANINDAKİ ÇALIŞMALAR	84
1. Denetimli Serbestlik ve Yardım Merkezleri ile Koruma Kurulları Kanunu ile Kaydedilen Gelişmeler	84
2. Cezaevlerinde İnsan Haklarının Korunması ve Hukuka Riayet	85
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM: 23. FASIL ÇERÇEVESİNDE TEMEL HAKLARA İLİŞKİN ÇALIŞMA VE REFORMLAR	88
I. TEMEL HAKLAR VE ÖZGÜRLÜKLER KONUSUNDA TÜRKİYE'NİN AVRUPA BİRLİĞİ ADAYLIK STATÜSÜ ÖNCESİNDE DURUMU VE TEMEL SORUNLAR	88
II. ADAYLIK VE MÜZAKERE SÜRECİNİN TEMEL HAK VE ÖZGÜRLÜKLERİN GELİŞİMİNE ETKİSİ	90
A. ULUSLARARASI İNSAN HAKLARI STANDARTLARINA UYUM	90
B. İNSAN HAKLARI ALANINDA KURUMSALLAŞMA	92
C. DÜŞÜNCE VE İFADE ÖZGÜRLÜĞÜ İLE İLGİLİ TEMEL TEDBİRLER	94

1. Düşünce ve İfadelerin Açıklanması.....	94
2. Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri, Siyasi Partiler, Dernekler ve Vakıflarla İlgili Atılan Adımlar.....	99
3. Din ve Vicdan Özgürlüğü.....	107
4. Yaşam Hakkı ve İnsanlık Onuru ile İlgili Sorunlar.....	109
D. EKONOMİK, SOSYAL VE KÜLTÜREL HAKLAR.....	109
1. Kadın Hakları ve Cinsiyet Eşitliği.....	109
2. Çocuk Hakları	110
3. Sosyal Bakımdan Korunmaya Muhtaç veya Engelli Kişiler	112
4. Ayrımcılıkla Mücadele	112
5. Kültürel Haklar	113
E. İDARİ TEDBİRLER VE YARGI ERKİ BÜNYESİNDE ALINAN TEDBİRLER	115
F. YARGI MENSUPLARININ BİLİNÇLERİNİN ARTIRILMASI	116
G. KİŞİSEL VERİLERİN KORUNMASI.....	117
H. YOLSUZLUKLA MÜCADELEDE GELİŞMELER	117
YARGI VE TEMEL HAKLAR BAŞLIKLIL 23. FASLIN ÖNCELİKLERİNE İLİŞKİN ÖZET DURUM.....	120
EK-1: YARGI VE TEMEL HAKLAR ALANINDAKİ AVRUPA BİRLİĞİ MÜKTESEBATI.....	122
EK-2: MÜZAKERE SÜRECİNDE KURUMSAL YAPI VE İDARİ KAPASİTENİN GELİŞTİRİLMESİ AMACIYLA YARGI VE TEMEL HAKLAR ALANINDA GERÇEKLEŞTİRİLEN PROJELER.....	124
EK-3: JEAN MONNET BURS PROGRAMI İSTATİSTİKLERİ	137

KISALTMALAR

AB	Avrupa Birliği
ABAD	Avrupa Birliği Adalet Divanı
ABGS	Avrupa Birliği Genel Sekreterliği
AET	Avrupa Ekonomik Topluluğu
AIHM	Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi
AIHS	Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi
BM	Birleşmiş Milletler
CEPEJ	Avrupa Adaletin Etkililiği Komisyonu (European Commission for the Efficiency of Justice)
CMK	Ceza Muhakemesi Kanunu
CMUK	Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu
DGM	Devlet Güvenlik Mahkemesi
GKRY	Güney Kıbrıs Rum Yönetimi
GRECO	Avrupa Konseyi Yolsuzluğa Karşı Devletler Grubu (Group of States Against Corruption)
HSYK	Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulu
KHK	Kanun Hükmünde Kararname
MGK	Milli Güvenlik Kurulu
NATO	Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (North Atlantic Treaty Organisation)
OECD	İktisadi İşbirliği ve Gelişme Teşkilatı (Organisation for Economic Co-operation and Development)
OPCAT	İşkenceye ve Diğer Zalimane, Gayriinsani veya Küçültücü Muamele veya Cezaya Karşı Birleşmiş Milletler Sözleşmesine Ek İhtiyari Protokolü (Optional Protocol to the Convention against Torture and other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment)
RİG	Reform İzleme Grubu
RTÜK	Radyo ve Televizyon Üst Kurulu
TAIEX	Teknik Destek ve Bilgi Değişimi (Technical Assistance and Information Exchange Instrument)
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TCK	Türk Ceza Kanunu
TMK	Terörle Mücadele Kanunu
TRT	Türkiye Radyo Televizyon Kurumu
TSK	Türk Silahlı Kuvvetleri
YÖK	Yükseköğretim Kurulu

Türkiye'nin çok yönlü dış politikasının temel yürüncesini teşkil eden ve ülkemizin çağdaşlaşma yönünde sürekli ilerleme kararlılığının en önemli standardını ve göstergesini oluşturan Avrupa Birliğine katılım süreci, özellikle hükümetimizin işbaşına geldiği 2002 yılından itibaren önemli bir ivme kazanmıştır. Bu dönemde hem mevzuatta hem de uygulamada gerçekleştirilen pek çok köklü reform, ülkemizin her bakımdan daha demokratik, daha müreffeh, bölgesinde ve dünyada daha saygın bir ülke haline gelmesini temin etmiştir.

Türkiye'nin AB üyeliğine giden yol, çağdaşlaşma hedefine yönelmiş toplumsal bir değişim/gelişim süreci olduğundan, toplumun tüm kesimlerinin içinde yer aldığı çok kapsamlı bir dönüşümün topyekün gerçekleştirilmesini gerektirmektedir. Toplumun, bu dönüşümden etkilenen tüm kesimlerinin sürecin aktif birer parçası olması, bu yönde farkındalığının ve buna bağlı olarak da katılımının artırılması, hükümet olarak göreve geldiğimiz günden bu yana en önemli hedeflerimiz arasındadır. İşte bu nedenle hükümetimiz Avrupa Birliği katılım sürecini toplumsal katılım ve toplumsal kazanım anlayışıyla yürütmektedir.

Avrupa Birliği, hukuka ve hukukun üstünlüğüne dayalı siyasi ve ekonomik bir bütünlüştür. Birlik, üzerine kurulu olduğu temel değerler arasında hukukun üstünlüğü ilkesine açıkça yer vererek, ancak bu ve benzeri değerlere saygılı ülkelerin Birlik üyesi olabileceğini Antlaşmalarında da açıkça ilan etmiştir.

AB'ye katılım sürecinde aday ülkelerin karşılaması gereken standartları ifade eden "Kopenhag Siyasi Kriterleri" içerisinde de hukukun üstünlüğüne atıfta bulunulmuş, bunun yanı sıra aday ülkelerin demokrasi, insan hakları ve azınlık haklarını koruyan ve saygı gösteren bir yapıya sahip olması gerekliliğine de dikkat çekilmiştir. Bu itibarla, yargının bağımsız, tarafsız, etkili ve verimli işleyişi ile temel hak ve özgürlüklerin gerektiği gibi tanınmasına ve korunmasına dair bir mekanizmanın kurumsallaşması, aday bir ülkenin AB'ye üyeliği için karşılaması gereken siyasi kriterlerin ayrılmaz bir parçasıdır.

Türkiye, mevzuatını ve uygulamasını ileri demokrasi anlayışı içinde AB norm ve standartlarına uyduracak ve insan hakları ile hukukun üstünlüğünü garanti altına alacak çok önemli atımları son on yıllık dönemde başarıyla gerçekleştirmiştir ve bu yönde kararlılıkla ilerlemeye devam etmektedir.

Türkiye’de yargı mekanizması, Avrupa Birliği katılım süreci çerçevesinde, bir yandan siyasi reform sürecinin diğer yandan da AB müktesebatının diğer unsurlarının hem hedefi hem de uygulayıcısı olması bakımından önemli bir konuma sahiptir. Sonuç itibarıyla, çıkarılan tüm mevzuatın uygulanma ve yorumlanma mercii yargıdır. Bu bakımdan AB müktesebatının iç hukukumuzla aktarılması kadar, gerektiği gibi ve etkili bir biçimde uygulanması da büyük önem arz ediyor. Bir başka deyişle, idari uygulamanın yanında, yargısal uygulamanın da AB norm ve standartlarında gerçekleştirilmesi gerekiyor. Bir yandan Kopenhag Siyasi Kriterleri diğer yandan “Yargı ve Temel Haklar” müzakere faslının gerekleri çerçevesinde, Türkiye’de tüm yargı teşkilatının AB üyeliğine ve bu üyeliğin zorunlu kıldığı AB müktesebatının gerektiği gibi uygulanmasına yönelik kurumsal dönüşüme hazırlanması hususuna da büyük önem atfediyoruz. Bu yönde farklı kurum ve kuruluşlarımız tarafından değişik unsurları ön plana taşıyacak şekilde, işbirliği ve koordinasyon içinde yürütülen pek çok faaliyeti başarıyla sonuçlandırdık.

Yargı mekanizmasının ayrılmaz parçası olan avukatlarımızın da AB müktesebatı ve siyasi kriterler konusundaki bilgi birikimlerini ve bu çerçevede AB üyesi olmuş bir Türkiye’de söz konusu müktesebatın gerektiği gibi uygulanmasına yönelik rolleri hakkındaki farkındalık düzeylerini artırma amacına hizmet eden faaliyetlerin hız kazanmasının önemli olduğu kanaatindeyiz.

Avrupa Birliği Bakanlığı olarak bu düşünceden hareketle, Adalet Bakanlığımızın ve Türkiye Barolar Birliğinin işbirliği ve Birleşik Krallık Hükümetinin desteği ile “Avukatlar için Yargı ve Temel Haklar Fası” başlıklı projemizi hayata geçirmekten mutluluk duyuyoruz. Bu proje çerçevesinde, yedi ilimizin barolarına kayıtlı

avukatlarımız için seminerler düzenlenecek, söz konusu seminerlerde esas alınacak eğitim konularını da kapsayan bir el kitabı hazırlanacak ve sürekli bilgi ve kaynak güncellemesine imkan verecek bir internet sitesi oluşturulacaktır. Hedefimiz, başta avukatlarımız ve stajyer avukatlarımız olmak üzere tüm kamuoyunun, Avrupa Birliği hukuk düzeninin uygulanmasına yönelik esaslar, Kopenhag Siyasi Kriterleri ve “Yargı ve Temel Haklar” faslının iç hukuk sistemimize entegrasyonu ve etkin uygulanması amacıyla yapılan çalışmalar ve kaydedilen gelişmeler hakkında bilgilendirilmesidir.

Projeye katılan ve destek veren ilgili kurum ve kuruluşlarımızın da katkısıyla, hiç şüphesiz AB katılım sürecinin öncelikli bir konu başlığına yönelik ilgi, farkındalık ve bilgi düzeyleri artacak, önyargılar azalacaktır.

AB üyelik süreci toplumun tüm kesimlerinin seferber olacağı uzun soluklu ve yoğun bir çabayı gerektiriyor. Sürece olan inancın ve toplumsal heyecanın canlı tutulabilmesi de hükümetlere düşen zorlu bir görevdir. Hükümet olarak biz, AB üyelik sürecimize ilişkin inancımızı ve heyecanımızı toplumun her kesimi ile paylaşma gayreti içerisindeyiz.

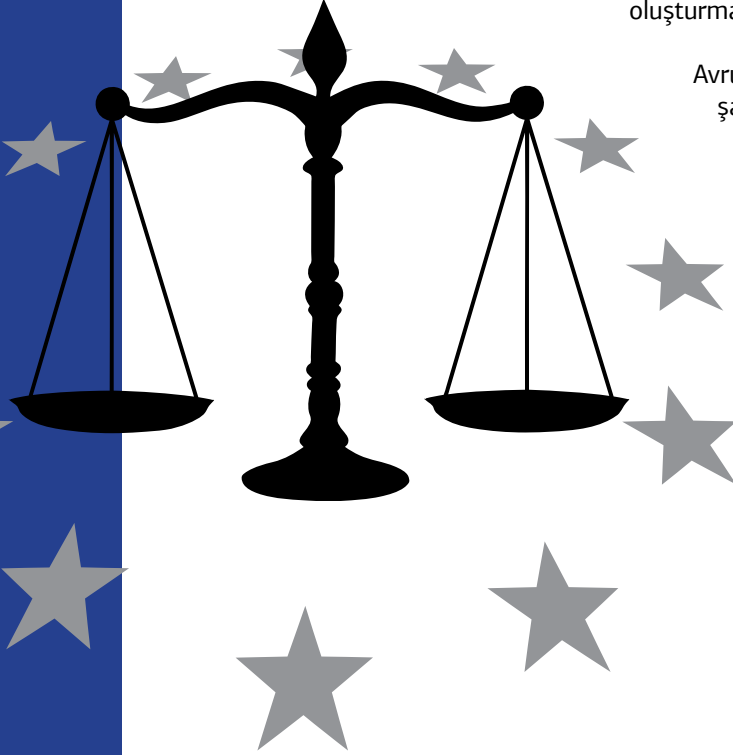
“Avukatlar için Yargı ve Temel Haklar” projemizde öngörülen tüm çalışmaların hayata geçmesinde bizimle birlikte olan Adalet Bakanımız Sayın Sadullah Ergin başta olmak üzere emeği geçen Bakanlık personeline, İngiltere’nin Ankara Büyükelçiliği’ne, Türkiye Barolar Birliği’ne, projede yer alan barolarımıza ve bu el kitabının hazırlanmasında emeği geçen tüm kıymetli uzmanlarımıza teşekkürlerimi sunuyor, projenin bu alanda ileriye yönelik yeni girişimlere de öncülük etmesini temenni ediyorum.

Egemen BAĞIŞ
Avrupa Birliği Bakanı ve Başmüzakereci

AVRUPA BİRLİĞİ'NDE YARGI VE TEMEL HAKLARA GENEL BAKIŞ

İkinci Dünya Savaşı'nın ardından ilk adımları atılmaya başlanan Avrupa bütünleşmesi hareketi sıradan bir uluslararası bütünleşmenin sınırlarını aşan bir görünüm arz ettiği gibi, nihai hedefleri itibarıyla de tarihte benzeri bulunmayan bir oluşuma işaret etmektedir. Avrupa Birliği (AB), üyesi olan devletler ve onların vatandaşları arasında tarihin ilk ve bugüne dek tek uluslararası bütünleşme denemesini oluşturmaktadır.

Avrupa bütünleşmesi hareketinin başarılı olmasının arkasında yatan iki temel neden vardır. Bunlardan ilki, güce dayalı bir bütünleşme modeli yerine rızaya ve özellikle de ortak bir hukuk düzeninin tesisine ve hukukun üstünlüğüne dayalı bir modelin benimsenmiş olmasıdır. İkinci neden ise, Avrupa devletlerini ve onların vatandaşlarını, ekonomik alanda başlayıp diğer alanlara da yayılacak biçimde ortak menfaatler çerçevesinde, adım adım bir araya getirme yönteminin tercih edilmiş olmasıdır. Böylece ortak çıkarlara ve ortak değerlere sahip bir yapının üye devletler ve vatandaşları arasında gittikçe yaklaşan bir

birlik kurma idealine ulaşılmasının yolunu açabileceği öngörölmüştür.

AB hareketini uluslararası örgütlenmelerden ayıran en önemli unsur, kendine özgü ve üye devletler ile vatandaşları üzerinde bağlayıcı bir hukuk düzenine sahip olmasıdır. AB hukuku hem ulusal, hem de klasik anlamda uluslararası hukuktan esaslı biçimde farklılıklar arz eden, kendine özgü, uluslarüstü bir hukuk düzeni oluşturmaktadır.

Birliğe üye devletler, aralarında yaptıkları uluslararası antlaşmalar aracılığıyla egemen yetkilerinin, yani yasama, yürütme ve yargı yetkilerinin bir bölümünü aralarında paylaşarak kullanmak üzere kurdukları bu yapıya transfer etmişlerdir. Bu transfer, hukuka dayalı olarak, devletlerin kendi iradeleriyle ve ortak çıkarların en iyi bu yöntemle gerçekleştirilebileceği düşüncesiyle meydana gelmiştir.

AB ve organları da, bu yetkileri kullanarak, üye devletlerin ortak iradeleri ile belirledikleri alanlarda bu devletler ve onların vatandaşları üzerinde bağlayıcı hukuk kuralları oluşturmakta ve yine bu devletlerin de işbirliğiyle bu kuralları tüm üye devletlerde aynı anda, aynı şekilde ve aynı ölçüde bağlayıcı olacak biçimde uygulamaktadır.

Böylece, Birliğe üye devletler ve vatandaşları üzerinde eşit şekilde bağlayıcı, ortak bir hukuk düzeni oluşturularak, aralarındaki ortak çıkar, değer ve bağların geliştirilmesi ve güçlendirilmesi amaçlanmaktadır.

Tamamen kendine özgü ilke ve esaslar üzerine tesis edilmiş olan bu hukuk sistemine “uluslarüstü

hukuk düzeni” adı verilmekte; dünyadaki tek örneğini de bugün için AB oluşturmaktadır.

AB, hukuka ve hukukun üstünlüğüne dayalı bir yapıdır. AB, üzerine kurulu olduğu değerler arasında hukukun üstünlüğü ilkesine açıkça yer vermektedir. Aynı şekilde insan haklarına saygı AB üyesi devletler ve aday ülkeler için olduğu kadar, üye devletlerin Birliğe devrettiği yetkileri kullanan AB kurumlarının eylem ve işlemlerinde de gözetilmesi gereken temel bir değerdir. Nitekim AB Antlaşmasının 2. maddesinde sayılan AB'nin temel değerleri arasında hem hukukun üstünlüğüne, hem de insan haklarına saygıya yer verilmektedir. Yine Birliğin üzerine inşa edildiği değerleri benimseyen ve bunları desteklemeyi taahhüt eden devletler AB Antlaşmasının 49. maddesi gereğince AB'ye üye olabilecektir.

Genişleme sürecinde aday ülkelerin karşılaması gereken minimum standartları ifade eden Kopenhag Siyasi Kriterleri içerisinde de hukukun üstünlüğüne atıfta bulunulmuş, ayrıca aday ülkelerin demokrasi, insan hakları ve azınlık haklarını koruyan ve saygı gösteren bir yapıya sahip olması gerekliliğinin altı çizilmiştir. Kopenhag Siyasi Kriterleri şu şekilde formüle edilmiştir:

“Üyelik için aday ülke; demokrasiyi, hukukun üstünlüğünü, insan haklarının ve azınlıkların korunmasını ve saygı görmesini güvence altına alan kurumların istikrarını sağlamış olmalıdır.”

Demokrasi, hukukun üstünlüğü, insan hakları gibi evrensel değerler şüphesiz ki, kağıt üzerinde neredeyse tüm devletler tarafından benimsenen, fakat içlerinin her devlet tarafından farklı şekilde doldurulduğu kavramlardır. AB üyeliği yoluna koyulan

tüm ülkeler bu kavramların ne anlam ifade ettiğini ve ne şekilde hayata geçirileceğini yeniden düşünerek gözden geçirmek ve bu alandaki en yüksek standartlara ulaşmak adına bir reform süreci başlatmak ihtiyacında olmuşlardır.

Yargının bağımsız, tarafsız, etkili ve verimli işle-

yişi ve temel hak ve özgürlüklerin gerektiği gibi tanınması ve korunmasına dair bir mekanizmanın kurumsallaşması bu itibarla aday bir ülkenin AB'ye üyeliği için karşılaması gereken siyasi kriterlerin ayrılmaz parçaları olarak değerlendirilmektedir. Bu bağlamda özellikle Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin (AİHS) 6. maddesinde düzenlenen adil

yargılanma hakkı ve bu maddenin uygulanmasına dair Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) içti-hadı AB açısından da bir norm ve standart oluş-turmaktadır.

AB hukuku kurallarını uygulamanın büyük ölçüde ulusal idarelerin ve ulusal mahkemelerin görev ve yetkisine girmesi, üye devletlerin ulusal mahkeme-lerinin Birlik hukuk kurallarının tüm üye devletler-de aynı anda, aynı şekilde ve aynı ölçüde bağlayıcı biçimde uygulanabilmesine imkan sağlayacak bir yargısal kapasite artışına ihtiyaç göstermesi so-nucunu doğurmaktadır. Üye devletlerin hukukun üstünlüğüne bağlı ülkeler olarak bağımsız, taraf-sız, etkili ve verimli işleyen bir yargı mekanizma-sına sahip olmaları AB üyeliğinin gerçekleşmesi bakımından olduğu kadar, üyeliğin ardından tüm Birliğin işleyişinin sağlıklı biçimde gerçekleş-meye devam edebilmesi bakımından da önem arz etmektedir. Bunun nedeni, gerek siyasi kriterlerle gerekse de AB müktesebatı ile ilgili alanlarda uyum sağlanan hukuk kurallarını yargısal olarak uygulamanın ulusal yargı organlarının yetki ve so-rumluluğunda olmasıdır.

Temel hak ve özgürlüklere saygı da AB'nin benim-sediği Antlaşma metinlerinde yer bulan bir temel değer ve bu itibarla bir aday ülkenin AB üyeliği için belirleyici unsur niteliğindedir. Özellikle Liz-bon Antlaşmasının 2009 yılında yürürlüğe girmesi ile hukuken bağlayıcılık kazanan AB Temel Haklar Şartında düzenlenen ve bunun yanı sıra AİHS'den ve üye devletlerin ortak anayasal geleneklerinden kaynaklanan temel haklara, özgürlüklere ve ilkele-re saygı bu kapsamda değerlendirilmektedir.

Konunun önemine binaen 2005 sonrası genişle-me sürecinde AB her iki konuya özgülenmiş ayrı

bir müktesebat başlığı oluşturulmasının gereğini görmüş ve aday ülkelerin AB üyeliği bakımından uyum sağlaması gereken AB müktesebat alanla-rının arasına “yargı ve temel haklar” da eklenmiş-tir. Dolayısıyla bugün için AB'ye katılım müzake-relerinde aday ülkenin üstlenmesi gereken Birlik müktesebatının yer aldığı fasıllar içinde “Yargı ve Temel Haklar” başlıklı 23. Fasıllar yer almaktadır. Bunun temel nedeni fasıl içinde yer alan husus-ların aday ülkeler tarafından yerine getirilmesini sağlamak üzere müktesebat uyumunun ve idari ve adli kapasite artışının ne ölçüde gerekli olduğunun genişleme süreci içinde zamanla daha iyi anlaşıl-ması ve bu alanda Birlik müktesebatının giderek daha somut hal almış olmasıdır. Ayrıca yukarıda ifade edildiği üzere, yargı ve temel haklar konuları AB'nin üyelik kriterleri olan Kopenhag kriterlerinin “siyasi kriterler” bölümü ile de yakından ilişkilidir. AB içinde gelişmekte olan mevzuat özellikle yargı ve temel haklar alanında ortak hareket alanlarını belirleyici nitelik taşımaktadır. 23. Fasıllar kapsa-mına giren AB müktesebatı listesine EK-1'de yer ve-rilmektedir.

Bu çerçevede bu çalışmada öncelikle AB hukuk dü-zeni ile üye devletlerin hukuk düzenleri arasında-ki ilişkilerin niteliği ışığında ulusal mahkemelerin rolü ve temel haklar konusunun AB hukukunda ele alınışının gelişimi ve önemi incelenmektedir.

Bunun ardından Türkiye'nin AB ile ilişkilerinin ve müzakere sürecinin kısa bir tarihçesine yer veri-lerek, bu bağlamda “Yargı ve Temel Haklar” faslı konusunda ilgili olduğu ölçüde genel olarak siyasi kriterler alanında ülkemizde kaydedilen aşama or-taya konmaktadır.

AVRUPA BİRLİĞİ HUKUK DÜZENİ ÇERÇEVESİNDE YARGI VE TEMEL HAKLAR KONULARININ YERİ VE ÖNEMİ

I. AVRUPA BİRLİĞİ HUKUKU VE ULUSAL HUKUK DÜZENLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİ VE ULUSAL YARGININ ROLÜ

A. AVRUPA BİRLİĞİ HUKUKUNUN ULUSAL HUKUKLA İLİŞKİSİNİ BELİRLEYEN TEMEL İLKELELER

1. Genel Olarak

AB'nin kuruluşu ile AB hukuku adı verilen ve uluslararası özellik ve nitelikler gösteren yeni bir hukuk sistemi doğmuştur. Bu sistemin meydana gelişi üye devletlerin imzaladığı uluslararası antlaşmalar olan AB Antlaşmaları ile olmuştur.

AB antlaşmalarının anayasal niteliği, söz konusu antlaşmaların AB kurumlarının, bir yandan, birbirleriyle, öte yandan ise, üye devletlerle ilişkilerini ve yetki alanlarını düzenleyen temel ve hiyerarşik açıdan en tepedeki normlar bütünü olmasını ifade eder. Bunun yanı sıra, Antlaşmaların anayasa karakterine sahip olması, diğer tüm AB mevzuatının kendisine uygun olması gerektiğini belirtmektedir. Bunun da ötesinde Antlaşmaların anayasal niteliği, üye devlet vatandaşlarını bu yeni hukuk düzeninin özneleri konumuna getirmesi ve onlara hem AB kurumlarına, hem üye devletlere, hem de diğer bireylere karşı ulusal mahkemeler önünde doğrudan ileri sürebilecekleri/dayanabilecekleri hak ve yükümlülükler öngörmesinde ortaya çıkmaktadır.

Bu yeni hukuk düzeninin, uluslararası antlaşmalar aracılığıyla kurulmuş olmasına ve bu nedenle de antlaşmaya taraf devletler arasında karşılıklı hak ve yükümlülükler öngörmesine karşılık, söz konusu devletler arasında geleneksel bir işbirliği ilişkisi tesis etmenin ötesinde unsur ve amaçlar taşıdığı Avrupa Birliği Adalet Divanının (ABAD) *Van Gend en Loos* kararında açık ve kesin bir biçimde ortaya konmaktadır. Bu davada Hollandalı bir firma olan Van Gend en Loos firması ülkeye Almanya'dan ithal

ettiği bir malın gümrük vergisinin ödenmesinde 1 Ocak 1958’de yürürlüğe giren Avrupa Ekonomik Topluluğunu kuran Antlaşmanın ilgili maddesi uyarınca geçerli olan gümrük vergisi oranını ödemek istemekte, buna karşılık Hollanda Gümrük İdaresi sonraki tarihli ulusal kanunla getirilen ve AB kuralına aykırı olan daha yüksek vergi oranını talep etmektedir. Verginin ödenmesine ilişkin açılan bu dava ulusal mahkemede görülmekte, ancak aşağıda ele alınacak ön karar prosedürü çerçevesinde Hollanda mahkemesi uyuşmazlıkla ilgili kararını verebilmek için uygulayacağı AB kuralının yorumunu ABAD’dan talep etmektedir.

Divanın söz konusu kararı uyarınca “[...AB], üye devletlerin kendisi yararına belli alanlarla sınırlı da olsa, egemen yetkilerini sınırladıkları ve özneleri sadece üye devletlerden değil, aynı zamanda onların vatandaşlarından da oluşan [...] yeni bir hukuk düzeni teşkil etmektedir. Dolayısıyla, [AB] hukuku, üye devletlerin kanunlarından bağımsız olarak bireylere sadece yükümlülük öngörmekle kalmaz, aynı zamanda, onlara hukuki statülerinin bir parçası haline gelen haklar da tanıır. Söz konusu haklar ise, sadece Antlaşma[lar] tarafından açıkça öngörülen hallerde değil, aynı zamanda Antlaşma[ların] üye devletler ve [AB] kurumlarının yanı sıra, bireyler için açıkça belirlenmiş yükümlülükler öngörmesi halinde de doğar.”¹

Adalet Divanının bu önemli kararının, bireyleri, bu yeni hukuk düzeni çerçevesinde merkezî bir role getirmeyi amaçladığı açıktır. Peki, AB hukuk düzeninin bireylere diğer uluslararası bütünleşme denemelerinin çok ötesine giden bir biçimde hukuk

1 C-26/62 NV. Almegene Transporten Expeditie Onderneming Van Gend en Loos v. Nederlandse Administratie der Belastingen [1963] ECR 1.

öznesi olma ve bu suretle doğrudan hak ve borçlara sahip olabilmek yetkisi tanımalarının altında yatan gerçek neden nedir? Bu sorunun cevabını bulabilmek için önce AB hukuk düzeninin bir başka önemli niteliğine işaret etmek gerekir. Bu nitelik de, AB hukukunun genel olarak ve büyük ölçüde üye devletler tarafından, bir başka ifadeyle, dolaylı olarak icra edilen bir hukuk düzeni oluşturmalarıdır.

2. Avrupa Birliği Hukukunun Uygulanmasındaki Ayırt Edici Özellikler: Doğrudan ve Dolaylı Uygulama

Bir hukuk düzeninin kurucu unsurları olarak nitelenebilecek olan kural koyma yetkisine sahip bağımsız organlar ve bu organların koyduğu kurallar bütünü AB hukuk düzeni için de mevcuttur. Buna karşılık, bir hukuk düzeninin etkililik unsurları olarak nitelenebilecek olan uygulama ve icra makamları açısından, AB hukukunun gerekli mekanizmalara tam anlamıyla sahip olmadığını görmekteyiz.

Bu açıdan bakıldığında, idari veya adli anlamda her konuda kendine yeterli uygulama makamlarına sahip olmayan AB’de, söz konusu eksiklik, üye devletlerin yetkili makamlarının işbirliği ile kapatılmakta ve AB hukukunun kendi ülkelerinde uygulanmasından üye devletlerin idare ve yargı organları sorumlu olmaktadır.

AB hukukunun uygulanmasında başvuru mekanizma, doğrudan uygulama sistemi ve dolaylı uygulama sistemi şeklinde ikili bir görünüm arz etmektedir. Bazı alanlarda -örneğin devlet yardımları- AB hukuku kurallarının uygulanması doğrudan AB kurumlarının yetkisine girmektedir. Bununla birlikte, çok geniş bir alanda AB hukukunun üye devletlerin hukuk düzenlerinde icrası, üye devlet-

lerin kendisine ve bu çerçevede ulusal idarelere ve ulusal yargıya düşmektedir. Nitekim bu çerçevede AB hukukundan kaynaklanan hakların ulusal hukuk düzeninin prosedür ve yaptırımları ile uygulanması şeklinde bir durum ortaya çıkmaktadır. Ulusal makamların bu yükümlülüğü, dayanağını, genel olarak üye devletlerin AB hukuk düzeninden kaynaklanan yükümlülüklerini yerine getirmek için her türlü tedbiri alma taahhütlerini düzenleyen AB Antlaşmasının 4(3). maddesinde bulmaktadır.

Hüküm uyarınca, “Üye devletler, Antlaşmalardan veya Birlik kurumlarının tasarruflarından kaynaklanan yükümlülüklerin yerine getirilmesini sağlamak üzere, genel veya özel her türlü uygun tedbiri alırlar” ve “Üye devletler, Birliğin görevlerinin yerine getirilmesini kolaylaştırırlar ve Birliğin hedeflerinin gerçekleştirilmesini tehlikeye düşürebilecek her türlü tedbirden kaçınırlar.”

Bu çerçevede, özellikle üye devletlerin ulusal yargı organları, AB Antlaşmaları ve ABAD içtihadı tarafından AB hukukunun uygulanmasından sorumlu ve bu bağlamda ortaya çıkan AB hukuku ihtilaflarını karara bağlamak konusunda genel yetkiye sahip bulunan “AB yargı organları ya da mahkemeleri” olarak tayin edilmişlerdir.

Bu durumun temel nedeni ABAD’ın yargı yetkisinin Antlaşmalarda açıkça düzenlenen dava türleri ile sınırlı olması ve bu nedenle AB hukukundan kaynaklanan pek çok hukuki uyuşmazlığın üye devletlerin ulusal mahkemeleri önünde açılacak ve karara bağlanacak davalardan oluşmasıdır. Özellikle bireyler arasında ve/veya bir üye devlet ile bireyler arasında AB hukukundan kaynaklanan tüm uyuşmazlıkların çözüm yeri ulusal yargı organlarıdır. Nitekim AB’nin İşleyişi Hakkında Antlaşma’nın

274. maddesine göre “Avrupa Birliği Adalet Divanına Antlaşmalarla verilen yetkiler saklı kalmak kaydıyla, Birliğin taraf olduğu uyuşmazlıklar, bu gerekçeyle ulusal mahkemelerin yetkisi dışında bırakılamaz.”

Yeni ve henüz gelişmekte olan bir hukuk düzeni olması itibarıyla AB hukukunun idari ve adli anlamda uygulanması ile ilgili mekanizmaların ve yaptırımlar sisteminin yeterince gelişmemiş olması anlaşılabilir niteliktedir. Yine de, AB’nin bütünleşme hedefinin gerçekleştirilmesi açısından AB hukuku kurallarının tüm üye devletlerde aynı biçimde, aynı anlama gelecek şekilde ve etkili uygulanmasının temininin de zorunlu olduğu açıktır.

Üye devletlerin idari ve adli mekanizmaları çerçevesinde uygulanması gereken AB hukukunun, bütünleşme amacına gerektiği gibi hizmet edebilmesi açısından temel ihtiyaç ise iki yönlüdür: Bir yandan söz konusu hukuk düzeninin üye devletlerin ulusal sistemlerinde ve vatandaşları üzerinde doğrudan etki ve bağlayıcılık kazanmasını temin etmek gerekmektedir. Öte yandan da üye devletlerin AB hukukundan kaynaklanan yükümlülüklerini ihlâl etmelerinin önüne geçebilecek etkili bir mekanizma öngörülebilir. Üye devletlerin karşılıklı güven ve sadakat esasına kurdukları bu bütünleşme hareketinin varlığı ve devamı, her bir üye devletin, diğerlerinin de AB hukukundan kaynaklanan yükümlülüklerine tam olarak ve gerektiği gibi uyduğuna dair duyduğu güvene ve inanca dayanmaktadır.

AB hukukunun gerektiği gibi ve etkili uygulanması, üye devletlerin bu çerçevede gereken bağlılık ve sadakati her zaman aynı şekilde göstermemeleri

nedeniyle, mümkün olmayabilmektedir. Üye devletler belli dönemlerde, belli AB hukuku kurallarını ihlâl edebilmektedir.

Bu çerçevede, AB Antlaşmaları, üye devletlerin bu antlaşmalardan kaynaklanan yükümlülüklerine uyup uymadıklarını denetlemek üzere ihlal davası adını taşıyan bir yargısal mekanizma öngörmüşse de bu mekanizmanın bazı zayıf ve eksik yönleri bulunmaktadır.² Bu eksiklikler şunlardır: bireylerin davacı olamaması, dava açma yetkisine sadece üye devletlerin ve Avrupa Komisyonunun sahip kılınmış olması ama bu konuda herhangi bir hukuki mecburiyetlerinin bulunmaması ve ABAD önünde üye devlet aleyhine ihlal davası açılrsa bile sonuçta alınabilecek bir ihlal kararının cebri icrası için herhangi bir mekanizmanın bulunmaması.

Bundan başka, üye devletlerin hukuk düzenlerinde AB hukuku kurallarının ne şekilde etki göstereceği, kendileri ile çatışan bir ulusal hukuk normu karşısındaki konum ve etkileri gibi konular da, AB Antlaşmalarında düzenlenmemiş bulunmaktadır. Dolayısıyla, AB hukukunun yazılı metinleri, AB hukuku ile ulusal hukuk arasında çıkabilecek bir uyumsuzluğun ya da ihtilafın ne şekilde çözüleceğine dair ihtilaf/çatışma ilkelerini içermemektedir.

AB hukuk sistemi ile ulusal hukuk sistemleri potansiyel bir ihtilaf ilişkisi içinde bulunmaktadır. Bunun nedeni, bu iki farklı hukuk sisteminin aynı hukuki alanda, yani üye devletlerin ülkesel egemenlik alanlarında uygulanacak ve icra edilecek olmasıdır. Bu iki farklı kurallar sistemi, birbiriyle, federal

² AB'nin İşleyişi Hakkında Antlaşmanının 258-260. maddeleri arasında üye devletlerin AB hukukunu ihlalleri halinde karşı karşıya kalacakları temel yargısal yaptırım olan ihlal davası prosedürü düzenlenmektedir.

devletlerde olduğu gibi, basit anlamda bir hiyerarşik ilişki içinde bulunmamaktadır. Bu iki farklı hukuk sistemi, aynı egemenlik alanında birlikte ve yan yana varlıklarını sürdürmektedir. Esasen, üye devletin Antlaşmalarla ve kendi iradeleri ile AB'ye yetki devrinde bulunduğu alanlarda teorik olarak düzenleme yapma yetkisi de kalmadığından AB hukuku ile çatışan kural koyamaması, bu nedenle de bu iki hukuk sisteminin hükümleri arasında çatışma yaşanmaması gereklidir. Ancak pratikte durum her zaman bu şekilde karşımıza çıkmamaktadır.

Pratikte üye devletler, sonuçta AB kuralına uygun davranma iradesine sahip olsa bile, bazı kısa vadeli siyasi, ekonomik ya da toplumsal çıkarları nedeniyle AB düzenlemesinin gereğini hemen yerine getirmemekte ya da AB düzenlemesi ile bağdaşmayan bir kural getirebilmektedir. Bunun yanı sıra bu gecikme ve uyumsuzluklar iradi olmayıp üye devletlerin hatası sonucu da ortaya çıkabilmektedir. Örneğin, bir üye devlet bir AB direktifinin öngördüğü sürede ve amacına uygun bir düzenleme yapmayı geciktirebilmekte, AB kuralları ile uyumsuz bir ulusal kanun çıkarabilmekte veya var olan düzenlemeyi zamanında değiştirmemekte ve bundan dolayı üye devletlerde aynı anda aynı konuda uygulanacak iki farklı kural ve bunlardan kaynaklanan bir çatışma durumu ortaya çıkabilmektedir.

Aynı hukuki alanda, aynı anda, iki farklı hukuk sisteminin geçerli olmasından kaynaklanan sorunların çözümü için, tutarlı ve kapsamlı bir ihtilaf ilke ve kuralları bütününe ihtiyaç duyulacağı açıktır. Ancak, AB Antlaşmaları, Lizbon Antlaşmasının yürürlüğe girmesine kadar olan dönemde, bu konuda hiçbir hüküm içermemekte olup, AB hukuku ile ulusal hukuk ilişkilerini düzenleyecek temel ve genel

ilkelerle yer vermemektedir. Benzer şekilde, üye devletlerin hukuk sistemlerinde hâkim olan anayasal ilkelerin de bu sorunların çözümü için uygun ve yeterli cevaplar içermediği görülmektedir.

AB hukukunun anlamı konusunda münhasır yorum yetkisine sahip olması nedeniyle bu soruna çözüm bulmak ABAD'a kalmış, ABAD da bu çerçevede geliştirdiği ilkelerle AB hukuku-ulusal hukuk ilişkilerini düzenlemek yolunu seçmiştir.

Divan, AB hukuku ile ulusal hukuk düzenleri arasındaki çatışmayı çözüme bağlama yönündeki bu görevi yerine getirirken, AB hukukunun gerektiği gibi ve etkili biçimde uygulanma ihtiyacını karşılayacak çözüm yolları bulmaya özen göstermiş ve bu çerçevede kurucu antlaşmaların özü ve amacı olan bütünleşme hedefi ile AB Antlaşması madde 4(3)'te yer alan üye devletlerin sadakat yükümlülüğü (bir diğer ifade ile dürüst işbirliği ilkesi) temelinde dayanmıştır.

Divanın AB hukuku ile ulusal hukuk düzenleri arasında çıkabilecek ihtilafları çözmek üzere geliştirdiği ihtilaf ilkeleri aşağıda ele alınmaktadır.

Buna göre, "AB hukukunun birliği" ilkesi uyarınca AB hukuku, tüm üye devletlerde aynı anda, aynı şekilde uygulanması ve aynı anlamı ifade etmesi gereken bir hukuk düzenidir. Bir üye devletin AB hukukuna aykırı bir düzenleme yapması bu ilkeyi ihlal anlamına gelecektir. Dolayısıyla ulusal mahkemeler böyle bir durumda uygulama önceliğini ulusal kurula değil, AB kuralına tanımalıdır.

"AB hukukunun genelliği", AB hukuku kurallarının herkesi (yani tüm üye devletleri, AB kurumlarını

ve bireyleri) aynı ölçüde ve aynı şekilde bağlaması anlamına gelmektedir. Dolayısıyla üye devletler tümünü aynı ölçüde bağlayan AB kurallarına aykırı ulusal düzenlemeler yapmamalı, yapsalar bile ulusal mahkemeler önceliği AB kuralına vermelidir. "AB hukukunun özerkliği" ilkesi uyarınca, AB kendi hukuk kurallarını kendisi koyar ve yine ancak kendisi değiştirip yürürlükten kaldırabilir. AB hukuku tasarrufları üye devletlerin ulusal makamları tarafından tek taraflı bir tasarrufla değiştirilemez, ortadan kaldırılamaz veya ulusal yargı organlarıncaya hukuka uygunluk denetimine tabi tutularak iptal edilemez. Bunlar sadece AB organları tarafından değiştirilebilir, ortadan kaldırılabilir veya hukuka uygunluk denetimi sonucu iptal edilebilir. Dolayısıyla ulusal mahkemeler bu özerk hukuk sisteminin kurallarına ulusal hukukla çatışmaları halinde uygulama önceliği tanımalıdır.

AB hukukunun bazı hükümlerinin (esasen tüzüklerin) üye devletlerin ulusal hukuk düzenlerinde, iç hukuka aktarma işlemi gerekmeksizin, kendiliğinden ve kendi karakterleri ile uygulanması, hüküm ve sonuç doğurması "AB hukukunun doğrudan uygulanması" anlamına gelmektedir. Bu niteliğe sahip AB hukuku kurallarının, doğası gereği, kendisi ile çatışan ulusal kurallara nazaran öncelikle uygulanması gereklidir.

Aşağıda ayrıntılı biçimde ele alacağımız "AB hukukunun doğrudan etkisi", AB hukukunun yeterince açık ve kesin ve şarta bağlı yükümlülük içermeyen hükümlerinin, ilgili bireyler tarafından ulusal mahkemelerde ileri sürülebilmesidir. Bu niteliği haiz AB hukuku kuralları, söz konusu bireysel hakların gerektiği gibi korunabilmesi bakımından çatışma halinde ulusal mahkemeler tarafından ulusal hukuktan önce uygulanmalıdır.

Son olarak “AB hukukunun önceliği” ilkesi ise, tüm bu ilkelerin doğal sonucu olarak, ilgili AB hukuku düzenlemesi ile çatışan önceki veya sonraki tarihli ulusal hukuk tasarrufunun ulusal idare veya ulusal mahkeme tarafından uygulanmaması ya da bir diğer ifade ile uygulama önceliğinin AB kuralına ait olması anlamına gelmektedir.

Özellikle AB hukukunun doğrudan etkisi ve önceliği ilkeleri, bireylerin AB hukukundan kaynaklanan haklarının korunması ile AB hukukunun üye devletlerde etkili ve aynı biçimde uygulanmasının sağlanması açısından önem arz etmektedir. AB hukukunun uygulanması, yukarıda görüldüğü üzere, temel olarak üye devlet makamlarına ait bir konu olduğundan, söz konusu hukuktan kaynaklanan hakları ihlâl edilen bireylerin de, bu alandaki itiraz ve taleplerini aynı ulusal makamlara iletmeleri ve bu çerçevede bir hukuk yoluna başvurmaları gerekmektedir.

Bu çerçevede, doğrudan etki ilkesi uyarınca, AB hukukunun yeterince açık ve şartsız hükümlerinin ve bu hükümler tarafından bireylere tanınan hakların, ilgili bireyler tarafından ulusal mahkemelerde ileri sürülebilmesi ve kendilerine aykırı ulusal hukuk düzenlemelerini yürürlüğe girdikleri andan itibaren kendiliğinden uygulanamaz kılmaları; dolayısıyla üye devlet hukukundan önce uygulanmaları gerekecektir. Aynı şekilde, AB hukukunun doğrudan etkili olmayan hükümleri de AB hukukunu uygulama amacıyla ve AB düzenlemesinden önce veya sonra çıkarılmış olduğuna bakılmaksızın, iç hukuk düzenlemelerinin yorumunda ulusal mahkemeler tarafından dikkate alınacaktır. Bundan başka, üye devletlerin AB hukukundan kaynaklanan yükümlülüklerini ihlâl etmeleri durumunda, söz konusu ihlâl

sonucu zarara uğrayan bireylerin ulusal mahkemeler önünde bu zararlarının tazminini talep edebilmeleri de mümkün kılınmaktadır. Diğer yandan, AB hukukunun yargı organları tarafından icrası ve bu hukuktan kaynaklanan bireysel hakların korunması esnasında başvurulacak iç hukukta geçerli hukuki usul ve yaptırımlar da tam olarak etkili, ayrımcılık içermeyen ve caydırıcı nitelik taşımak durumunda-
dır.

Tüm bu ilkelerin öngörülmesindeki amaç, AB hukuk düzeninin temel hedefini gerçekleştirmektir. Bu temel hedef ise, AB hukukunun üye devletlerin ulusal hukuk sistemlerinde aynı ve etkili biçimde uygulanmasını temin etmektir. Bu çerçevede özellikle doğrudan etki ve öncelik ilkelerine biraz daha yakından bakmamız gerekmektedir.

3. Avrupa Birliği Hukuku Kurallarının Doğrudan Etkisi

Yukarıda işaret edildiği üzere, bireyler AB hukuku kurallarından iki şekilde etkilenebilirler: Doğrudan veya dolaylı olarak. İlk durumda, bireylerin hak ve yükümlülükleri doğrudan doğruya AB Antlaşmalarından ya da ikincil mevzuattan kaynaklanırken, ikinci durumda, söz konusu hak ve yükümlülükler, üye devletin AB hukukunu uygulama yükümlülüğünü yerine getirmek üzere yaptığı ulusal tasarruftan kaynaklanmaktadır. Bu ikinci durumda, ulusal hukuk, bireyler ile AB hukuku arasında yer almaktadır. Diğer bir deyişle, bu durumda, AB hukukundan kaynaklanan haklar, doğrudan değil, dolaylı nitelik taşımaktadır.

Doğrudan etki deyimi, AB hukuku tarafından tanınan ve bireyler tarafından ulusal mahkemeleri önünde doğrudan ileri sürülebilecek hakları içeren AB hukuku kurallarına verilen niteliği ifade etmek

üzere kullanılmaktadır. Yukarıda da işaret edildiği üzere, bu ilke Divan tarafından ilk defa *Van Gend en Loos* kararı ile ortaya konmuştur.

Bu karar sayesinde AB hukukundan hak sahibi olan bireylerin bu haklarını diğer bireylere ve üye dev-

letlere karşı ulusal mahkemeler önünde ileri sürmesi imkanı ortaya çıkmış olmaktadır.

Adalet Divanı tarafından bu kararda yer verilen ve Antlaşmaların sadece Antlaşmaya taraf devletler arasında karşılıklı hak ve yükümlülükler öngörmek-

Van Gend en Loos Kararı ve Doğrudan Etki İlkesi

“AET Antlaşmasının hedefinin, işleyişi AB içindeki tüm ilgili tarafları doğrudan ilgilendiren bir Ortak Pazarın kurulması oluşu, işbu Antlaşmanın yalnızca akit taraflar arasında karşılıklı yükümlülükler doğuran bir anlaşma olmaktan öte olduğunu göstermektedir. Bu görüş, Antlaşmanın sadece hükümetlere değil halklara da atıfta bulunan Dibacesi tarafından da doğrulanmaktadır. [Bu görüş] daha da açık bir biçimde egemen yetkilerle donatılmış ve bu yetkilerin kullanılması yoluyla sadece üye devletleri değil aynı zamanda onların vatandaşlarını da etkileyen ve bağlayan organların kurulması ile de teyit edilmektedir. Bundan başka, dikkat edilmesi gereken bir nokta da, AB çerçevesinde bir araya gelen üye devletlerin vatandaşlarının bu Topluluğun işleyişinde Avrupa Parlamentosu ve Ekonomik ve Sosyal Komite vasıtasıyla işbirliğine davet edilmekte olmasıdır.

Ayrıca, [267. madde] uyarınca Adalet Divanına verilen ve amacı, Antlaşmaların üye devletlerin mahkemelerinde ve yargı organlarında aynı şekilde yorumlanmasını teminat altına almak şeklindeki görev de, üye devletlerin AB hukukunu kendi vatandaşları tarafından ulusal mahkemelerde ileri sürülebilecek bir otorite olarak kabul ettiklerini göstermektedir.

Buradan çıkarılacak sonuç, Birliğin, üye devletlerin kendisi yararına, belli alanlarda da olsa, egemen yetkilerini sınırladıkları ve özneleri sadece üye devletlerden değil, aynı zamanda onların vatandaşlarından da oluşan, [...] yeni bir hukuk düzenine varlık kazandırmış olduğudur. Dolayısıyla, AB hukuku üye devletlerin kanunlarından bağımsız olarak, bireylere sadece yükümlülük öngörmekle kalmaz, aynı zamanda onlara hukuki statülerinin bir parçası haline gelen haklar da tanır. Söz konusu haklar, sadece Antlaşmalar tarafından açıkça öngörülen hallerde değil, aynı zamanda Antlaşmanın üye devletler ve AB kurumlarının yanı sıra bireyler için açıkça belirlenmiş yükümlülükler öngörmesi halinde de doğar.”

le kalmadığı görüşünü desteklemek üzere ortaya koyduğu tüm gerekçeler, Divanın AB hukuk düzeni ile ilgili vizyonunda bireylerin sahip olduğu önemli ve merkezî rolü göstermektedir.

Bu çerçevede Divan, *Van Gend en Loos* kararında, AB hukukunun kendilerine tanıdığı hakların korunmasında menfaati olan bireylerin göstereceği özen ve dikkatin, AB'nin İşleyişi Hakkında Antlaşmanın 258-259. maddelerinde düzenlenen ihlal davası ile Komisyon ve üye devletlere verilen denetim görevine yardımcı etkili bir denetim mekanizması oluşturacağını vurgulamaktadır. Dolayısıyla, Divana göre, AB hukukunun doğrudan etkisi olarak adlandırılan, bireylerin ulusal yargı organları önünde AB hukukundan kaynaklanan haklarını ileri sürebilmeleri olgusu, söz konusu hukuk kurallarının üye devletlerin hukuk düzenlerinde gerektiği gibi uygulanması ihtimalini önemli ölçüde artırmaktadır.

Üye devletler, yükümlülüklerine her durumda ve gerektiği kadar uysalardı doğrudan etki ilkesi gerekli olmayacaktı. Ama en azından her zaman uymadıklarına göre, bazı araç ve yöntemlere ihtiyaç duyulmaktadır. Bu çerçevede, bireylere AB hukuku ihlallerinin denetimi konusunda etkili bir rol ve görev verme konusu gündeme gelmiştir.

Doğrudan etki ilkesi, söz konusu AB tasarrufunun üye devlet tarafından iç hukuka gerektiği gibi geçirilmediği durumlarda bile, bireylerin ilgili tasarruftan doğan haklarını ulusal mahkemeleri önünde ileri sürülebilmelerine imkân veren nitelikteki AB hukuku kurallarının bir özelliğini oluşturmaktadır. Divan'a göre, bir AB hukuku hükmünün, yeterince açık ve kesin olma ve şarta bağlı olmayan bir yükümlülük içerme koşullarını bir arada sağlaması

halinde bu hüküm doğrudan etkiyi haizdir. Bu çerçevede mahkemelere herhangi bir başka düzenlemenin yapılmasına veya takdire dayalı bir saptamanın yapılmasına gerek bırakmaksızın somut davada uygulanma imkanı veren AB hukuku kurları doğrudan etkili kabul edilecektir. Örneğin, Antlaşma çerçevesinde üye devletler arasında vatan-daşlığa dayalı ayrımcılığı yasaklayan hüküm yeterince açık, kesin ve şarta bağlı olmayan bir yasak ve bundan kaynaklanan bir yükümlülük içermesi itibarıyla ulusal mahkemeler tarafından doğrudan uygulanmaya, yani bireylerin bu tarz ayrımcılıkla karşılaştıklarında ulusal mahkemeler önünde bu maddeye dayanabilmelerine imkan sağlayan nitelikte kabul edilmiştir.

AB hukukunun doğrudan etki niteliğini haiz kurları, Antlaşmaların hükümleri çerçevesinde karşımıza çıkabileceği gibi, ikincil AB hukuku içerisinde de söz konusu niteliği bünyesinde barındıran AB hukuku kuralları bulunmaktadır. Söz konusu ikincil mevzuat içinde, AB yetkili organlarının işlemlerinin (tüzük, direktif, karar gibi) yanı sıra, AB ile üçüncü ülkeler arasında imzalanan uluslararası anlaşmalar da (örneğin Ankara Anlaşması) yer almaktadır.

Doğrudan etki konusunda yapılması gereken diğer bir ayırım ise dikey ve yatay doğrudan etki ayırımıdır. Dikey doğrudan etki bir hakkın bireyler tarafından ulusal mahkemelerde üye devletlere karşı ileri sürülebilmesidir. Yatay doğrudan etki ise bir hakkın bireyler tarafından ulusal mahkemelerde diğer bireylere karşı ileri sürülebilmesidir. Kural olarak herhangi bir AB hukuku tasarrufu hükmünün yatay veya dikey doğrudan etkiyi haiz olması

mümkündür. Ancak, direktiflerin yatay doğrudan etkisi bulunmamaktadır. Zira direktifler, sadece AB ülkelerine yönelik olup, uygulanabilmeleri için ulusal hukuk düzenlemelerine ihtiyaç duyan ve bu nedenle de üye devletlere iç hukuka aktarma yükümlülüğü öngören Birlik tasarruflarıdır. Bundan dolayı direktifler sadece üye devletler bakımından yükümlülük öngörür ve ancak bu yükümlülük yerine

getirilmediyse ve düzenleme iç hukuka aktarılmadıysa üye devlete karşı ulusal mahkemelerde ileri sürülebilir.

Doğrudan etki doktrini bireylere, ulusal hukukta tanınmayan haklar vermek amacıyla bir “kılıç” olarak kullanılabilirdiği gibi, ilgili bireyi AB hukuku kuralı ile çelişen iç hukuk kuralından korumak üzere bir “kalkan” olarak da kullanılabilir.

4. AB Hukukunun Önceliği İlkesi

Adalet Divanının yerleşmiş içtihadı uyarınca, AB hukukunun bir hükmü ile ulusal hukukun kuralları arasında bir çatışma olduğunda, AB hukuku üstün gelmeli, yani öncelikle uygulanmalıdır.

Divan'ın içtihadı ile geliştirilen AB hukuku ile ulusal hukuklar arasındaki öncelik ilişkisine ilişkin Lizbon Antlaşması öncesi Kurucu Antlaşmalar'da her-

hangi bir hüküm bulunmamaktaydı. Ancak, Lizbon Antlaşması'na eklenen ve Antlaşmaların ve Antlaşmalara dayanılarak kabul edilen AB tasarruflarının hükümlerinin çatışma halinde ulusal hukuka nazaran önceliğine ilişkin 17 No.lu Bildiri'de, üye devletler tarafından, Divan'ın bu konudaki yerleşmiş içtihadına gönderme yapılarak, AB hukukunun önceliği ilkesi açıklanmıştır.

Divan, Antlaşmalar ile Birliğe yetki verilen alanlarda AB hukukunun ulusal hukuklara nazaran öncelikle uygulanacağı yönündeki içtihadını *Costa v. ENEL*³ kararı ile kabul etmiş ve daha sonra verdiği kararları ile geliştirmiştir.

İlgili davada uyuşmazlık 1 Ocak 1958 tarihinde yürürlüğe giren AET Antlaşmasının ilgili hükümlerince engellenen ve koşula bağlanan ticari amaçlı yeni devlet tekeli kurulması konusunda 1960'ların başında çıkan bir ulusal kanunla elektrik dağıtım alanında bir ticari devlet tekeli kuran İtalya'nın ihlal edip etmediğini içermektedir. Bu çerçevede İtalyan avukat Bay Costa ilgili İtalyan Kanununun Antlaşma hükmüne aykırı olması gerekçesiyle bu kanunla kurulan elektrik dağıtım şirketinin kendisine gönderdiği elektrik faturasını ödemeyi reddetmekte, fatura bedelinin tahsili için ulusal mahkemede açılan davada da bu hukuka aykırılık nedenini ileri sürmektedir. İtalyan ulusal mahkemesi burada uygulanacak AB hukuku kuralının yorumunu -yani kendisi ile çatışan sonraki tarihli ulusal kanun karşısında uygulanabilirliğine ilişkin yorumu- ABAD'dan istemiş ve ön karar prosedürüne başvurmuştur.

3 C-6/64 Costa v. ENEL [1964] ECR 585.

Costa v. ENEL ve Öncelik İlkesi

“Sınırsız bir süre için, kendine ait organlara, hukuki kişiliğe, hukuki ehliyete ve uluslararası alanda temsil gücüne ve özellikle de egemen yetkilerin sınırlandırılmasından veya üye devletlerden [Birliğe] transferinden kaynaklanan gerçek yetkilere sahip bir [Birlik] kurmak suretiyle üye devletler, belirli alanlarda da olsa egemen yetkilerini sınırlandırmış ve hem kendileri hem de vatandaşları üzerinde bağlayıcı etkisi olan bir hukuk kuralları bütünü meydana getirmişlerdir.

[AB] hukukundan kaynaklanan kuralların, her bir üye devletin hukukuna entegrasyonu ve genel olarak Antlaşmanın lafzı ve ruhu, üye devletlerin tek taraflı ve sonraki tarihli bir tasarrufa, karşılıklılık esası üzerinde kabul ettikleri bir hukuk sistemine nazaran öncelik tanımalarına cevaz vermez.”

Antlaşmadan kaynaklanan hukuk, bağımsız bir hukuk kaynağıdır, özel ve özgün doğası nedeniyle ulusal hukuk kurallarının önüne geçemez. ...Üye devletlerce ulusal hukuk sistemlerinden [Birlik] hukuk sistemine aktarılan ve kaynağını Antlaşmadan alan hak ve yükümlülükler, üye devletlerin egemenlik yetkilerine daimi bir sınırlama içerir ve [Birliğin] amaçları ile bağdaşmayan sonraki tarihli tek taraflı tasarruf öncelik kazanmaz.”

Bu bağlamda, ABAD’ın yorumuna göre, üye devletlerin mevcut iç hukuk düzenlemelerinin veya önceliğe sahip nitelikteki AB hukuku tasarrufundan sonra kabul ettikleri iç hukuk düzenlemelerinin AB yetki alanındaki bir düzenleme ile çatışması durumunda, ilgili AB hukuku tasarrufu uygulanacaktır. Bunun nedeni Divan’ın Costa v. ENEL kararında ortaya koyduğu üzere üye devletlerin AB’yi kurarak sınırlı alanlarda da olsa bir takım yetkilerini, paylaşılarak kullanılmak üzere Birliğe ve organlarına devretmiş olmasıdır. Bu nedenle üye devletler Birliğe devredilmiş yetki alanlarında sonraki tarihli bir tasarrufla Birlik tasarrufuna aykırı düzenleme yapamazlar, yapsalar bile bu düzenleme Birlik hukuku kuralı ile çatışıyorsa ulusal mahkemelerin önceliği Birlik kuralına vermesi, onu uygulaması gerekir.

AB hukukunun önceliği ilkesi, AB’nin üye devletler tarafından kendisine devredilen egemen yetkileri kullanan, uluslararası bir örgütlenme konumuna sahip olmasının sonucudur. AB hukuku kurallarının kendileri ile çelişen ulusal hukuk normlarından önce uygulanması zorunluluğu olmaksızın, bu yeni hukuk düzeninin tüm üye devletlerde aynı anda, aynı ölçüde bağlayıcı ve etkili olmasını temin etmek son derece güçtür. AB hukukunun bütünleşme amaçlı bir hukuk düzeni olarak tüm AB’de aynı şekilde ve aynı etkililikte uygulanmasının önemi ise açıktır. Bu bağlamda, AB hukukuna ulusal hukuk karşısında uygulama önceliği tanımının gereği ortaya çıkmaktadır.

AB hukuku ister birincil (Antlaşmaların hükümleri) ister ikincil (AB kurumlarının tasarrufları) nitelikli olsun, önceki ve sonraki tarihli tüm ulusal hukuk kuralları karşısında önceliğe sahiptir.

Divan tarafından Costa v. ENEL kararında ortaya konan öncelik ilkesi, yine Divan tarafından Van Gend en Loos kararında getirilen doğrudan etki ilkesi çerçevesinde AB hukukundan kaynaklanan bireysel haklar doktrininin ayrılmaz bir parçasını oluşturmaktadır. Öncelik ilkesi tanınmaksızın, bireylerin AB hukukundan kaynaklanan haklarına tam bir koruma ve güvence sağlanması mümkün değildir. Çünkü, bu ilke olmaksızın üye devletler, sonraki tarihli bir ulusal düzenleme ile AB hukuku tarafından getirilen hakları ortadan kaldıracaklardır. Divanın, AB hukukuna öncelik tanınması ihtiyacını duymasının nedeni, aksi halde AB hukukunun tüm üye devletlerde aynı şekilde uygulanmasının, bir başka ifadeyle, AB hukukunun birliği ve genelliği ilkelerinin tehdit altına gireceği gerçeğidir.

5. Doğrudan Etki ve Öncelik İlkelerinin AB Hukukunun Etkili Uygulanması Mekanizması Çerçevesindeki İşlevleri

Doğrudan etki ve öncelik ilkeleri bir arada, AB hukukuna kendine özgü uluslararası karakterini kazandırmaktadır. Söz konusu ilkeler sayesinde, bireylere AB hukukundan kaynaklanan haklarının korunması alanında etkili garantiler temin edilmektedir. Böylece bir yandan da AB hukukunun üye devletlerin kendi hukuk düzenlerinde etkili uygulanmasını zorlama ve denetleme yolunda imkanlar da yaratılmış olmaktadır. Bireylerin bu imkandan yararlanmaları ise kendilerine hakları ve bu hakların yargısal yoldan savunulması konusunda yol gösterecek olan hukukçular ve özellikle de avukatlar tarafından sağlanacaktır. Bu bakımdan AB üyesi olmuş bir ülkede yargı teşkilatının tüm unsurlarının ve özellikle de avukatların AB hukuk

düzeninin temel esaslarına ve ilgilendikleri alanla ilgili getirdiği düzenlemelere vakıf olması önem taşımaktadır.

Esasen, bireylere doğrudan etkili haklar tanımayan bir AB hukuk düzeninin, üye devletleri muhatap alan herhangi bir uluslararası hukuk oluşumundan bir farkı kalmayacaktır.

B. AVRUPA BİRLİĞİ HUKUK DÜZENİNİN ULUSAL HUKUK DÜZENLERİNDE ETKİSİ AÇISINDAN AVRUPA BİRLİĞİ ADALET DİVANI'NIN VE ULUSAL YARGININ ROLÜ VE İLİŞKİSİ

1. AB Hukukunun Ulusal Yargı Organları Tarafından Uygulanması

ABAD, AB hukukunun ulusal yargı organları tarafından uygulanması hususunu Avrupa Birliği Antlaşması'nın 4. maddesinin 3. paragrafında düzenlenen "dürüst işbirliği ilkesi" ve "etkili hukuki koruma ilkesi" kapsamında değerlendirmektedir. Dürüst işbirliği ilkesi yukarıda ele alınmıştır. Etkili hukuki koruma ilkesi kapsamında iki temel dayanak gündeme gelmektedir. Bunlardan ilki, üye devletlerin, AB hukukunun kapsadığı alanlarda etkili hukuki koruma sağlamak için gerekli hukuki başvuru yollarını temin etmekte yükümlü olduğunu düzenleyen Avrupa Birliği Antlaşması'nın 19. maddesinin birinci paragrafıdır. İkincisi ise, AB hukuku tarafından teminat altına alınan hakları ve özgürlükleri ihlal edilen herkesin, maddede düzenlenen koşullara uygun biçimde, mahkemeye başvurarak etkili bir hukukî çözümden yararlanma hakkına sa-

hip olduğunu düzenleyen Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı'nın 47. maddesinin ilk paragrafıdır.

AB hukukunun ulusal yargı organları tarafından uygulanması, üye devletlerin ilgili AB hukuku tasarrufu hükmünden kaynaklanan yükümlülüklerini ulusal hukuklarında yerine getirmemeleri durumunda yukarıda ele alınan doğrudan etki ve öncelik ilkelerinin gereklerinin yerine getirilmesini ifade etmektedir. Böyle bir durumda ulusal mahkeme gerektiğinde AB hukuku ile çatışan ulusal hukuk kuralını uygulamayacak ve bireylerin AB hukukundan kaynaklanan haklarının korunması için gerekli yaptırımlara başvuracaktır. Örneğin bu çerçevede gerektiğinde yürütmenin durdurulmasına, ihtiyati tedbire, tazminata vs. karar verebilecektir. Bu çerçevede Divan tarafından geliştirilen ve ulusal mahkemelerin uyguladıkları doğrudan etki, dolaylı etki ve tazminat sorumluluğu gibi ilkeler yoluyla bireylerin AB hukukundan kaynaklanan haklarının etkili biçimde korunması ve dolayısıyla AB hukukunun etkili biçimde uygulanmasının temini amacı güdülmüştür.

Yukarıda da ifade edildiği üzere, doğrudan etki, bireylerin ulusal mahkemeler önünde AB tasarrufu hükmünden kaynaklanan hakları ileri sürmesini ve ulusal mahkemenin bu haklara koruma sağlamasını ifade eder. Ancak doğrudan etkinin koşullarını karşılamayan bir AB hukuku kuralının da ulusal mahkeme önünde dikkate alınması gerektiğinde bu ihtiyacı karşılamak üzere Divan tarafından dolaylı etki ilkesi geliştirilmiştir.

Bireylerin AB hukuku kurallarından dolaylı etkilenmeleri halinde hak ve yükümlülükler, AB ülkelerinin AB hukuku tasarrufunu uygulama yükümlülüklerini yerine getirmek üzere yaptıkları ulusal tasarruflar-

dan veya ulusal hukukta konu ile ilgili olarak görülebilecek düzenlemelerin kurallarının yorumundan kaynaklanmaktadır. Bu çerçevede yargıç ulusal hukukta var olan bir kuralı mümkün olduğu ölçüde AB kuralının amacına uygun yorumlayarak AB kuralına bir çeşit dolaylı etki tanımış olacaktır.

Dolaylı etki ilkesi konusunda açık bir AB Antlaşması hükmü bulunmamaktadır. Ancak Divan, şartları taşımadığı için doğrudan etkili olmayan AB hukuku tasarrufu hükümlerinin de ulusal mahkemeler önünde belli ölçüde dikkate alınmasını sağlayacak bir içtihat geliştirmiştir. Divan, bu içtihadında ulusal mahkemelerin, ulusal hukuk kurallarını, mümkün olduğu ölçüde, ilgili AB hukuku tasarrufunun hükümleri ve hedefleri çerçevesinde yorumlaması gereğine dayanmaktadır.⁴ Dolaylı etkinin varlığı halinde, ilgili hükmün yeteri derecede açık, kesin ve şartsız olması koşulları aranmamaktadır. Ancak bu bakımdan ulusal hukukta AB tasarrufunun amacına uygun biçimde yorumlanabilecek bir ulusal hükmün bulunması ve yargıcın olağan yorum yöntemleri çerçevesinde ulusal hukuk kuralını AB tasarrufunun amacına uygun biçimde yorumlamasının mümkün olması gerekmektedir.

Divan, üye devletlerin AB hukukundan kaynaklanan yükümlülüklerini yerine getirmemesi (örneğin bir AB direktifinin ulusal hukuka aktarılmaması veya gerektiği gibi aktarılmaması gibi) nedeniyle zarara uğrayan bireylerin, AB hukukuna dayanarak ulusal mahkemeler nezdinde tazminat talebinde bulunabileceklerini ifade etmiştir.⁵ Üye devletin AB hukukunun gereklerini yerine getirmemelerinden dolayı tazminat sorumluluğunun doğması için ihlal

4 C-14/83 Von Colson and Kamann v. Land Nordrhein-Westfalen [1984] ECR 1891.

5 C-6 & 9/90 Francovich and Bonifaci v. Italy (1991) ECR I-5357.

edilen AB hukuku kuralının bireylere belirli haklar tanınmasını amaçlaması, ihlalin yeterince ciddi ve ağır olması ve ihlal edilen düzenleme ile mağdurda meydana gelen zarar arasında doğrudan bir illiyet bağı bulunması gerekmektedir.⁶

Dürüst işbirliği ve etkili hukuki koruma ilkeleri dışında AB hukukunda, üye devletlerin AB hukukunun uygulamasına yönelik maddi ve usul hukuku kurallarına yer verilmediği görülmektedir. Divan, AB hukukunun ulusal hukuklarda uygulanması konusunda üye devletlerin hukuk düzenlerindeki farklılıkları göz önünde bulundurarak, AB hukukunun uygulanması hususunda üye devletlerin usulî bağımsızlarını vurgulamaktadır. Ancak AB hukukunun, üye devletlerin ulusal usul kuralları çerçevesinde uygulanmasını Divan, “eşit uygulama veya ayırmacı olmama” ve “AB hukukundan kaynaklanan hakkın kullanımını uygulamada imkansız hale getirmeme” koşullarına bağlamıştır. “Eşit uygulama ilkesi”, AB hukukundan kaynaklanan hakların uygulanmasının, ulusal hukuk kuralları için uygulananlarla aynı usul kurallarına tabi olması anlamına gelmektedir. Örneğin, ulusal hukuk çerçevesinde bazı talepler için zamanaşımı süresi ya da hak düşürücü süre ne kadarsa AB hukuku çerçevesinde ulusal mahkemeler gelen talepler için de aynı süre geçerli olmalıdır. “AB hukukundan kaynaklanan hakkın kullanımını uygulamada imkansız hale getirmeme” ilkesi ise AB hukukundan kaynaklanan haklar için uygulanan ulusal usul kurallarının, AB hukukundan kaynaklanan haklardan uygulamada yararlanılmasını engellememesi gerektiği anlamındadır.⁷ Örneğin AB hukukundan kaynaklanan

6 C-46 & 48/93, Brasserie du Pêcheur v. Germany and R. v. Secretary of State for Transport, ex. p. Factortame, [1996] ECR I-4845

7 Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Sanem Baykal, AT Hukukunun

hakların korunması için belli bir yaptırım türüne, örneğin ihtiyati tedbire hükmedilmesi gerekiyorsa ulusal hukuktaki kuralların somut durum için bunu yasaklamaması gerekir; böyle bir durum varsa da ulusal yargıca düşen ilgili ulusal usul kuralını göz ardı etmektedir.

2. ABAD-Ulusal Yargı İlişkisi Bakımından Ön Karar Davası

Ulusal mahkemeler “AB yargı organları ya da mahkemeleri” olarak görev yaparken, AB hukukunun tüm üye devletlerde etkili ve yeknesak uygulanması, aynı şekilde yorumlanması, AB hukuk düzeninin koruyucusu ABAD ile “ön karar davası” çerçevesinde yapacakları işbirliği ile sağlanacaktır. AB hukuku kurallarını uygulamanın büyük ölçüde ulusal mahkemelerin yetkisine girmesi, buna karşılık farklı davalarda ve farklı ulusal yargı organlarında aynı AB hukuku kuralının farklı yoruma tabi tutulmasının yaratabileceği sorunlar, Avrupa bütünleşmesinin kurucularının bir yöntem geliştirmesi ihtiyacını doğurmuştur. AB hukukunun birliği ve tüm üye devletlerde aynı anlamı taşıyacak biçimde uygulanması gereği ulusal mahkemelerin uygulayacakları AB hukuku kuralının anlamını ve yorumunu tek elden sağlayacak olan ABAD’a sormalarına yönelik bir prosedür oluşturulmasına yol açmıştır.

a. Hukuki Dayanağı

Ön karar davası, Avrupa Birliğinin İşleyişi Hakkında Antlaşma'nın (ABIHA) 267. maddesinde düzenlenmektedir. Bu prosedüre ilişkin hükümlere ayrıca “Avrupa Birliği Adalet Divanı Statüsü”nde ve “Av-

Etkili Biçimde Uygulanması ve Bireysel Haklar, ATAUM Yayınları No 14, Ankara, 2002.

rupa Birliği Adalet Divanı Usul Kuralları”nda yer verilmiştir. Divan’ın bağlayıcı nitelikte olmayan ve son olarak 2011 tarihinde hazırlanan 2011/C 160/1 sayılı “ABAD ön karar davası konusunda bilgi notu” da ön karar davasının özellikleri ve usulü konusunda diğer bir dayanaktır.

b. Tanımı

ABİHA’nın ön karar davasına ilişkin 267. maddenin birinci paragrafı uyarınca, ulusal mahkemeler, önlerindeki uyuşmazlığın çözümünün AB Antlaşmalarının yorumuna veya AB kurum, organ, ofis veya ajanslarının tasarruflarının geçerliliğine ve yorumuna ilişkin bir hususun çözümlenmesine bağlı olduğu durumlarda; ABAD’a başvurarak Birlik hukukunun yorumunu isteyebileceklerdir. Bu başvuru ilgili üye devletin usul hukukuna göre resen veya davanın taraflarının istemi üzerine başvurunun gerekli olduğunu takdir etmeleri halinde söz konusu olacaktır.

Divan, Antlaşmaların yorumu ve AB kurum, organ, ofis ve ajanslarının tasarruflarının geçerliliği ve yorumu konusunda münhasıran yetkilidir. Ulusal mahkemelerin Divan’a yapacakları bu başvuru konusunda kural olarak takdir yetkisi bulunmakla birlikte, ilgili sorunun iç hukuka göre kararlarına karşı kanun yolunun kapalı olduğu bir ulusal mahkemede görölmekte olan bir davada ileri sürülmesi halinde, ulusal mahkeme Divan’a başvurmakla yükümlüdür.

Ayrıca, 267. maddenin son paragrafında “ivedi ön karar davası” olarak isimlendirilen, ulusal mahkeme tarafından görüş talebinde bulunulan sorunun bir üye devlet mahkemesinde görölmekte olan tutuklu bir kişiyle ilgili bir davada ileri sürülmesi halinde, ABAD’ın mümkün olan en kısa sürede harekete geçme zorunluluğu düzenlenmiştir. İvedi inceleme talebini ulusal mahkeme yapabileceği gibi,

Divan da kendiliğinden önüne gelen hususun ivedi olarak çözümlenmesi gereken bir husus olması gerektiğine karar verebilir. Bu bağlamda başvuru konusu olan hususun, ivedi olarak karara bağlanması gereken niteliği haiz olup olmadığı Divan'ın takdirindedir.

c. Ön Karar Davası Usulü ve Süreci

Ön karar başvurusuna ilişkin aşağıdaki tabloda, dava usulü ve süreci özetlenmektedir:

Ön Karar Davası Usulü ve Süreci

Yazılı Aşama

Bu aşamada Divan, davanın taraflarının temsilini desteklemek veya duruşmaya katılmalarını sağlamak amacıyla adli yardım sağlayabilir. Raportör yargıç ve Hukuk Sözcüsü belirlenecektir.

- Ulusal Mahkeme, ön karar başvurusunda bulunur
- Başvuru, AB'nin resmi dillerine tercüme edilir
- Hakkında ön karar başvurusunda bulunulan sorular, AB Resmi Gazetesi'nde (C Serisi) yayımlanır.
- Başvuru talebi, Yazı İşleri Müdürlüğü tarafından davanın taraflarına, üye devletlere, Komisyon'a ve hakkında soru yöneltilen AB hukuku tasarrufunu kabul eden AB kurum ve organlarına iletilir
- Kendilerine başvuru talebi iletilenler, iki ay içerisinde yazılı görüşlerini Divan'a bildirir

- Raportör yargıç başvuruya ilişkin ön raporunu hazırlar
- Hakimler ve hukuk sözcüleri genel bir toplantı yapar.

Sözlü Aşama

- Gerekli görülmesi halinde Hukuk Sözcüsünün görüşü alınır
- Hakimler görüşlerini paylaşır ve kararı müzakere eder
- Karar verilir.

d. Başvurunun Ulusal Mahkemeler Tarafından Yapılması

Divan'a ön karar başvurusunu "ulusal mahkemeler" yapacaklardır. Üye devletlerin farklı yargı sistemleri göz önünde bulundurulduğunda "mahkeme" kavramının açıklığa kavuşturulmasının gerektiği görülmektedir. Divan, "mahkeme" kavramını geniş yorumlamaktadır. Divan'a göre, kanun ile kurulan,

sürekli nitelikte, bağlayıcı karar alma yetkisi bulunan, çekişmeli yargı usulü ile karar veren, hukuk kurallarını uygulayan ve bağımsız ulusal organlar "mahkeme" niteliğindedir. Ancak Divan bu şartların hepsinin bir arada bulunmasını her zaman gerekli görmemektedir.

Davanın tarafları, ulusal mahkemeye ön karar başvurusunda bulunulması yönünde taleplerini iletibi-

lirler, ancak ilgili sorun konusunda Divan'a ön karar başvurusunda bulunulması gerekip gerekmediğine karar vermek ulusal mahkemenin takdirindedir.

e. Başvurunun Konusu

Ön karar başvurusuna konu olabilecek hususların belirlenmesi de önem arz etmektedir. Ön karar başvurusu, ancak bir AB hukuku kuralının yorumu veya AB kurum, organ, ofis veya ajanslarının tasarruflarının geçerliliği ve yorumu konularında yapılabilecektir.

f. Başvuru Konusunda Ulusal Mahkemelerin Takdir Yetkisi

Avrupa Birliğinin İşleyişi Hakkında Antlaşma'nın ön karar davasına ilişkin 267. maddesinin ikinci paragrafı Antlaşmalar'ın yorumu veya Birlik kurum, kuruluş, ofis veya ajanslarının tasarruflarının geçerliliği ve yorumu konusunda bir sorun bir üye devlet mahkemesinde ileri sürüldüğünde, bu mahkeme kendi kararını vermek için konuya ilişkin bir karara gerek duyarsa, Adalet Divanı'ndan bu sorun hakkında karar vermesini talep edebileceğini düzenlemektedir. Dolayısıyla, Divan'a ön karar başvuru yapılması konusunda ulusal mahkemeler takdir yetkisine sahiptir.

Ancak maddenin üçüncü paragrafında "ilgili sorunun iç hukuka göre kararlarına karşı kanun yolunun kapalı olduğu bir ulusal mahkemede görülmekte olan bir davada ileri sürülmesi halinde, ulusal mahkemenin Divan'a başvurmakla yükümlü olduğu" istisnası düzenlemiştir. Bununla birlikte Divan'ın *Da*

*Costa*⁸ ve *CILFIT*⁹ kararları çerçevesinde geliştirdiği içtihadı incelendiğinde, kararlarına karşı kanun yolunun kapalı olduğu ulusal mahkemeleri bazı durumlarda başvuru yükümlülüğünden kurtarmaya yönelik bir yaklaşım geliştirdiği görülmektedir.

Da Costa kararında Divan, 267. maddenin üçüncü paragrafında nihai mahkemeler bakımından öngörülen zorunlu ön karar başvurusu yükümlülüğünün mutlak bir nitelik taşıdığını vurgulamıştır. Ancak Divan'a göre, daha önce başka bir uyumsuzluk kapsamında verilen bir ön karar başvuru yükümlülüğünü düşürecektir. Divan, bu durumda da ulusal mahkemenin, başvuruda bulunabileceğini, ancak bu başvurunun zorunlu olmadığını ifade etmektedir.

CILFIT kararında ise Divan'a göre iki halde başvuru yükümlülüğü ortadan kalkar. Bunlardan ilki, "yorumu istenen AB hukuku hükmünün daha önce kendisi tarafından benzer koşullar içeren bir davada yorumlanmış olması"dır. İlgili sorun konusunda hangi dava yoluna başvurulduğu önemli değildir ve uyumsuzluk konularının tamamen aynı olması gerekmemektedir. İkincisi ise, "ilgili AB hukuku kuralının, sorunun ne şekilde çözülmesi gerektiği hususunda makul bir şüpheye yer bırakmayacak derecede açık olması" halidir. Bu değerlendirmeyi yaparken ulusal mahkeme, öncelikle söz konusu AB hukuku kuralının farklı dillerdeki tercümelerini karşılaştıracak ve farklı dillerdeki bu metinler birbiri ile uyumlu olacak, kullanılan hukuki kavramların AB hukukunda ve ulusal hukuk düzenlerinde farklı tanımları olabileceğini göz önünde bulunduracaktır.

8 28-30/62, *Da Costa en Schaake NV, Jacob Meijer NV and Hoechst-Holland NV. v. Nederlandse Belastingadministratie*, [1963] ECR 31;

9 283/81, *Srl CILFIT and Lanificio di Gavardo SpA v. Ministry of Health*, [1982] ECR 3415.

g. Başvurunun Zamanı

Ulusal mahkemenin ön karar başvurusunu davanın hangi aşamasında yapması gerektiği konusunda Divan, takdir yetkisini ulusal mahkemelere bırakmıştır. Ancak başvurunun, Divan'a yöneltilen soru için gerekli olan somut olay ve ulusal hukuk kurallarının tespiti yapıldıktan ve taraflar dinlendikten sonra yapılmasının daha uygun olabileceğini belirtmektedir.

h. Başvurunun Şekli

Ön karar başvurusunun şekli konusunda Divan, yol gösterici bazı kriterler belirlemiştir. İlk olarak başvuru, başvurunun tercüme edileceği de göz önünde bulundurularak, basit ve anlaşılır bir dille kaleme alınmalıdır. Başvurunun en fazla 10 sayfa olması ve başvuruya konu olan hususun anlaşılması açısından önem arz eden somut olayın detaylarını ve ulusal hukuk kurallarını içermesi uygun olacaktır. Başvurunun içeriğinde, sırasıyla,

- uyuşmazlığa konu olan ve Divan'a yöneltilen başvuru açısından önem arz eden somut olayın detayları,
- ilgili ulusal hukuk kuralları ve gerektiğinde ilgili ulusal yargı yerlerinin konuya ilişkin içtihadı, mümkün olduğu ölçüde ilgili AB hukuku kurallarının belirlenmesi,
- Divan'a başvuru yapılmasının nedenleri ve ilgili AB hukuku kuralları ile ulusal hukuk kuralları arasında var olduğu veya olmadığı ileri sürülen ilişkinin açıklanması,
- gerekirse tarafların ulusal mahkeme nezdinde ileri sürdükleri iddiaların açıklanması hususlarına

yer verilmesinin uygun olacağı Divan tarafından ifade edilmektedir.

Son olarak başvuruda, ulusal mahkemenin yönelttiği soru konusunda bir yaklaşımı veya çözümü mevcutsa bunları belirtmesi mümkündür.

i. Başvurunun Etkisi

Ön karar davasında Divan ile ulusal mahkeme arasında bir işbirliği ilişkisi bulunmakta, bu mahkemeler arasında hiyerarşik bir ilişki bulunmamaktadır. Ulusal mahkemenin, önündeki uyuşmazlığı, ABAD tarafından verilen ön karara uygun olarak çözme yükümlülüğü bulursa da, uyuşmazlık hakkında nihai kararı AB hukukunun ABAD'dan gelen yorumu çerçevesinde yine ulusal mahkeme verecektir.

ABAD'ın vermiş olduğu cevap söz konusu davada başvuran mahkemeyi bağlar. ABAD'ın yorumu aynı zamanda AB hukuku kuralının belli olgusal durum ve koşullarda başlangıçtan itibaren anlamını ve doğru yorumunu da içerdiğinden genel etkiye sahip olup, aynı AB hukuku kuralının yorumuna ihtiyaç gösteren benzer uyuşmazlıkların önlerine geldiği diğer ulusal mahkemelerin de bu yorumu esas alması söz konusudur. Ancak yine de farklı ulusal mahkemelerce aynı AB hukuku kuralının yorumunun yeniden istenebilmesine AB hukuku cevaz vermektedir.

Divan, kararında, ulusal hukuk kurallarının uygulanmasına ilişkin bir yorumda bulunamaz ve ulusal mahkemeler önünde uyuşmazlık konusu olan husus hakkında karar veremez.

Ön karar başvurusu yapılmasının sonucu olarak ulusal mahkeme, Divan'ın ön kararı açıklamasına kadar ertelemelidir.

Divan'a yapılan başvurular herhangi bir ücrete tabi değildir ve Divan, kararında dava giderlerine ilişkin bir karar vermez. Başvuru konusundaki giderlere ilişkin olarak karar verme yetkisi ulusal mahkemelerdedir.

II. AVRUPA BİRLİĞİ HUKUK DÜZENİNDE TEMEL HAKLAR

A. GENEL OLARAK

Avrupa bütünleşmesinin temellerinin atıldığı 1951 yılından günümüze, temel hakların AB düzeyinde korunmasına yönelik çeşitli gelişmeler yaşanmış, bugünkü aşamaya özellikle ABAD'ın içtihadıyla gelinmiştir. Divan'ın içtihadı sayesinde Birlik hukukunun genel ilkeleri kapsamında temel hakların AB düzeyinde ve AB kurumlarının eylem ve işlemlerine karşı gerektiği gibi korunması sağlanmıştır. Temel hakların AB düzeyinde giderek gelişen yerine; Avrupa Birliği Konseyi, Avrupa Parlamentosu ve Avrupa Komisyonu da destek ve yön vermeye çalışmaktadır.

Özellikle Birliğin siyasi bütünleşme sürecine girdiği 1990'lı yıllardan itibaren temel hakların AB düzeyinde korunmasına yönelik girişimlerin arttığı görülmektedir. Bu kapsamdaki en önemli gelişme ise, 8 Aralık 2000 tarihinde gerçekleştirilen Nice Zirvesi'nde bir katalog olarak ilan edilen Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı'na, 1 Aralık 2009 tarihinde yürürlüğe giren Lizbon Antlaşmasıyla, Avrupa Birliği Antlaşmalarıyla aynı hukuki değere sahip bir hukuk düzenlemesi olarak bağlayıcı nitelik kazandırılmasıdır.

Temel hakların AB düzeyinde korunmasının en önemli dayanaklarını AB hukukunun genel ilkeleri ve Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı oluşturmaktadır. Ayrıca, Birliğin, Avrupa İnsan Hakları ve Temel Özgürlüklerin Korunması Sözleşmesi'ne (AİHS) katılımı hedefine de ulaşılmasıyla birlikte, temel haklara Birlik düzeyinde sağlanacak koruma düzeyinde önemli bir ilerleme sağlanmış olacaktır.

B. AVRUPA BÜTÜNLEŞMESİNDE TEMEL HAKLARIN KORUNMASININ TARİHSEL GELİŞİMİ

1. Avrupa Birliği Adalet Divanının Rolü

AB'nin giderek derinleşen bütünleşmesi, AB kurumları tarafından yapılacak işlem ve eylemlerin temel haklara uygunluk bakımından denetimlerini bir zorunluluk haline getirmiştir. Bunun nedeni AB kurumlarının eylem ve işlemlerinin giderek artan biçimde bireylerin temel hak ve özgürlüklerini ilgilendiren alanlara da etki etme ihtimalinin mevcudiyetidir. Örneğin bir AB düzenlemesinin hükümlerinin eşitlik ya da insan onuru gibi temel hakları ihlali halinde veya bir AB kurumunun uygulamasının, örneğin kurallara uyulmasını sağlamak amaçlı yaptığı bir denetim çerçevesinde haberleşme özgürlüğü veya özel hayatın gizliliği gibi bir temel hakkın ihlali ihtimali belirlenmesi halinde AB hukuk düzeninde bu haklar ve özgürlükler hangi mekanizma ile ve kim tarafından korunacaktır? Bunun yanı sıra AB hukuk düzeninde hangi temel hak ve özgürlüklerin koruma altında olduğunun da tespiti gerekmektedir.

Bununla birlikte, Birliğin ancak kendisine Antlaşmalarla verilen yetkilerle sınırlı olarak ve belirtilen usul, şart ve hedeflere uygun faaliyet gösterebilmesi (sınırlı yetki ilkesi) ve temel hakların korunmasına yönelik bir mekanizma ile temel haklar kataloğuna Antlaşmalarda yer verilmemiş olması nedenleriyle Divan başlangıçta AB tasarruflarının temel haklara uygunluk denetimini yapmaktan kaçınmıştır. Ancak zaman içinde bu tutumunu değiştirerek temel hakların korunmasını AB hukukunun genel ilkelerinin bir parçası olarak kabul etmiştir. Temel hakların AB düzeyinde korunmasında Divan'ın rolünün anlaşılması amacıyla ilgili Divan içtihadının gelişimini incelemek gerekmektedir.

Divan'ın 1950 ve 60'lı yıllarda verdiği kararlar, temel hakların korunması konusunda AB'nin yetkisi olmadığı yönündedir. Divan, *Stork*¹⁰, *Geitling*¹¹ ve *Sgarlata*¹² kararlarında temel haklara uygunluğu denetleme konusunda yetkisi olmadığını açıkça ifade etmiştir.

Ancak Divan, 1960'lı yılların sonlarında verdiği *Stauder v. Ulm*¹³ kararıyla, temel haklara AB düzeyinde koruma sağlanmasına yönelik içtihadının temellerini atmıştır. Üye devlet vatandaşlarına bedava tereyağı dağıtımını fakir durumda olduklarını belgeleme şartına bağlayan bu düzenlemenin insan onuruna aykırı olup olmadığı konusunda ulusal mahkemelerde açılan dava sonucu Alman mahkemelerinde bir tereddüt belirlemiştir. Alman mahkemeleri her ne kadar AB hukukunun önceliği çer-

çevesinde bu hükmü uygulamak durumundaysa da ulusal anayasanın temelini oluşturan insan haklarına aykırı bir AB düzenlemesinin ulusal mahkemelerce uygulanması söz konusu olamamalıdır. Böyle bir durumda, AB hukuk düzeninde AB kurumlarının eylem ve işlemlerine karşı temel hakların garanti altına alınması kim tarafından ve neye dayanarak sağlanacaktır? Bu tereddüdün giderilmesi amaçlı olarak Alman mahkemeleri ilgili AB düzenlemesinin yorumunu ABAD'dan talep etmiştir.

Ön karar davası aracılığıyla verdiği kararında Divan ilk kez, temel hakların, AB hukuk düzeninde AB hukukunun genel ilkeleri olarak kendisi tarafından korunduğunu ortaya koymuştur. Böylece bir AB kurumu tasarrufu temel haklara aykırılık içeriyorsa hukuka uygunluk denetimi ve bu kapsamda iptali ABAD'ın yetkisindedir; ulusal mahkemeler temel haklara aykırılık gerekçesiyle AB hukukunun uygulanmaması ya da iptali yönünde karar veremezler.

Divan'ın temel hakların AB hukuku kapsamında korunmasına ilişkin içtihadının gelişimi açısından diğer bir önemli adımı *Internationale Handelsgesellschaft*¹⁴ kararı oluşturmaktadır. Bu kararında Divan, temel hakların AB hukukunun genel ilkeleri olarak korunmasında, Birliğin yapı ve amaçları ile uyumlu olduğu ölçüde, üye devletlerin ortak anayasal geleneklerinin kendisi için esin kaynağı olduğunu ifade etmiştir. Bu çerçevede AB hukuk düzeninde hangi temel haklara koruma sağlanacağını ve koruma düzeyinin tespitinde Divan ulusal anayasalara ve bu anayasalarda yer alan ortak ilkelere müracaat edebilecektir.

10 C-1/58, *Stork v. High Authority* [1959] ECR 17.

11 C-40/59, *Geitling v. High Authority*, [1960] ECR 423.

12 C-40/64, *Sgarlata v. Komisyon*, [1965] ECR 215.

13 C-29/69, *Stauder v. City of Ulm*, [1969] ECR 419.

14 11/70, *Internationale Handelsgesellschaft*, [1970] ECR 1125.

Ancak Divan'ın temel hakların AB hukuku kapsamında korunması yönündeki tutumu, bazı üye devletlerin yargı organlarının bu konuda AB hukukunun yetersizliğine işaret eden uyarılarda bulunmasına neden olmuştur. Özellikle İtalyan ve Alman anayasa mahkemeleri¹⁵, Birliğin temel haklar konusunda özel düzenlemeleri olmadığına ve bu nedenle Birliğin, ulusal hukuk düzenlerinin temel haklar için sağladığı koruma düzeyine sahip olmadığına işaret etmişlerdir.

Üye devletlerin bu eleştirilerini göz önünde bulunduran Divan, temel hakların korunması konusunda daha kapsamlı bir içtihat geliştirme yönünde adımlar atmıştır. Bu çerçevede *Nold*¹⁶ kararında, temel hakların korunmasında, üye devletlerin ortak anayasal gelenekleri yanında, temel haklara ilişkin uluslararası anlaşmaları da esin kaynağı olarak kabul etmiştir. Bir insan hakkı veya özgürlüğü üye devletlerin anayasalarında genel olarak korunuyorsa ve/veya AİHS söz konusu hakkın garanti altına alınmasına yönelik bir hüküm içeriyorsa aynı hak AB hukuk düzeninde AB kurumlarının eylem ve işlemlerine karşı da korunacak; söz konusu korumayı hukuka uygunluk denetimi çerçevesinde ABAD gerçekleştirecektir. Ayrıca bu kararında Divan, temel haklara ters düşen Birlik tasarruflarının iptal edileceğini belirtmiştir.

15 Frontini v. Ministero Delle Finanze, [1974] 2 CMLR 372; Spa Granital v. Amministrazione delle Finanze dello Stato, No. 170/84, 8 June 1984, [1984] 21 CMLR 756; Solange I, Bundesverfassungsgericht, 29 Mayıs 1974, [1974] 2 CMLR 540; Re Wuensche Handelsgesellschaft, (Solange II), Bundesverfassungsgericht, 22 Ekim 1986, [1987] 3 CMLR 265

16 C-4/73, Nold v. Commission, [1974] ECR 491.

*Rutili*¹⁷ kararından başlayarak Divan, AİHS hükümlerine, temel hakların korunmasında esin kaynağı olan uluslararası bir sözleşme olarak açıkça atıfta bulunmaya başlamıştır. *Wachauf*¹⁸ kararında, üye devletlerin de Birlik hukukunu uygularken Birlik hukuk düzeninde benimsenen temel hak anlayışıyla bağlı olduğunu belirtmiştir. *ERT*¹⁹ kararında ise Birlik hukuku tarafından tanınmış ve koruma altına alınmış temel haklarla uyumlu olmayan ulusal önlemlerin kabul edilemeyeceğini vurgulamıştır. Böylece Divan, üye devletlerin de AB hukukunu uygularken AB hukukunda var olan temel hak koruması düzeyine saygı göstermekle yükümlü olduklarını ortaya koymaktadır.

Divan'ın, temel hakları AB hukukunun genel ilkelerinin bir parçası olarak koruduğu içtihadı incelediğinde, AB hukukunun genel ilkeleri arasında yer aldığı ilan edilmiş temel haklar arasında mülkiyet hakkı²⁰, ifade özgürlüğü²¹, kişilik hakkı²², insan onuru²³, ayrımcılık yasağı²⁴, din ve vicdan özgürlü-

17 36/75, Roland Rutili v. Minister for the Interior [1975] ECR 1219.

18 C-5/88, Wachauf v. Bundesamt für Ernährung und Forstwirtschaft, [1989] ECR 2609.

19 C-260/89, Elliniki Radiofonia Tileorasi - Anonimi Etairia (ERT-AE) v. Dimotiki Etairia Pliroforissis, [1991] ECR I-2925

20 44/79, Hauer v. Land Rheinland-Pfalz, [1979] ECR 3727

21 C-260/89, Elliniki Radiofonia Tileorasi - Anonimi Etairia (ERT-AE) v. Dimotiki Etairia Pliroforissis, [1991] ECR I-2925

22 C-168/91 Christos Konstantinidis V Stadt Altensteig-Standesamt And Landratsamt Calw-Ordnungsamt Case, [1993] ECR I-1191

23 9/74 Casagrande [1974] ECR 773

24 43/75 Defrenne v SABENA [1976] ECR 455

ğü²⁵, ikamet özgürlüğü²⁶, özel hayatın korunması²⁷, sendika kurma hakkı²⁸ gibi haklar sayılabilir.

2. Diğer Avrupa Birliği Kurumlarının Temel Hakların Korunması Alanındaki Rolü

AB kurumlarının temel hakların korunması konusundaki girişimleri, Divan içtihadının bu konudaki gelişimi ile paralellik göstermekte ve bu gelişimi desteklemektedir.

Temel hakların Birlik düzeyinde korunmasına yönelik Birlik kurumları tarafından atılan ilk önemli adım 5 Nisan 1977 tarihli “*Temel Haklara İlişkin Ortak Bildiri*”dir.²⁹ Parlamento, KONSEY ve Komisyon tarafından ilan edilen söz konusu Bildiri ile her üç Birlik organı yetkilerini kullanırken AİHS ve üye devlet anayasalarında yer alan temel haklara ilişkin düzenlemelere saygı duyacaklarını ve Birliğin hedefleri doğrultusunda hareket ederken bu haklara uygun davranacaklarını belirtmişlerdir. Bu bağlamda Birlik kurumları, Divan’ın temel haklara ilişkin içtihadını benimsemişlerdir.

Diğer önemli bir girişim ise Komisyon’un 1979 tarihinde Birlik ve AİHS’ye ilişkin olarak yayınlamış olduğu memorandumdur. Komisyon bu belge- de, Birlik kurumlarının tasarruflarının da AİHS’nin

denetimine tabi olmasını sağlayabilmek amacıyla Birliğin AİHS’ye katılımını önermiş; ancak Komisyon’un bu girişimi üye devletlerce o tarihte desteklenmemiştir.

Komisyon’un başarısızlıkla sonuçlanan bu girişiminden sonra Avrupa Parlamentosu, 1984 yılında hazırladığı Avrupa Birliğini Kuran Taslak Antlaşma (Spinelli Raporu) ile önemli bir adım atmıştır.³⁰ Taslak Antlaşma’nın 4. maddesi, genel olarak üye devlet anayasaları ve AİHS’de düzenlendiği şekliyle temel hak ve özgürlüklerin, Birlik tarafından tanınacağını belirtmiş ve beş yıl içerisinde Birlik için bir temel hak kataloğunun oluşturulmasını öngörmüştür. Her ne kadar Taslak Antlaşma diğer AB kurumları ve üye devletler tarafından kabul edilmemiş olsa da, beş yılın sonunda Avrupa Parlamentosu, Taslak Antlaşmada da belirtildiği üzere 12 Nisan 1989 tarihinde Temel Haklar ve Özgürlükler Bildirgesi’ni yayınlamıştır.³¹ Böylece, bağlayıcılığı olmasa da, AB düzeyinde ilk kez temel haklar tek bir belgede toplanarak bir katalog haline getirilmiştir.

Bu gelişmelerin üzerine Komisyon, 1979 yılında desteklenmeyen AİHS’ye katılım yönündeki önerisini hayata geçirebilmek amacıyla, 1990 yılında KONSEY’e başvurmuş ve Birliğin AİHS’ye taraf olabileme ihtimalini tespit edebilmek için yetki istemiştir. Bunun üzerine KONSEY, Divan’ın hukuki gö-

25 130/75 Vivien Paris v Council of the European Communities [1976] ECR 1589

26 249/86 Commission v Germany[1989] ECR 1263

27 136/79, National Panasonic Limited v Commission [1980] ECR 2033.

28 175/73 First Civil Servants Union Case [1974] ECR 925

29 Joint Declaration on Fundamental Rights, Official Journal of European Communities, 1977 C103/1.

30 Resolution of 14 September 1983 on the substance of the preliminary draft Treaty establishing the European Union (OJ C 277 of 17 October 1983, p. 95). Taslak Antlaşma 14 Şubat 1984 günkü oturumda Avrupa Parlamentosu Genel kurulu tarafından 31 karşı ve 43 çekimser oya karşılık 237 oyla kabul edilmiş, ancak diğer AB kurumları ya da üye devletler tarafından benimsenmemiştir.

31 Declaration of Fundamental Rights and Freedoms, Official Journal, 1989 C 120/51.

rüşüne başvurmuştur. Divan, 2/94 sayılı görüşünde Birliğin AİHS'ye taraf olabilmesi için Antlaşma değişikliği gerektiğini belirtmiştir.³² Bu görüşüne dayanak olarak Divan, Antlaşma maddelerinde bu tarz bir katılım için Birliğe yetki veren bir düzenleme bulunmadığını göstermiştir. Ayrıca, AİHS'ye katılımın Birlik hukuk sisteminin Sözleşme hükümlerine göre yeniden gözden geçirilmesi ve gerekli değişikliklerin yapılması halinde mümkün olabileceğini de belirtmiştir.

AB'deki gelişmeler sonucu, 7 Aralık 2000 tarihli Nice Zirvesi'nde ise Konsey, Parlamento ve Komisyon, Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı'nı ilan etmiştir. Bu Şart 1999 Köln Zirvesinde alınan kararla oluşturulan bir Konvansiyon tarafından, AB'yi, kurumlarını ve AB hukukunu uyguladıkları sırada ve ölçüde üye devletleri bağlayacak bir temel haklar kataloğu oluşturulması amacıyla yönelik olarak hazırlanmıştır.

Birlik kurumlarının bu girişimleri, Avrupa bütünlüşmesini kuran Antlaşmalar'da tadil antlaşmaları yoluyla temel haklar konusunda hükümlere yer verilmesine ve bağlayıcı bir temel haklar kataloğu kabul edilmesine zemin hazırlamıştır.

3. Kurucu Antlaşmalara Değişiklik Getiren Tadil Antlaşmaları Sonrası Durum

AB'nin kurucu antlaşmaları arasında yer alan AET Antlaşmasında temel haklara ilişkin bir katalog yer almamakla birlikte, serbest dolaşım ile ilgili olarak

³² Opinion 2/94, Opinion of the Court of 28 March 1996 on the Accession by the Community to the European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, ECR [1996] I-01759

vatandaşlığa dayalı ayırım yapma yasağı, kadın ve erkek çalışanlar arasında eşit işe eşit ücret ilkesini garanti altına almaya yönelik cinsiyete dayalı ayırım yapma yasağı gibi hükümlere yer verilmiştir.

Antlaşmalarda temel haklara yer verilmesine yönelik ilk köklü değişiklik, 1987 yılında yürürlüğe giren Avrupa Tek Senedi ile olmuştur. Avrupa Tek Senedi'nin dibacesinde, AİHS'ye ve Avrupa Sosyal Şartı'na atıf yapılmış, üye devlet anayasa ve yasalarında yer verilen temel hak ve özgürlükler ile eşitlik ve sosyal adalete dayanan demokrasi anlayışının geliştirileceği belirtilmiştir.

1993'te yürürlüğe giren Maastricht Antlaşması ise temel hakların korunması ilkesini ilk defa Antlaşmaların metnine dahil etmiştir. Maastricht Antlaşması'nın F maddesinin 2. paragrafında getirilen düzenlemeye göre, "Birlik, 4 Kasım 1950 tarihinde Roma'da imzalanan İnsan Hakları ve Temel Özgürlüklerin Korunmasına İlişkin Sözleşme tarafından güvence altına alınan ve üye ülkelerin ortak anayasal geleneklerinden kaynaklanan temel haklara saygı duyar". Bu düzenleme ile ABAD'ın temel hakların korunması alanındaki içtihadı Antlaşma metnine geçirilmiş olmaktadır. Bunun dışında Maastricht Antlaşması, önsözünde üye ülkelerin özgürlük, demokrasi, insan hakları ve temel özgürlüklere saygı ile hukuk devleti ilkesine bağlı oldukları düzenlemesini getirmiştir. Ayrıca Antlaşmanın J maddesinin 1. ve 2. paragraflarında ortak dış ve güvenlik politikasının hedefleri arasında demokrasiye, hukuk devletine ile insan haklarına ve temel özgürlüklere saygının güçlendirilmesine yer verilmiştir.

1999 yılında yürürlüğe giren Amsterdam Antlaşması ile Maastricht Antlaşması'nın F maddesinin

2. paragrafına değişiklik getirilmiştir. Bu değişiklikle, üye ülkelerin ortak ilkeleri olan özgürlük, demokrasi, insan haklarına ve temel özgürlüklere saygı ile hukuk devleti Birliğin üzerine kurulu olduğu temel ilkeler olarak ifade edilmiş ve bu madde AB Antlaşmasının 6. maddesinin 2. paragrafı haline gelmiştir. Ayrıca AB Antlaşması'na getirilen 7. madde ile AB'nin üzerine inşa edildiği ilkelerin

ve bu çerçevede insan haklarının ciddi ve sürekli ihlalinin AB Zirvesi tarafından tespiti karşısında üye devletlerin üyelik haklarının askıya alınabileceği düzenlenmiştir. Yine 49. madde ile yeni üyelerin Birliğe katılma sürecinde AB'nin üzerine inşa edildiği ilkelere ve bunlar arasında yer alan insan haklarına saygının da bir katılım şartı olacağına ilk kez açıkça yer verilmiştir.

2003 yılında yürürlüğe giren Nice Antlaşması'nda temel haklar konusuna ilişkin getirilen tek düzenleme ise AB Antlaşmasının 7. maddesindeki değişikliklerdir. Üye devletlerin insan hakkı ihlalleri karşısın-

da üyelik haklarının askıya alınmasının düzenlendiği maddede yapılan değişiklikle Parlamento'ya da süreci başlatma yetkisi tanınmış, üyelik haklarının askıya alınması için aranan çoğunluk beşte dörde yükseltilmiş, ciddi ve sürekli bir ihlal olasılığının varlığı, bir erken uyarı mekanizmasının harekete geçirilmesi için yeterli kabul edilmiştir. Ayrıca 7. madde gereğince kendisine yaptırım uygulanan devlet, usule ilişkin kurallarla sınırlı olmak kaydıyla, ihlalin tespitinden itibaren 1 ay içerisinde Divan'a başvurabilecektir.

2009'da yürürlüğe giren Lizbon Antlaşması ile getirilen en önemli değişiklik ise, 2000 yılında kabul edilen Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı'nın, atıf yoluyla, Antlaşmalarla aynı hukuki değere sahip kılınmasıdır. Böylece Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı'nın hukuki anlamda bağlayıcı olması sağlanmıştır. Ayrıca, Lizbon Antlaşmasıyla Avrupa Birliği Antlaşması'na "Birlik, insan onuruna saygı, özgürlük, demokrasi, eşitlik, hukukun üstünlüğü ve azınlıklara mensup kişilerin hakları da dahil olmak üzere insan haklarına saygı değerleri üzerine kuruludur. Bu değerler, çoğulculuk, ayrımcılık yapmama, hoşgörü, adalet, dayanışma ve kadın-erkek eşitliğinin hakim olduğu bir toplumda üye devletler için ortaktır." şeklinde bir madde eklenmiştir. Bu bağlamda, Birliğin üzerine kurulu olduğu ilkeler geliştirilmiş ve ilke yerine değer olarak adlandırılmıştır. Diğer önemli değişiklik ise Avrupa Birliği Antlaşması'nın 6. maddesine eklenen paragrafla, Birliğin AİHS'ye katılımı hususunun düzenlenmesidir.

C. AVRUPA BİRLİĞİNDE TEMEL HAKLARIN KORUNMASINDA MEVCUT HUKUKİ DURUM

1. AB Düzeyinde Korunan Temel Haklar

Temel hakların korunmasına ilişkin hükümlere çeşitli AB hukuku kaynaklarında yer verilmekle birlikte, bunlara ilişkin başlıca kaynaklar AB hukukunun genel ilkeleri ve AB Temel Haklar Şartı'dır. Zira Divan, temel hakların korunmasına ilişkin içtihadını, bu hakları "AB hukukunun genel ilkeleri" kapsamında değerlendirerek geliştirmiştir. Söz konusu "hukukun genel ilkeleri"nin kapsamına giren hakların ve özgürlüklerin tespitinde ise üye devletlerin ortak anayasal gelenekleri ile AİHS esas alınacaktır. AB Temel Haklar Şartı ise, AB düzeyinde korunan temel hakları bir katalog haline getirmesi nedeniyle önem arz etmektedir. Bu kaynakların AB düzeyinde korunan temel haklar açısından önemi AB Antlaşması'nın 6. maddesinde açıkça ifade edilmiştir. Zira, maddenin ilk paragrafında "Birlik, Antlaşmalar ile aynı hukuki değere sahip olan ve 12 Aralık 2007 tarihinde Strazburg'da uyarlandığı şekliyle, 7 Aralık 2000 tarihli Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı'nda yer alan hakları, özgürlükleri ve ilkeleri tanıır" ve son paragrafında "Avrupa İnsan Hakları ve Temel Özgürlüklerin Korunması Sözleşmesi tarafından güvence altına alınan ve üye devletlerin ortak anayasal geleneklerinden kaynaklanan temel haklar, Birlik hukukunun genel ilkelerinin parçasıdır" denilmektedir.

Divan içtihadı ile AB hukuku kapsamında temel haklara koruma sağlanması ve giderek artan siyasi bütünleşme, Birliğin temel haklara ilişkin bir katalog hazırlamasında etkili olmuştur. AB düzeyinde korunan temel haklara ilişkin hazırlanan bu kata-

log ile özellikle Birlik vatandaşlarının, AB kurumları ve AB hukukunun uygulayıcısı olarak eylem ve işlemlerde buldukları sırada üye devletlere karşı sahip oldukları haklar konusunda hukuki belirlilik sağlanmıştır. 2000 yılında üye devletlerin ve AB kurumlarının temsilcilerinden oluşan bir Konvansiyon tarafından hazırlanarak 2000 Aralık Nice Zirvesinde üç AB kurumu (Avrupa Parlamentosu, AB Konseyi ve Avrupa Komisyonu) tarafından siyasi bağlayıcılığını ifade edecek şekilde ilan edilen AB Temel Haklar Şartının hukuki bağlayıcılığı konusu Lizbon Antlaşması ile açıklığa kavuşturulmuş ve metne antlaşmalarla eşit hukuki değerde bağlayıcılık kazandırılmıştır.

AB Temel Haklar Şartı, medeni ve siyasi hakların yanında sosyal haklara da yer vermiştir. Ancak Şart'ta "haklar ve ilkeler" ayrımına yer verilerek, sosyal haklara ilişkin hükümlerin bireyler tarafından yargı önünde ileri sürülebilmesi engellenmiştir. Zira Şart'ın 52. maddesinin 5. paragrafı ile bu durum "Bu Şartın ilkeler içeren hükümleri, Birlik kurumları, organları, ofisleri ve ajansları tarafından gerçekleştirilen yasama ve uygulama tasarrufları ile Birlik hukukunu uyguladıkları durumlarda üye devletlerin tasarrufları bakımından her birinin kendi yetkileri kapsamında uygulanabilir. Bu ilkeler, yalnızca söz konusu tasarrufların yorumlanması ve hukuka uygunluk denetimlerinde yargısal olarak tanınır/uygulanır hale gelir" şeklinde ifade edilmiştir.

Temel Haklar Şartı kapsamında yer verilen haklara bakıldığında bu hakları, "AB vatandaşlarına tanınan haklar, üye bir devlette yerleşik olmak kaydıyla üçüncü ülke vatandaşlarına tanınan haklar ve herkese tanınan haklar" olarak üç grupta toplamanın mümkün olduğu görülmektedir.

AB Temel Haklar Şartı'nda koruma altına alınan temel haklara altı başlıkta yer verilmiştir. Medeni ve siyasi haklara ilişkin "Onur" başlıklı birinci bölümde, "insan onuru, yaşama hakkı, kişinin bedensel ve ruhsal dokunulmazlık hakkı, işkence veya insanlık dışı veya alçaltıcı muamele veya ceza yasağı, kölelik ve zorla çalıştırma yasağı" yer almaktadır.

"Özgürlükler" başlıklı ikinci bölümde, "özgürlük ve güvenlik hakkı, özel ve aile yaşamına saygı, kişisel bilgilerin korunması, evlenme ve aile kurma hakkı, düşünce, vicdan ve din özgürlüğü, ifade ve haber alma özgürlüğü, toplanma ve örgütlenme özgürlüğü, sanat ve bilim özgürlüğü, eğitim hakkı, meslek seçme ve çalışma hakkı, ticari faaliyette bulunma özgürlüğü, mülkiyet hakkı, sığınma hakkı ve ülkeden çıkarılma, sürgün veya iade durumlarında koruma hakkı" yer almaktadır.

"Eşitlik" başlığını taşıyan üçüncü bölümde, "yasa önünde eşitlik, ayrımcılık yasağı, kültürel, dini ve dilsel çeşitlilik, kadın-erkek eşitliği, çocuk hakları, yaşlıların hakları ve engelli kişilerin topluma kazandırılması"na yer verilmektedir.

"Dayanışma" başlıklı dördüncü bölümde, "işçilerin toplu sözleşme görüşmeleri yapma ve eylem hakkı, işe yerleştirme hizmetlerinden yararlanma hakkı, iş bulma hizmetlerine erişim hakkı, haksız işten çıkarma durumunda koruma, adil ve hakça çalışma koşulları, çocuk işçiliğinin yasaklanması ve çalışan gençlerin korunması, aile ve meslek hayatı, sosyal güvenlik ve sosyal yardım, sağlık, genel ekonomik yarara ilişkin hizmetlere erişim, çevrenin korunması ve tüketicinin korunması" düzenlenmiştir.

"Vatandaşlık Hakları" başlıklı beşinci bölümde, Birlik vatandaşlarına özgü olan, "Avrupa

Parlamentosu'nda ve yerel seçimlerde oy kullanma ve aday olma hakkı, iyi yönetilme hakkı, belgeleme erişme hakkı, dilekçe ile başvurma hakkı, dolaşım ve ikamet özgürlüğü ve diplomatik koruma” hükümleri yer almaktadır. “Adalet” başlıklı altıncı bölümde “etkili hukuki koruma yollarına başvurma ve adil yargılanma hakkı, masumiyet karinesi ve savunma hakkı, hukuka uygunluk ve suç ve ceza arasındaki orantılılık ilkeleri, aynı suçtan iki kez yargılanma veya cezalandırılma yasağı”na yer verilmiştir.

2. AB Düzeyinde Temel Hak Koruması Sisteminin Üye Devletlere Etkisi

AB hukukunun genel ilkeleri ve AB Temel Haklar Şartı çerçevesinde temel haklar, AB hukukunun bir parçasını oluşturduklarından, bu hakların korunmasından, AB kurumları ve AB hukukunu uygularken üye devletler sorumludur. Aday ülkelerin de katılım süreçleri çerçevesinde AB’de geçerli insan hakları korunması sistemine ve standardına uyumu müktesebat uyumu yükümlülüklerinin bir unsuru olarak değerlendirilebilecektir.

Avrupa Birliği Antlaşması'nın 6. maddesinin ilk paragrafında, “Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı hükümlerinin Birliğin yetkilerini genişletemeyeceği” açıkça ifade edilmiştir. Aynı paragrafta yer verilen “Şart'ta yer alan haklar, özgürlükler ve ilkeler; Şart'ın yorum ve uygulamasının düzenlendiği VII. Başlığı altındaki genel hükümlere uygun olarak ve Şart'ta bu hükümlerin kaynaklarını ortaya koyan açıklamaları gerektiği şekilde göz önünde tutarak yorumlanır.” ifadesi ile Şart'ta düzenlenen temel

hakların üye devletlere etkisine ilişkin hükümlere atıfta bulunulmuştur.

AB Temel Haklar Şartı'nın VII. Başlığında, Şart'ın kapsamı, teminat altına alınan hakların kapsamı, koruma düzeyi ve hakkın kötüye kullanılması yasağına ilişkin hükümlere yer verilmiştir.

Şart ile teminat altına alınan hakların kapsamı ve sınırlarına ilişkin 51 ve 52. maddeler de, Şart'ın üye devletlere etkisine ilişkin hususlara yer vermektedir. 51. maddenin 1. paragrafı uyarınca Şart esasen AB kurum, organ, ofis ve ajanslarına yönelik olmakla birlikte, AB hukukunu uyguladıkları ölçüde üye devletler de Şartla bağlıdır.

Şart'ın kapsamına ilişkin 51. maddeden, Şart'ın hükümlerinin üye devletlere ancak katmanlı yetki ilkesi dikkate alınarak ve Birlik hukuku çerçevesinde hareket ettiklerinde hitap edeceği anlaşılmaktadır.³³ Bu bağlamda Şart'ın hükümlerinin muhatabı doğrudan Üye devletler değildir. Dolayısıyla Şartla AB'nin yetkileri genişletilmemektedir. Bu durum, maddede öngörülen “katmanlı yetki ilkesi” ifadesi ve “Bu Şart, Birlik hukukunun uygulama alanını Birlik yetkileri dışında genişletmez veya Birlik için yeni bir yetki ya da görev oluşturmaz veya Antlaşmalarda tanımlanan yetkilerde ve görevlerde değişiklik yapmaz” denilerek ifade edilmiştir. Buna karşılık, üye devletlerin AB hukuku kurallarını uygularken, aday ülkelerin de AB müktesebatına ve

³³ “Katmanlı yetki ilkesi gereğince, Birlik, münhasır yetkisine girmeyen alanlarda, sadece öngörülen eylemin amaçlarının Üye Devletler tarafından, merkezi düzeyde veya bölgesel ve yerel düzeyde yeterli biçimde gerçekleştirilemeyeceği ve fakat söz konusu eylemin boyutu ya da etkileri itibarıyla Birlik düzeyinde daha iyi gerçekleştirilebileceği durumlarda harekete geçer.” Bkz. AB Antlaşması madde 5(2).

siyasi kriterlere uyum çerçevesinde AB Temel Haklar Şartında öngörülen standarda uygun davranmaları gerektiği belirtilebilecektir.

52. maddenin 4. paragrafında ise Şart'ın üye devletlerde ortak olan anayasal geleneklerden kaynaklanan temel hakları tanıdığı yerde, bu hakların sözü edilen geleneklere uygun olarak yorumlanacağı ifade edilmiştir. Ayrıca maddenin "Bu Şartın yorumlanmasında rehberlik sağlamak için bir araç olarak hazırlanmış olan açıklamalar, üye devletlerin mahkemeleri ve Birlik mahkemeleri tarafından dikkate alınacaktır" şeklindeki son paragrafıyla Şartın uygulanmasında üye devletlere yol gösterici olacak açıklamalara atıfta bulunulmuştur.

3. AB Düzeyinde Temel Hak Koruması Sisteminin AİHS Sistemi ile İlişkisi

AİHS, AB düzeyinde temel hakların korunmasında önemli bir yere sahiptir. Hükümlerine ilk olarak, insan haklarının korunmasına ilişkin bir uluslararası anlaşma olması dolayısıyla, temel hakların AB düzeyinde korunmasında esin kaynağı olarak, Divan tarafından atıfta bulunulmuştur. Divan'ın AİHS'ye temel hakların korunmasına ilişkin içtihadında verdiği önem, yazılı AB hukuku kaynaklarında da AİHS ile AB hukuku ilişkisine değinen hükümlere yer verilmesiyle sonuçlanmıştır. Nitekim, AB Antlaşması'nın 6. maddesi ile AB Temel Haklar Şartı'nın 52. ve 53. maddeleri açıkça Birlik hukukunun AİHS ile ilişkisine yönelik hükümlere yer vermiştir.

AB Antlaşması'nın 6. maddesinin son paragrafında "Avrupa İnsan Hakları ve Temel Özgürlüklerin Korunması Sözleşmesi tarafından güvence altına

alınan ve üye devletlerin ortak anayasal geleneklerinden kaynaklanan temel haklar, Birlik hukukunun genel ilkelerinin parçasıdır." hükmüne yer verilerek, AİHS temel hakların AB hukukunun genel ilkeleri kapsamında korunmasında bir esin kaynağı olarak kabul edilmiştir.

AİHS, AB Temel Haklar Şartı'nda yer alan temel hakların yorumlanması açısından da önem arz etmektedir. Zira, Şart'ın teminat altına alınan hakların kapsamına ve sınırlarına ilişkin 52. maddesinin üçüncü fıkrasında "Bu Şart'ın Avrupa İnsan Hakları ve Temel Özgürlüklerin Korunması Sözleşmesi tarafından garanti edilen haklara karşılık gelen haklar içerdiği yerde; bu hakların anlamı ve kapsamı, adı geçen Sözleşmede belirtildiği şekilde olacaktır. Bu hüküm, daha kapsamlı koruma sağlayan Birlik hukukuna halel getirmez" denilmiştir. Şart'ın "koruma düzeyi" başlıklı 53. maddesi de "Bu Şartta bulunan hiçbir hüküm, Birlik hukuku, uluslararası hukuk ve Avrupa İnsan Hakları ve Temel Özgürlüklerin Korunması Sözleşmesi de dahil olmak üzere Birliğin veya üye devletlerin tümünün tarafı olduğu uluslararası anlaşmalar ile üye devletlerin anayasaları tarafından ilgili uygulama alanlarında kabul edilen şekliyle, insan haklarını ve temel özgürlükleri kısıtlayıcı veya olumsuz yönde etkileyici olarak yorumlanamaz" hükmünü öngörmektedir.

Lizbon Antlaşması değişiklikleri ile AB Antlaşması'na eklenen ikinci paragrafla da Birliğin AİHS'ye katılımı düzenlenmiş ve bu katılımın Antlaşmalarda tanımlandığı şekliyle Birliğin yetkilerini değiştirmeyeceği hükme bağlanmıştır. Birliğin AİHS'ye katılımına ilişkin Avrupa Komisyonu ile Avrupa Konseyi İnsan Hakları Yürütme Komitesi arasında 7 Temmuz 2010 tarihinde başlayan resmi müzakereler devam etmektedir.

TÜRKİYE AB İLİŞKİLERİ - MÜZAKERE SÜRECİNDE MEVCUT DURUM VE SİYASİ REFORM SÜRECİ

I. TÜRKİYE AB İLİŞKİLERİ VE MÜZAKERE SÜRECİNDE MEVCUT DURUM

A. TÜRKİYE-AB İLİŞKİLERİ TARİHÇESİ

Türkiye Cumhuriyeti kuruluşundan itibaren çağdaş medeniyetler seviyesine ulaşma yolunda uluslararası konjonktürdeki gelişmeleri yakından takip etmiş ve OECD, NATO gibi uluslararası örgütlenmelerin etkin bir üyesi olmuştur. Bu doğrultuda, insanlık tarihinin en büyük barış projesi olarak nitelendirilen Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun (AET) 1958 yılında kurulmasından kısa bir süre sonra Türkiye, 31 Temmuz 1959'da Topluluğa başvuruda bulunmuştur. Türkiye adına bu başvuruyu, dönemin Demokrat Parti lideri ve Başbakanı Adnan Menderes yapmıştır. Menderes, bu başvuruyla, Türkiye'nin Avrupa'ya ilk adımı attığını ifade etmiştir.

1. Avrupa Birliği ile Ortaklık İlişkisinin Kurulması: Ankara Anlaşması

AET Bakanlar Konseyi, Türkiye'nin yapmış olduğu başvuru üzerine üyelik koşulları gerçekleşinceye kadar geçerli olacak bir ortaklık anlaşması imzalanmasını önermiştir. Söz konusu Anlaşma 12 Eylül 1963 tarihinde imzalanmış ve 1 Aralık 1964 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

Ankara Anlaşması, Türkiye ile AB ilişkilerinin hukuki temelini oluşturmaktadır. Anlaşma'ya imza atan dönemin Başbakanı İsmet İnönü, AB'yi, "Beşeriyet tarihi boyunca insan zekâsının vücuda getirdiği en cesur eser" olarak tanımlamıştır.

Ankara Anlaşması'nın 2. maddesinde Anlaşma'nın amacı "Türkiye ekonomisinin hızlı kalkınmasını ve Türk halkının istihdam düzeyinin ve yaşam koşullarının yükseltilmesini sağlama gereğini göz önünde bulundurarak, taraflar arasındaki ticari ve ekonomik ilişkileri aralıksız ve dengeli olarak güçlendirmeyi özendirmek" olarak belirtilmektedir.

Ankara Anlaşması'nın 28. maddesi ise Türkiye'nin ileriye yönelik üyeliğine ilişkin düzenlemeyi içermektedir: "Anlaşma'nın işleyişi, Topluluğu kuran Antlaşma'dan doğan yükümlülüklerin tümünün Türkiye tarafından üstlenilebileceğini gösterdiğinde, Akit Taraflar, Türkiye'nin Topluluğa katılması olanağını incelerler."

Bu maddeden açıkça anlaşılmalıdır ki, Türkiye-AET ortaklık ilişkisinin nihai hedefi Türkiye'nin Topluluğa tam üyeliğidir. Ankara Anlaşması, bu hedefe yönelik olarak hazırlık dönemi, geçiş dönemi ve nihai dönem olmak üzere üç dönem öngörmüştür. İlk dönem, Anlaşma'nın yürürlüğe girdiği 1 Aralık 1964 tarihi itibarıyla başlamıştır. Taraflar arasındaki ekonomik farklılıkları azaltmaya yönelik "Hazırlık Dönemi" olarak belirlenen bu dönemde, Türkiye herhangi bir yükümlülük üstlenmemiştir. Tesis edilen ortaklık ilişkisinin işleyişine yönelik olarak iki taraf arasında bazı kurumlar oluşturulmuştur. Bunlar arasında en üst düzey organ, ilişkilerin karar organı da olan Ortaklık Konseyi'dir.

2. Katma Protokol

13 Kasım 1970 tarihinde imzalanan ve 1973 yılında yürürlüğe giren Katma Protokol ile, Ankara Anlaşması'nda öngörülen hazırlık dönemi sona ermiş ve "Geçiş Dönemi"ne ilişkin koşullar belirlenmiştir. Bu dönemde taraflar arasında sanayi ürünlerinde bir gümrük birliği kurulması ve bunun yanında kişilerin serbest dolaşımının sağlanması ile çeşitli alanlarda mevzuat yakınlaştırması öngörülmüştür.

1971 yılı itibarıyla, Katma Protokol çerçevesinde, Topluluk, bazı petrol ve tekstil ürünleri dışında Türkiye'den ithal ettiği tüm sanayi mallarına uyguladığı gümrük vergileri ve miktar kısıtlamalarını tek taraflı olarak sıfırlamıştır. Buna karşılık, Türkiye'nin AB kaynaklı sanayi ürünlerinde gümrük vergilerini tedricen sıfırlaması öngörülmüş ve böylece Gümrük Birliği'nin fiilen yürürlüğe girmesi için 22 yıllık bir süre tanınmıştır.

Türkiye-AB ilişkileri, 1970'li yılların başından 1980'lerin ikinci yarısına kadar, siyasi ve ekonomik nedenlerden dolayı istikrarsız bir seyir izlemiştir. 12 Eylül 1980 askeri darbesinin ardından ilişkiler dondurulmuştur.

3. Türkiye'nin AB'ye Üyelik Başvurusunda Bulunması

1983 yılında Türkiye'de sivil idarenin yeniden kurulması ve 1984 yılından itibaren Türkiye'nin ithal ikameci politikaları hızla terk etmesi ile beraber, Türkiye'nin dışa açılma süreci başlamıştır. Böylece 12 Eylül 1980 tarihinden itibaren dondurulmuş bulunan Türkiye-AET ilişkilerinin canlandırılması süreci başlamıştır.

Türkiye, 14 Nisan 1987 tarihinde, Ankara Anlaşması'nda öngörülen dönemlerin tamamlanmasını beklemeden, üyelik başvurusunda bulunmuştur. Komisyon, bu başvuru ile ilgili görüşünü 18 Aralık 1989'da açıklamış ve kendi iç bütünleşmesini tamamlamadan Topluluğun yeni bir üyeyi kabul edemeyeceğini belirtmiştir. Ayrıca, Türkiye'nin, Topluluğa katılmaya ehil olmakla birlikte, ekonomik, sosyal ve siyasal alanda gelişmesi gerektiğini ifade etmiştir. Bu nedenle, üyelik müzakerelerinin

açılması için bir tarih belirlenmemesi ve Ortaklık Anlaşması çerçevesinde ilişkilerin geliştirilmesi önerilmiştir.

Bu öneri Türkiye tarafından da olumlu değerlendirilmiş ve Gümrük Birliğinin Katma Protokol'de öngörüldüğü şekilde 1995 yılında tamamlanması için gerekli hazırlıklara başlanmıştır. İki yıl süren müzakereler sonunda 5 Mart 1995 tarihinde yapılan Ortaklık Konseyi toplantısında alınan karar uyarınca Türkiye ile AB arasındaki Gümrük Birliği 1 Ocak 1996 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Böylece, Türkiye-AB Ortaklık İlişkinin "Son Dönem"ine geçilmiştir. Gümrük Birliği, Türkiye'nin AB ile bütünleşme hedefine yönelik ortaklık ilişkisinin en önemli aşamalarından biridir ve Türkiye-AB ilişkilerine ayrı bir boyut kazandırmıştır.

4. Türkiye'nin Aday Ülke Olarak İlan Edilmesi

Türkiye-AB ilişkilerinin dönüm noktası, 10-11 Aralık 1999 tarihlerinde Helsinki'de yapılan AB Zirvesi'dir. Helsinki Zirvesi'nde Türkiye'nin adaylığı resmen onaylanmış ve katılım sürecinde diğer aday ülkelerle eşit konumda olacağı açık ve kesin bir dille ifade edilmiştir.

Helsinki Zirvesi'nde, diğer aday ülkeler için olduğu gibi Türkiye için de bir Katılım Ortaklığı Belgesi hazırlanmasına karar verilmiştir. Türkiye için hazırlanan ilk Katılım Ortaklığı Belgesi 8 Mart 2001 tarihinde AB Konseyi tarafından onaylanmıştır. Katılım Ortaklığı Belgesi'nde yer alan önceliklerin hayata geçirilmesine yönelik program ve takvimi içeren Avrupa Birliği Müktesebatının Üstlenilmesine İlişkin Türkiye Ulusal Programı (Ulusal Program), 19 Mart 2001 tarihinde Hükümet tarafından

onaylanarak Avrupa Komisyonu'na 26 Mart 2001 tarihinde tevdi edilmiştir.

Katılım Ortaklığı Belgesi AB tarafından, 2003, 2006 ve 2008 yıllarında gözden geçirilmiştir. Ulusal Program ise, 2003 ve 2008 yıllarında güncelleştirilmiştir. AB'ye üyelik yolunda kararlılığını her fırsatta ortaya koyan siyasi irade, reform çabalarına da ivme kazandırmıştır. Böylece, müzakerelerin açılması için ön şart olan siyasi kriterlerin karşılanmasına yönelik uyum yasası paketleri yoğun bir şekilde TBMM'den geçirilmiştir. Temel hak ve özgürlüklerin kapsamını genişleten, demokrasi ve hukukun üstünlüğü gibi alanlarda mevcut düzenlemeleri güçlendiren ve güvence altına alan reformlara devam edilmiştir. Bu çerçevede 2002-2004 yılları arasında sekiz Uyum Paketi ile 2001, 2004 ve 2010³⁴ yıllarında da kapsamlı üç Anayasa Değişiklik Paketi TBMM tarafından kabul edilmiştir. Söz konusu reform adımları ile kaydedilen gelişmeler Üçüncü ve Dördüncü Bölümde ayrıntılı biçimde ele alınacaktır.

17 Aralık 2004 tarihli Brüksel Zirvesi'nde, AB-Türkiye ilişkilerinde bir dönüm noktası daha yaşanmış ve Zirve'de Türkiye'nin Kopenhag siyasi kriterlerini yeteri ölçüde karşıladığı belirtilerek 3 Ekim 2005'te müzakerelere başlanması kararı alınmıştır.

B. TÜRKİYE'NİN KATILIM MÜZAKERELERİNE BAŞLAMASI

3 Ekim 2005 tarihinde Lüksemburg'da yapılan Hü-

34 2010 Anayasa Değişiklik Paketi 12 Eylül 2010 tarihinde gerçekleştirilen referandum ile kabul edilmiştir.

kümetlerarası Konferans ile Türkiye resmen AB'ye katılım müzakerelerine başlamıştır. Aynı gün bir basın toplantısı düzenlenerek Türkiye için Müzakere Çerçeve Belgesi yayımlanmıştır. Böylece, Türkiye ile AB arasındaki inişli çıkışlı ilişki, çok önemli bir dönüm noktasını aşarak yepyeni bir sürece girmiştir.

1. Tarama Süreci

Müzakereler, sürecin ilk aşaması olan “tarama süreci” ile başlamıştır. Bu sürecin başlıca aktörleri Avrupa Komisyonu ve Türkiye Cumhuriyeti bürokratlarıdır. Türkiye'nin müzakerelere hazırlanmasını ve katılım öncesi sürecin hızlandırılmasını hedefleyen “tarama” sürecinde esas olarak, AB müktesebatı kapsamındaki mevzuat hakkında bilgi verilmekte, AB müktesebatı ile aday ülke mevzuatı arasındaki farklılıklar belirlenmekte ve uyum sürecinin çok genel bir takvimi ve bu süreçte karşılaşılabilecek muhtemel sorunlar saptanmaya çalışılmaktadır.

Türkiye için tarama sürecinin ilk aşaması olan tarama toplantıları 20 Ekim 2005 tarihinde yapılan Bilim ve Araştırma faslı tanıtıcı tarama toplantısı ile başlamış ve 13 Ekim 2006 tarihinde yapılan Yargı ve Temel Haklar faslı ayrıntılı tarama toplantısı ile sona ermiştir.

Her bir müzakere faslının taraması bittikten sonra, Komisyon üye ülkelere “tarama sonu raporu” adı altında bir rapor sunmaktadır. Buradaki değerlendirme ve öneriler, o fasılda müzakerelerinin açılmasına temel teşkil etmektedir. Komisyon raporlarında, ayrıntılı tarama sırasında ülkemizde verilen bilgilere dayanarak ülkemizin müzakerelere hazır olup olmadığını değerlendirmekte ve sonuç

kısımında ya faslın müzakereye açılmasını önermekte; ya da bunun için tamamlanması gereken açılış kriterlerini (*benchmarks*) ortaya koymaktadır.

2. Müzakerelerde Mevcut Durum

Türkiye'nin katılım müzakerelerinde şu ana kadar 13 fasıl müzakerelere açılmış, bir tanesi geçici olarak kapatılmıştır. Açılmayan 20 fasıldan 17'si (toplam 35 fasıldan 18'i) AB Konseyi veya bazı üye ülkelerin siyasi nitelikli engellemeleri nedeniyle bloke edilmiş durumdadır.

Müzakereye açılan fasıllar:

- 4. Fasıl : Sermayenin Serbest Dolaşımı
- 6. Fasıl : Şirketler Hukuku
- 7. Fasıl : Fikri Mülkiyet Hukuku
- 10. Fasıl : Bilgi Toplumu ve Medya
- 12. Fasıl : Gıda Güvenliği,
Veterinerlik ve Bitki Sağlığı
- 16. Fasıl : Vergilendirme
- 18. Fasıl : İstatistik
- 20. Fasıl : İşletme ve Sanayi Politikası
- 21. Fasıl : Trans-Avrupa Ağları
- 25. Fasıl : Bilim ve Araştırma (geçici olarak kapatılmıştır)
- 27. Fasıl : Çevre
- 28. Fasıl : Tüketicinin ve Sağlığın Korunması
- 32. Fasıl : Mali Kontrol

Öte yandan, tarama süreci 2006 yılında sona ermiş olmasına rağmen, 10 faslın tarama sonu raporu resmi olarak Türkiye'ye iletilmemiştir. 9 faslın tarama sonu raporu Konsey'in onayını beklemekte, bir faslın (Dış, Güvenlik ve Savunma Po-

litikası) raporu ise, Komisyon'da görüşülmektedir. Tarama sonu raporlarının resmi olarak Türkiye'ye iletilmemiş olması, bu fasıllardaki muhtemel açılış kriterlerinin Türkiye'ye resmen bildirilmemiş olma-sı anlamına gelmektedir.

Konsey'de bekleyen tarama sonu raporları:

2. Fasıl : İşçilerin Serbest Dolaşımı
13. Fasıl : Balıkçılık
14. Fasıl : Taşımacılık Politikası
15. Fasıl : Enerji
22. Fasıl : Bölgesel Politika ve Yapısal Araçların Koordinasyonu
23. Fasıl : Yargı ve Temel Haklar
24. Fasıl : Adalet, Özgürlük ve Güvenlik
30. Fasıl : Dış İlişkiler
31. Fasıl : Dış, Güvenlik ve Savunma Politikası (Komisyon rapor hazırlamadı)
33. Fasıl : Mali ve Bütçesel Hükümler

Ek Protokol konusu 11 Aralık 2006 tarihli AB Genel İşler ve Dış İlişkiler Konseyinde alınan karar doğrultusunda sekiz fasıl için açılış kriteri, diğer tüm fasıllar için ise kapanış kriteri niteliği taşımaktadır. Söz konusu Kararda "Konsey, Türkiye, Gümrük Birliğini Kıbrıs da dâhil olmak üzere on üye ülkeyi kapsayacak şekilde genişleten AB-Türkiye Ortaklık Anlaşmasının Ek Protokolü'nde yer alan taahhütlerini yerine getirene kadar, Türkiye'nin Kıbrıs Cumhuriyeti'ne getirdiği kısıtlamalarla ilgili sekiz fasılın müzakerelerinin dondurulmasına ve diğer fasılların kapanmamasına karar vermiştir" ifadesi yer almaktadır.

11 Aralık 2006 tarihli Genel İşler ve Dış İlişkiler Konseyi Kararı çerçevesinde dondurulan fasıllar:

1. Fasıl : Malların Serbest Dolaşımı
3. Fasıl : İş Kurma Hakkı ve Hizmet Sunumu Serbestîsi
9. Fasıl : Mali Hizmetler
11. Fasıl : Tarım ve Kırsal Kalkınma
13. Fasıl : Balıkçılık
14. Fasıl : Taşımacılık Politikası
29. Fasıl : Gümrük Birliği
30. Fasıl : Dış İlişkiler

Ayrıca, Güney Kıbrıs Rum Yönetimi (GKRY), 8 Aralık 2009 tarihli Genel İşler Konseyi toplantısında 6 fasılda ilerleme kaydedilmesini tek taraflı olarak "normalizasyon" şartına bağladığını beyan etmiştir.

GKRY'nin tek taraflı olarak bloke ettiği fasıllar:

2. Fasıl : İşçilerin Serbest Dolaşımı
15. Fasıl : Enerji
23. Fasıl : Yargı ve Temel Haklar
24. Fasıl : Adalet, Özgürlük ve Güvenlik
26. Fasıl : Eğitim ve Kültür
31. Fasıl : Dış, Güvenlik ve Savunma Politikası

Fransa ise, Nicholas Sarkozy'nin Cumhurbaşkanı seçilmesinin ardından 5 fasılın açılmasını "üyelikle doğrudan ilgili" olduğu iddiasıyla bloke etmeye başlamıştır.

Fransa'nın tek taraflı olarak bloke ettiği fasıllar:

- 11. Fasıllar : Tarım ve Kırsal Kalkınma (11 Aralık 2006 tarihli Konsey Kararı çerçevesinde de bloke)
- 17. Fasıllar : Ekonomik ve Parasal Politika
- 22. Fasıllar : Bölgesel Politikalar ve Yapısal Araçların Koordinasyonu
- 33. Fasıllar : Mali ve Bütçesel Hükümler
- 34. Fasıllar : Kurumlar

Mevcut durum itibariyle teknik olarak açılması mümkün olan 3 fasıl bulunmaktadır. Ancak bu fasıllar, ülke ekonomisini doğrudan etkiledikleri için, aday ülkelerin genellikle müzakerelerin son aşamasında ele aldıkları fasıllardır.

- 5. Fasıllar: Kamu Alımları
- 8. Fasıllar: Rekabet Politikası
- 19. Fasıllar: Sosyal Politika ve İstihdam

3. Pozitif Gündem

Pozitif Gündem, Avrupa Komisyonu tarafından resmi olarak ilk kez 2011 İlerleme Raporu ile birlikte yayımlanan 2011-2012 Genişleme Strateji Belge-

sinde gündeme getirilmiştir. Komisyon söz konusu belgede, müzakere sürecine ivme kazandırılması, daha yapıcı ve olumlu ilişkilerin tesis edilebilmesi için yeni ve pozitif bir gündemin oluşturulması gerektiğini ifade etmiştir.

Pozitif Gündem, Avrupa Birliği Bakanı ve Başmüzakereci Egemen Bağış ile Avrupa Komisyonu'nun Genişleme ve Komşuluk Politikasından Sorumlu Üyesi Ştefan Füle tarafından 17 Mayıs 2012 tarihinde Avrupa Birliği Bakanlığında yapılan açılış toplantısı ile resmi olarak başlatılmıştır.

Pozitif Gündem, Türkiye-AB ilişkileri açısından bazı önemli konulardaki işbirliği mekanizmalarının güçlendirilmesini ve oluşturulan çalışma gruplarıyla siyasi blokajlı fasıllarda teknik açılış/kapanış kriterlerinin en kısa sürede yerine getirilmesini amaçlayan bir çalışma yöntemidir. Dolayısıyla, Pozitif Gündem müzakere sürecine alternatif olmadığı, aksine Türkiye'nin müzakere sürecine ivme kazandırmayı hedeflediği, taraflarca üzerinde mutabık kalınan bir husustur.

Pozitif Gündem kapsamında oluşturulan çalışma gruplarıyla katılım müzakerelerinde siyasi blokajlar nedeniyle kaybedilen zamanın telafi edilmesi ve bu blokajlar kalktığında birden fazla fasılın en kısa sürede müzakerelere açılması/kapanması amaçlanmaktadır. Pozitif Gündem çerçevesinde, vize, siyasi reformlar, enerji, terörle mücadele ve Avrupa Komisyonunda Türk uzmanların görevlendirilmesi gibi Türkiye-AB ilişkileri açısından önemli konulardaki işbirliği mekanizmalarının güçlendirilmesi de hedeflenmektedir.

Pozitif Gündem kapsamında ilk etapta 8 fasılda çalışma grubu oluşturulmuştur:

Çalışma Grupları Oluşturulan Fasıllar ve İlk Toplantı Tarihi ve Yerleri

- 3. Fasıl : İş Kurma Hakkı ve Hizmet Sunumu Serbestisi
- 6. Fasıl : Şirketler Hukuku (19 Haziran 2012, Brüksel)
- 10. Fasıl : Bilgi Toplumu ve Medya (20 Eylül 2012, Brüksel)
- 18. Fasıl : İstatistik (12 Temmuz 2012, Brüksel)
- 23. Fasıl : Yargı ve Temel Haklar (17 Mayıs 2012, Ankara)
- 24. Fasıl : Adalet, Özgürlük ve Güvenlik
- 28. Fasıl : Tüketicinin ve Sağlığın Korunması (4 Ekim 2012, Brüksel)
- 32. Fasıl : Mali Kontrol (20 Haziran 2012, Brüksel)

Yukarıdaki tabloda belirtilen tarih ve yerlerde, 6 Fasılın ilk çalışma grubu toplantıları gerçekleştirilmiştir.

Pozitif Gündem kapsamında ilk çalışma grubu toplantısı Yargı ve Temel Haklar başlıklı 23. Fasıl için 17 Mayıs 2012 tarihinde gerçekleştirilmiştir. Söz konusu çalışma grubu toplantısının ikincisi ise 23 Kasım 2012 tarihinde Brüksel'de gerçekleştirilmiştir. 23. Fasıl kapsamında kaydedilen gelişmeler özellikle Pozitif Gündem süreci çerçevesinde Komisyon tarafından kaydedilmiştir.

AB Bakanlığında gerçekleştirilen çalışma grubu toplantısına çeşitli Bakanlıklar ve kamu kurumları ve Avrupa Komisyonu katılmış; Türkiye'nin Yargı ve

Temel Haklar alanında son yıllarda kat ettiği gelişmeler Avrupa Komisyonu tarafına iletilmiş, bunun yanında AB'de de Yargı ve Temel Haklar alanında mevzuat ile ilgili yaşanan gelişmeler Avrupa Komisyonu tarafından aktarılmıştır.

23. Fasıl Çalışma Grubu Toplantısı 2006 yılında sonlanan tarama sürecinin ardından 23. Fasılla ilgili gerçekleştirilen ilk resmi toplantı olma özelliğine sahiptir.

23. Fasıl yalnızca Türkiye'nin reform gündemi açısından değil, Avrupa Komisyonunun Genişleme Stratejisi açısından da büyük önem atfedilen fasıllardandır. Avrupa Komisyonunun Genişlemeden Sorumlu Üyesi Ştefan Füle, Karadağ'ın AB'ye üyeliğine ilişkin yaptığı açıklamalarda, 23. ve 24. Fasılların bundan böyle aday ülkelerin müzakere sürecinde ilk açılacak ve en son kapatılacak fasıllar olacağını belirtmiştir.

Tarama sonu raporları ve resmi açılış kriterleri Konsey tarafından henüz onaylanmamış ve Türk tarafına resmen iletilmemiş olan 23. Fasıla ilişkin oluşturulan Çalışma Grubu kapsamında, siyasi blokaj ortadan kalktığı anda fasılın müzakerelere açılabilmesine yönelik çalışmalar yürütülmesi amaçlanmaktadır.

II. TÜRKİYE'NİN AB ÜYELİK MÜZAKERELERİ KAPSAMINDA SİYASİ REFORM SÜRECİ

A. GENEL OLARAK SİYASİ KRİTERLER VE REFORM SÜRECİ

1993 yılında Kopenhag'da toplanan Avrupa Birliği

Zirvesi'nde alınan karar çerçevesinde, AB'ye üyelik, üç temel kriterin yerine getirilmesini gerektirmektedir. "Siyasi Kriterler", "Ekonomik Kriterler" ve "Müktesebat Uyumu" başlıklarıyla özetlenebilecek kriterler arasında siyasi kriterlerin yerine getirilmesi aynı zamanda aday ülkeyle katılım müzakerelerinin başlatılması için ön şart niteliği taşımaktadır.

Siyasi kriterler "demokrasi, hukukun üstünlüğü, insan hakları ile azınlıkların korunmasını ve saygı görmesini güvence altına alan kurumların istikrarının sağlanması" olarak tanımlanmaktadır. Bu geniş tanım, esas itibarıyla başta Türkiye'nin de üyesi olduğu Avrupa Konseyi bünyesinde hazırlanan AİHS gibi uluslararası sözleşmeler ile AİHM'nin kararları çerçevesinde somut bir içerik kazanmaktadır. Bunun yanı sıra, Birleşmiş Milletler, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı gibi uluslararası yapıların çalışma ve belgeleri de siyasi kriterlerin temel aldığı standart ve normların tespitinde önem taşımaktadır.

AB açısından da Kopenhag siyasi kriterleri ile vurgulanan temel esaslar AB'nin değerleri olarak AB Antlaşmasının 2. maddesinde ifade edilmekte, aynı Antlaşmanın 6. maddesinde de temel hak ve özgürlüklerin AB hukuk düzenindeki rolüne ve AİHS'nin AB çerçevesindeki yerine ve önemine vurgu yapılmaktadır. 1 Aralık 2009 tarihinde yürürlüğe giren Lizbon Antlaşması ile hukuki bağlayıcılık kazanan ve AB Antlaşmasının 6. maddesinde zikredilen AB Temel Haklar Şartı da AB katılım sürecindeki ülkeler bakımından dikkate değer bir insan hakları katalogu ve standardı oluşturmaktadır.³⁵

³⁵ Avrupa Birliği Antlaşması 6. madde uyarınca:

"1. Birlik, 12 Aralık 2007 tarihinde Strazburg'da uyarlandığı haliyle,

Uluslararası toplumda ve uluslararası hukuktaki gelişmeleri de dikkate aldığımızda, genel olarak siyasi kriterler ve bu kriterlere uyum dinamik bir süreci ifade etmektedir.

Demokrasi, hukukun üstünlüğü, insan hakları ve azınlık hakları olmak üzere dört unsurdan oluşan siyasi kriterler, sadece AB'nin benimsediği veya AB'nin tekelinde olan değerler değildir. Zira, bu değerler evrensel ilkeler olarak kabul görmekte ve devletlerin uluslararası ilişkilerdeki konumu ve saygınlığı üzerinde belirleyici rol oynamaktadır.

Uluslararası insan hakları hukukunda kaydedilen gelişmeler doğrultusunda, insan hakları artık bir devletin iç meselesi olmaktan çıkarak uluslararası bir boyut kazanmıştır. Örneğin, Türkiye, taraf olduğu uluslararası sözleşmeler vasıtasıyla, AİHM ve Avrupa İşkencenin Önlenmesi Komitesi gibi uluslararası denetim ve yaptırım mekanizmalarına tabidir.

Toplumsal ve siyasi değişimlere ayak uydurulması ve hukuk sisteminin çağdaş normlara kavuşturulması amaçlarıyla, ülkemizde 2000'li yılların başla-

Antlaşmalar'la aynı hukuki değere sahip olan 7 Aralık 2000 tarihli Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı'nda yer alan hakları, özgürlükleri ve ilkeleri tanırlar.

Şart'ta yer alan hükümler, Birliğin Antlaşmalar'da belirlenen yetkilerini hiçbir şekilde genişletmez.

Şart'ta yer alan haklar, özgürlükler ve ilkeler; Şart'ın yorum ve uygulamasının düzenlendiği VII. Başlığı altındaki genel hükümlere uygun olarak ve Şart'ta bu hükümlerin kaynaklarını ortaya koyan açıklamaları gerektiği şekilde göz önünde tutarak yorumlanırlar.

2. Birlik, Avrupa İnsan Hakları ve Temel Özgürlüklerin Korunması Sözleşmesi'ne katılır. Bu katılım, Birliğin Antlaşmalar'da belirlenen yetkilerinde değişikliğe yol açmaz.

3. Avrupa İnsan Hakları ve Temel Özgürlüklerin Korunması Sözleşmesi tarafından güvence altına alınan ve üye devletlerin ortak anayasal geleneklerinden kaynaklanan temel haklar, Birlik hukukunun genel ilkelerinin parçasıdır."

rından itibaren birçok Anayasa ile yasa ve ikincil düzenleme değişikliği gerçekleştirilmiştir. Bu değişiklikler ile demokrasinin daha ileri bir noktaya taşınması, insan haklarının korunması ve hukukun üstünlüğünün geliştirilmesi bakımından önemli bir başarı kaydedilmiştir. Anayasa ve mevzuat değişiklikleri ile bireylerin hak ettiği çağdaş standartlarda yaşamasına katkı sağlamıştır.

Bunun yanı sıra, söz konusu değişikliklerin AB sürecimiz ve siyasi reform çabaları ile de yakından ilgili olduğu görülmektedir. Söz konusu değişiklikler, Türkiye'nin AB'ye katılım sürecinin ilerlemesi bakımından öncelikli olan insan hakları ve demokrasinin geliştirilmesi ile hukukun üstünlüğünün güçlendirilmesine de hizmet etmektedir. 1999 AB Helsinki Zirvesinde AB'ye üyelik için resmi adaylık statüsü alan Türkiye, bu tarihten itibaren geçen dönemde demokrasinin kökleşmesi, insan hak ve özgürlüklerinin güçlendirilmesi ve hukukun üstünlüğü ilkesinin kurumsallaşması amacıyla önemli reformları hayata geçirmiştir. AB'ye üyelik süreci, Türkiye'nin dönüşümünün en önemli dış etkeni olmuş ve bu paralelde AB organları tarafından kabul edilen ve yayımlanan belgelerdeki tespit ve eleştiriler Türkiye'de reformların gerçekleştirilmesi için tetikleyici bir unsurlardan biri haline gelmiştir. AB üyeliğine adaylık Türkiye'de siyasi ve hukuki reformları teşvik ederken, bu reformların meyveleri de dış politika arenasında toplanmaya başlanmış ve ilk olarak Avrupa Konseyi Parlamenter Meclisi 1996 yılından beri insan hakları ihlalleri nedeni ile izlemeye aldığı Türkiye'yi 2004 yılında bu süreçten çıkarmıştır.

Ülkemizin siyasi reform süreci alanındaki mevzuat değişikliklerinin ana hatları aşağıda ele alınmak-

ta olup, "Yargı ve Temel Haklar faslı" kapsamında özel önem arz eden değişiklik ve gelişmelere ise daha ayrıntılı olarak ilerleyen bölümlerde yer verilmektedir.

B. SİYASİ REFORM SÜRECİNDE TEMEL MEVZUAT DEĞİŞİKLİKLERİ

1. Anayasa Değişiklik Paketleri

AB'ye uyum süreci çerçevesinde 2001, 2004 ve 2010 yıllarında gerçekleşen kapsamlı Anayasa değişiklikleri çerçevesinde 1982 Anayasasının yaklaşık üçte biri değiştirilerek demokrasi, hukukun üstünlüğü, insan haklarının korunması ve geliştirilmesi konularında önemli bir mesafe kaydedilmiştir.

Nitekim, 1999 Helsinki Zirvesi sonrasında ilk kayda değer adım 3 Ekim 2001 tarihli ve 4709 sayılı Kanunla gerçekleştirilen Anayasa değişiklikleridir. 1. Anayasa Değişiklik Paketi ile gelen temel değişikliklere aşağıda yer verilmektedir:

- Temel hak ve hürriyetlere ilişkin çeşitli hükümlerde ve Başlangıç bölümünde yapılan değişiklikler çerçevesinde temel hak ve hürriyetlerin kapsamı genişletilmiş, temel hak ve hürriyetlerin "özlerine dokunulmadan yalnızca Anayasanın ilgili maddelerinde belirtilen sebeplere bağlı olarak ve ancak kanunla sınırlandırabileceği" belirtilerek kısıtlanmalarıyla ilgili sınırlar daraltılmıştır.
- Bu kapsamda "Kişi Hürriyeti ve Güvenliği" başlıklı Anayasanın 19. maddesi değiştirilerek

toplular suçlarda azami gözaltı süresi “on beş günden” “dört güne” indirilmiş, kişinin yakalandığının veya tutuklandığının koşulsuz olarak derhal yakınlarına bildirileceği düzenlenmekte ve devlete, zarara sebebiyet verenlere rücu hakkı getirilmiştir.

- “Basın Hürriyeti” başlıklı 28. maddesi değiştirilerek “Kanunla yasaklanmış olan herhangi bir dilde yayım yapılamaz” fıkrası madde metninden çıkarılmış, düşünce ve anlatım özgürlüğünün sınırları genişletilerek ve farklı dil, lehçe ve ağızlar da yayım yapılabilmesine imkan veren bir düzenleme getirilmiştir.
- “Suç ve cezalara ilişkin esaslar” başlıklı 38. madde yeniden düzenlenmiş, “ölüm cezasının sadece savaş, çok yakın savaş tehdidi ve terör suçlarında verilebileceği” belirtilerek ölüm cezasının verilebileceğine ilişkin haller sınırlayıcı bir şekilde sayılmıştır. Değişiklik kapsamında maddeye ayrıca “Kanuna aykırı olarak elde edilmiş bulguların delil olarak kabul edilemeyeceği” fıkrası eklenerek kötü muamele, işkence gibi çeşitli yollarla elde edilen delillerin kullanılmaması anayasal güvenceye kavuşturulmuştur.
- “Temel Hak ve Hürriyetlerin Korunması” başlıklı 40. madde çerçevesinde temel hak ve hürriyetleri ihlal edilen herkesin başvuracağı mercilerin belirlenmesi ve bireylerin yargı ya da idari makamlar karşısında hak aramalarına kolaylıklar sağlanması amacıyla “Devlet, işlemlerinde, ilgili kişilerin hangi kanun yolları ve mercilere başvuracağını ve sürelerini belirtmek zorundadır” hükmü eklenmiştir.
- 2001 Anayasa değişiklikleriyle, siyasi partilerin kapatılması zorlaştırılarak ve Millî Güvenlik

Kurulu kararlarının tavsiye kararı olma niteliği vurgulanarak ve Anayasanın Geçici 15. maddesinin son fıkrası metinden çıkarılmasıyla 12 Eylül 1980 – 6 Aralık 1983 döneminde çıkarılan kanunların, kanun hükmünde kararnamelelerin ve diğer tasarrufların Anayasaya aykırılığının iddia edilebilmesi mümkün kılınarak demokrasiyi pekiştirecek anayasal tedbirler alınmıştır.

- Bu çerçevede, özel hayatın ve aile hayatının gizliliği, yerleşme ve seyahat özgürlüğü, düşünce ve ifade hürriyeti, basın hürriyeti, konut dokunulmazlığı hakkı, haberleşme hürriyeti, dernek kurma hürriyeti, toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkı, hak arama hürriyeti, çalışma hakkı, sendika kurma hakkı, seçme, seçilme ve siyasi faaliyette bulunma hakları ve bu hakların güvenceleri güçlendirilmiş, ayrımcılık yasağı ve kadın erkek eşitliği yönünde yeni hükümler de bu Anayasa Değişiklik Paketi ile getirilmiştir.

7 Mayıs 2004 tarihli ve 5170 sayılı Kanunla gelen 2. Anayasa Değişikliği Paketi ile gerçekleştirilen temel değişikliklere ise aşağıda kısaca yer verilmektedir. Bu değişiklikler, 2001 yılındakilerle birlikte, AB sürecimiz çerçevesinde Kopenhag siyasi kriterlerinin yerine getirildiği saptamasıyla müzakerelerin başlanması yönünde Aralık 2004’te AB Zirvesinde karar alınabilmesi bakımından da önemli bir işlevi yerine getirmiştir. Buna göre:

- Anayasa’nın “Yükseköğretim Üst Kuruluşları” başlıklı 131. maddesi değiştirilerek madde metninde geçen “Genelkurmay Başkanlığı” ibaresi kaldırılmış, Yüksek Öğretim Kurulu’ndan Genelkurmay Başkanlığına seçilen üye çıkarılmıştır.

- Anayasa'nın "Sayıştay" başlıklı 160. maddesinin "Silahlı Kuvvetler elinde bulunan Devlet mallarının TBMM adına denetlenmesi usulleri milli savunma hizmetlerinin gerektirdiği gizlilik esaslarına uygun olarak kanunla düzenlenir." şeklindeki son fıkrası, söz konusu denetimde şeffaflığın sağlanması amacıyla yürürlükten kaldırılmıştır.
- Anayasa'nın "Devlet Güvenlik Mahkemeleri" başlıklı 143. maddesi yürürlükten kaldırılmıştır.
- Anayasa'nın "Suç ve Cezalara İlişkin Esaslar" başlıklı 38. maddesi değiştirilerek, son fıkraya "Uluslararası Ceza Divanına taraf olmanın gerektirdiği yükümlülükler hariç olmak üzere" ifadesi eklenmiştir.
- Anayasa'nın "Milletlerarası Anlaşmaları Uygun Bulma" başlıklı 90. maddesinde yapılan değişiklikle, uluslararası anlaşmaların hukuki statüsünün açıklığa kavuşturulması amacıyla, son fıkraya şu cümle eklenmiştir: "Usulüne göre yürürlüğe konulmuş temel hak ve özgürlüklere ilişkin milletlerarası anlaşmalarla kanunların aynı konuda farklı hükümler içermesi nedeniyle çıkabilecek uyuşmazlıklarda milletlerarası anlaşma hükümleri esas alınır."
- Anayasa'nın 15, 17, 38 ve 87. maddelerinde yapılan değişikliklerle ölüm cezası her koşulda kaldırılmıştır.
- Anayasa'nın "Basın Araçlarının Korunması" başlıklı 30. maddesinde yapılan değişiklikle, "Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğü, Cumhuriyetin temel ilkeleri ve millî güvenlik aleyhinde işlenmiş bir suçtan mahkum olma hali hariç" ibaresi çıkarılmış; "basın

araçları" ibaresi eklenmiş, bu değişiklikle, basın özgürlüğü daha da güçlendirilmiştir.

- Anayasa'nın "Kanun Önünde Eşitlik" başlıklı 10. maddesinde yapılan değişiklikle, "Kadınlar ve erkekler eşit haklara sahiptir. Devlet, bu eşitliğin yaşama geçmesini sağlamakla yükümlüdür." ibaresi eklenmiş, böylece kadın-erkek eşitliği daha da güçlendirilmiştir.

Bu çerçevede 3. Anayasa Değişiklik Paketi 7 Mayıs 2010 tarih ve 5982 sayılı Kanununun 12 Eylül 2010 tarihindeki referandumla halkımız tarafından da onaylanmasıyla yürürlüğe girmiştir.

2010 tarihli Anayasa değişiklikleri ile ilgili gerçekleştirilen önemli reformların pek çoğu aynı zamanda ülkemizin AB norm ve standartlarına erişimi ve müzakere sürecimiz bakımından da önemli atılımlar olarak değerlendirilmektedir. Bu çerçevede gerçekleştirilen değişikliklerin bir bölümü siyasi kriterler kapsamında, diğerleri ise Türkiye'nin AB'ye katılım müzakerelerinde, başta "Yargı ve Temel Haklar Faslı" olmak üzere çeşitli fasıllar kapsamında yerine getirilmesi gereken pek çok hususu karşılamaktadır.

Bu çerçevede gerçekleştirilen Anayasa değişiklikleri ile aşağıdaki önemli ve AB katılım sürecimizle de bağlantılı hususlarda ilerlemeler sağlanmıştır:

- Anayasanın 10. maddesine getirilen değişiklikle kadınlar, çocuklar, yaşlılar ve engelliler gibi sosyal bakımdan korunması gereken kişilere yönelik alınacak tedbirler açısından pozitif ayrımcılığa Anayasal dayanak temin edilmiştir.

- Bireylerin kendi kişisel verilerinin korunmasını isteme hakkı Anayasanın 20. maddesine getirilen ibare ile Anayasal güvence altına alınmıştır.
- Anayasanın 41. maddesine getirilen değişiklik, çocuk haklarının korunmasına yönelik anayasal dayanak güçlendirilmiş ve genişletilmiştir.
- Anayasanın 51, 53, 54 ve 128. maddelerine getirilen değişikliklerle örgütlenme özgürlüğünün ve özellikle sendikal hakların alanının ve kapsamının genişletilmesi suretiyle, çağdaş demokratik toplumlarda öngörülen evrensel ilkeler temelinde çalışma hayatında hak arama imkânları artırılarak sivil toplumun güçlenmesi yönünde önemli bir adım atılmıştır.
- Anayasanın 74. maddesine getirilen değişiklik, bağımsız bir Kamu Denetçiliği Kurumunun (Ombudsmanlık) kurulmasına yönelik Anayasal dayanak sağlanmıştır.
- Anayasanın 166. maddesine getirilen hükümlerle Ekonomik ve Sosyal Konsey, anayasal temele kavuşturulmuştur.
- Anayasanın 145. maddesine getirilen değişikliklerle Askeri yargının görev alanının askeri suçların yargılanmasıyla sınırlandırılması yönünde değişiklikler gerçekleştirilmiş; devletin güvenliğine, anayasal düzene ve bu düzenin işleyişine karşı suçların, her hal ve kârda adliye mahkemelerinde görüleceği hükme bağlanmış; asker olmayan kişilerin, savaş hali dışında askeri mahkemelerde yargılanamayacağı hususu Anayasal güvence altına alınmıştır.
- Anayasanın 144 ve 159. maddelerine getirilen değişikliklerle, yargının etkin ve verimli işleyişi, yargı bağımsızlığının ve hâkimlik teminatının güçlendirilmesi bakımından Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulu'nun (HSYK) yapısının değiştirilmesi ve daha geniş tabanlı bir katiplime imkân sağlayacak şekilde yeniden düzenlenmesi sağlanarak; Adalet Bakanlığına ait olan hakim ve savcılarının denetlenmesi yetkisi HSYK'ya verilmiştir.
- Anayasanın 146, 147 ve 149. maddelerinde yapılan değişikliklerle Anayasa Mahkemesi'nin oluşumu, üye seçimi ve çalışma usulleri yeniden düzenlenmiş; başta AB üye ülkeleri olmak üzere çeşitli ülkelerdeki uygulamalar ışığında ve ülkemiz ihtiyaçlarına uygun şekilde geliştirilerek, Anayasa Mahkemesi'ne bireysel başvuru hakkı getirilmiştir.
- Anayasanın geçici 15. maddesi kaldırılarak 12 Eylül Darbesi sorumlularının yargılanmasının yolu açılmıştır.

Bu değişiklikler Türkiye'nin demokrasinin ilerlemesi bakımından önemli olduğu kadar AB sürecinde mesafe kaydedilmesinin de yolunu açmıştır. Anayasa reformu ile getirilen, özellikle temel hak ve özgürlüklerin kapsamının genişletilmesine ve yargının bağımsızlık ve tarafsızlığının güçlendirilmesine yönelik olan tüm bu değişiklikler çerçevesinde daha çağdaş ve AB normları ile daha uyumlu bir Anayasamız olmuştur. Ancak, tüm bu değişiklikler halen TBMM bünyesinde devam eden tamamıyla yeni ve sivil bir Anayasa hazırlanması ihtiyacını ortadan kaldırmamıştır. AB sürecimiz bakımından da önem arz eden söz konusu

yeni Anayasa hazırlıklarının sonunda ortaya çıkan ve halkımız tarafından da benimsenen metnin Türkiye'yi çağdaş demokrasi, insan haklarına saygı ve hukukun üstünlüğü standartlarına uyum ve AB sürecinde ilerleme bakımından daha da ileri noktalara taşıması beklenmektedir.

Tüm bu Anayasal değişikliklerin uygulamaya konması amacıyla öncelikli mevzuat çalışmalarının önemli bir bölümü gerçekleştirilmiş olup, bir kısmının tamamlanmasına yönelik çalışmalar ise sürmektedir.

2. Uyum ve Reform Yasa Paketleri

AB sürecindeki reform çalışmalarında asıl amaç-

lanan, temel yasaların bir bütünlük içinde tümüyle değiştirilmesidir. Ancak bu, uzun süren bir yasama faaliyeti olduğundan, siyasi kriterlerin karşılanması için gerekli düzenlemeler süratli bir şekilde uyum yasa paketleri marifetiyle gerçekleştirmiştir. Bununla birlikte temel yasaların yenilenmesi süreci de devam etmiştir ve etmektedir.

Bu çerçevede, 19 Şubat 2002 – 14 Temmuz 2004 tarihleri arasında AB siyasi kriterlerini karşılama amacına yönelik olarak sekiz uyum paketi hayata geçirilmiştir. Ayrıca, 12 Nisan 2006 tarihinde Dokuzuncu Reform Paketi açıklanmıştır. Bunun dışında, Türk Medeni Kanunu, Türk Ceza Kanunu, Ceza Muhakemesi Kanunu gibi pek çok temel kanun da değiştirilmiştir.

1. Birinci Uyum Paketi – 4744 sayılı Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun (Resmi Gazete Tarihi: 19 Şubat 2002)
2. İkinci Uyum Paketi – 4748 sayılı Çeşitli Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun (Resmi Gazete Tarihi: 9 Nisan 2002)
3. Üçüncü Uyum Paketi – 4771 sayılı Çeşitli Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun (Resmi Gazete Tarihi: 9 Ağustos 2002)
4. Dördüncü Uyum Paketi – 4778 sayılı Çeşitli Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun (Resmi Gazete Tarihi: 11 Ocak 2003)
5. Beşinci Uyum Paketi – 4793 sayılı Çeşitli Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun (Resmi Gazete Tarihi: 4 Şubat 2003)
6. Altıncı Uyum Paketi – 4928 sayılı Çeşitli Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun (Resmi Gazete Tarihi: 19 Temmuz 2003)
7. Yedinci Uyum Paketi – 4963 sayılı Çeşitli Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun (Resmi Gazete Tarihi: 7 Ağustos 2003)
8. Sekizinci Uyum Paketi – 5218 sayılı Ölüm Cezasının Kaldırılması ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun (Resmi Gazete Tarihi: 14 Temmuz 2004)
9. Dokuzuncu Reform Paketi – Hükümet tarafından 12 Nisan 2006 tarihinde kamuoyuna açıklanmıştır.

Bu çerçevede, sekiz uyum paketiyle 53 kanunun 218 maddesinde değişiklik yapılmıştır. Bu değişiklikler çok kapsamlı değişiklikler olup, değişiklik yapılan Dernekler Kanunu, Vakıflar Kanunu, Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu gibi birçok kanun daha sonraki dönemde tekrar ele alınarak tamamen değiştirilmiştir.

Dokuzuncu reform paketi de Kamu Denetçiliği Kanunu, İskan Kanunu, Vakıflar Kanunu, Askeri Mahkemeler Kuruluşu ve Yargılama Usulü Kanununun Bazı Maddelerinde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun gibi kapsamlı kanun tasarılarını ve Başbakanlık İnsan Hakları Başkanlığının yeniden yapılandırılması gibi konularda birtakım idari tedbirleri ve Birleşmiş Milletler Yolsuzlukla Mücadele Sözleş-

mesi, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin Oluşturduğu Denetim Mekanizmasının Değiştirilmesine İlişkin 14 Nolu Protokol, Gözden Geçirilmiş Avrupa Sosyal Şartı gibi bazı uluslararası sözleşmelerin onaylanmasını içermektedir. Söz konusu paketler çerçevesinde yapılan somut değişiklikler aşağıda yargı ve temel haklar konusunda kaydedilen gelişmeler kapsamında ele alınacaktır.

2001 yılından günümüze kadar Kopenhag Siyasi Kriterleri ile 23 ve 24. Fasal kapsamında uyum paketleri hariç olmak üzere, 187 birincil, 147 ikincil düzenleme yapılmıştır. Siyasi mülahazalarla açılmayan bu fasıllar kapsamında reformlar, bu olumsuzluğa rağmen aynı hızla ve kararlılıkla devam etmektedir.

C. SİYASİ REFORM SÜRECİNİN TEMEL ETKİ VE SONUÇLARI

2000'li yılların başından itibaren ve özellikle 18 Kasım 2002 tarihinde 58. Hükümetin kurulması ve TBMM'de komisyonların oluşması ile birlikte AB'ye uyum çerçevesinde birçok yasa TBMM gündemine taşınarak, siyasi alan başta olmak üzere reform çalışmalarını AB'ye katılım süreci kapsamında hızlandırılmıştır. Bu çerçevede AB'ye katılım süreci Türkiye'nin siyasi alan başta olmak üzere geniş kapsamlı reform sürecinde önemli bir katalizör rolü oynamıştır.

Yıllardır ülkemizin gündemini işgal eden demokratikleşme sorunları geniş bir toplumsal uzlaşma zemininde ele alınmaya başlamıştır. Bu düzenlemeler, halkımızın yaşam kalitesini artırdığı gibi devletimizin uluslararası saygınlığına da büyük katkıda bulunmaktadır.

AB'ye uyum amacıyla gerçekleştirilen reformlar çerçevesinde yapılan her düzenleme ile ülkemizin istikrarı ile vatandaşlarımızın refahı ve mutluluğu amaçlanmakta, özellikle siyasi reformlar yoluyla halkımızın daha özgürlükçü bir demokrasi ve etkin işleyen bir hukuk sistemine kavuşturulması için çalışılmaktadır. Siyasi reform çalışmaları kapsamında mevzuatımız, AB müktesebatı ve siyasi kriterler, AİHS, AİHM kararları ve ülkemizin taraf olduğu diğer ilgili uluslararası belgeler ışığında gözden geçirilmektedir. Siyasi kriterler, sadece mevzuat uyumu değil, mevzuatın etkili bir şekilde uygulamaya geçirilmesi ve bu anlamda idari ve yargısal alanda kapasite artışı ile zihinsel dönüşüm anlamına da gelmektedir.

1999 yılından günümüze kadar devam eden bu siyasi reform sürecinde, insan hakları ve temel özgürlükler alanlarında hukuki ve idari reformlar yapılmış, hukuk ve yargı sistemi güçlendirilmiş, işkence ve kötü muamelelerin önlenmesi, kadın-erkek eşitliğinin geliştirilmesi gibi konularda önemli düzenlemeler yapılmış, daha katılımcı bir demokrasi adına, dernek ve vakıfların faaliyetleri kolaylaştırılmıştır. Bu reformlarla ayrıca, düşünce ve ifade özgürlüğünün alanının genişletilmesi, bu çerçevede, başta Türk Ceza Kanunu (TCK) ve Terörle Mücadele Kanunu (TMK) olmak üzere ilgili mevzuatın yenilenmesi, cemaat vakıflarının mal edinmelerinin ve malları üzerinde tasarruflarda bulunmalarının kolaylaştırılması, Türk vatandaşlarının günlük yaşamlarında geleneksel olarak kullandıkları farklı dil ve lehçelerde yayın ve bu dillerin öğrenilmesi yönünde önemli adımlar atılmıştır.

Olağanüstü Hal uygulamasının kaldırılmasından, askeri harcamaların Sayıştay denetimine açılmasına, MGK kararlarının tavsiye niteliğinde olacağına hükme bağlanmasından MGK Genel Sekreteri'nin TSK mensupları dışından atanabilmesinin ve kararların uygulanmasına ilişkin yetkilerinin kaldırılmasının önünün açılmasına ve Milli Güvenlik Kurulu ile MGK Genel Sekreterliği'nin yapısının değiştirilmesine kadar sivilleşme alanında çok önemli adımlar atılmıştır. Bu çerçevede YÖK'ün oluşumunda Genelkurmay Başkanlığının aday gösterebilmesini öngören hükümlerle RTÜK Üyeliği için MGK Genel Sekreterliğinin aday göstermesine ilişkin düzenleme de kaldırılmıştır. Bunun yanında Anayasanın Geçici 15. maddesi kaldırılarak 12 Eylül Darbesinin yargılanmasına imkan sağlayacak, sivillerin askeri mahkemelerde yargılanmasının önüne geçecek düzenlemeler yapılmış, Yüksek Askeri Şura kararları yargı denetimine açılmıştır.

Ortaöğretim müfredatında bulunan ve askeri personel tarafından verilen Milli Güvenlik Bilgisi dersi, 2012-2013 eğitim ve öğretim yılı itibariyle müfredattan çıkarılmıştır. Söz konusu ders içeriğinde bulunan bazı konular, 2012-2013 yılından itibaren vatandaşlık bilgisi ve benzeri derslerin içinde ilgili branş öğretmenleri tarafından işlenmektedir.

Siyasi partilerin kapatılmasının zorlaştırılması, yargının etkinliğinin artırılması, Devlet Güvenlik Mahkemelerinin kaldırılması, ölüm cezasının Anayasadan ve mevzuattan tamamen çıkarılması, TBMM'de AB Uyum Komisyonu'nun kurulması siyasi reform süreci kapsamında hayata geçirilen önemli reformlar arasında yer almaktadır.

Ayrıca, işkenceye sıfır tolerans prensibinin benimsenmesi, demokratik ve şeffaf yönetimin gereği olan eşitlik, tarafsızlık ve açıklık ilkelerine uygun olarak kişilerin bilgi edinme hakkını kullanmaları amacıyla Bilgi Edinme Hakkı Kanununun yürürlüğe girmesi gibi geniş bir yelpazede gerçekleştirilen reformların toplumsal mutabakatla yapılmasının ve çok yönlülük arz etmesinin siyasi yaşama olumlu etkileri olmuştur.

Temel hak ve özgürlüklere ilişkin güvencelerin güçlendirilmesi amacıyla, Anayasanın 90. maddesinde yapılan değişiklik sonucunda temel hak ve özgürlüklerle ilgili uluslararası antlaşmaların ulusal mevzuatın üzerinde olduğu da hükme bağlanmıştır.

Kurulduğu tarihten Avrupa Birliği Bakanlığı'na dönüştüğü 8 Haziran 2011 tarihine kadar Avrupa Birliği Genel Sekreterliği (ABGS), Türkiye'nin AB üyelik sürecini Kopenhag siyasi kriterlerinin karşılanması ve bu şekilde AB ile müzakerelerin açılması ve yürütülmesi hazırlıklarını koordine etmiştir. Avrupa Birliği

Bakanlığı da kurulduğu tarihten bu yana çalışmalarını aynı kararlılıkla sürdürmektedir.

D. REFORM İZLEME GRUBU

Siyasi kriterlerin karşılanması sadece yasal düzenlemelerin gerçekleştirilmesiyle sınırlı değildir. Reformların tam ve etkili bir şekilde hayata geçirilmesi aynı derecede önem arz etmektedir. Reformların ülke genelinde tam ve etkili olarak hayata geçirilmesi arzu edilmekle birlikte, bunun kısa bir zaman diliminde sağlanmasının güçlüğü ortadadır. Bu itibarla, reformları eksiksiz olarak uygulamaya yansıtma amacıyla reform izleme mekanizmaları oluşturulmuş, birçok idari düzenleme yapılmış ve başta kolluk kuvvetleri ve yargı mensupları olmak üzere kamu görevlilerine yönelik insan hakları eğitimi artırılmıştır.

Bu çerçevede, Hükümet tarafından 2003 yılı Eylül ayında izleme mekanizmasının daha dinamik hale getirilmesi ve siyasi reformların uygulanmasındaki aksamaların belirlenmesi ve hızla giderilmesi temelinden hareket edecek bir Reform İzleme Grubu (RİG) kurulmuştur. Çalışmalarını yoğun bir şekilde yürütmeye devam eden RİG, Avrupa Birliği Bakanı ve Başmüzakereci, Adalet, İçişleri ve Dışişleri Bakanlarının katılımıyla siyasi reformlara yönelik olarak bugüne kadar birçok karara imza atmıştır. RİG, uygulama konusunda atılan adımları değerlendirmek ve alınması gereken ilave önlemleri görüşmek üzere düzenli olarak toplanmakta (Aralık 2012 itibariyle 27 toplantı gerçekleştirilmiştir) ve çalışmalarını ulusal ve uluslararası sivil toplum kuruluşlarıyla yakın işbirliği içinde sürdürmektedir.

23. FASIL ÇERÇEVESİNDE YARGI SİSTEMİMİZE İLİŞKİN ÇALIŞMA VE REFORMLAR

I. TÜRKİYE'NİN AB ADAYLIK STATÜSÜ ÖNCESİNDE YARGI SİSTEMİMİZE AB'NİN BAKIŞI VE TEMEL SORUNLAR

Yargının bağımsızlığı ve tarafsızlığının güçlendirilmesi ile yargılamanın etkin, verimli ve süratli bir şekilde gerçekleştirilmesine yönelik hususlar Türkiye'nin siyasi reform sürecinin odak noktalarından birini oluşturmuştur. Bu kapsamda, çok yıllık kalkınma planları, hükümet programları, strateji belgelerinde yargı hizmetinin daha etkin, verimli ve hızlı bir şekilde sunulmasına yönelik tedbirlere yer verilmektedir. Özellikle, 1987 yılında AİHM'ye bireysel başvuru yolunun açılması ve 1999 yılında gerçekleşen Helsinki Zirvesi ile Türkiye'nin AB'ye adaylık statüsünün resmen ilanından sonra Türk yargı ve adalet sistemi uluslararası platformda da yakından takip edilmeye başlanmıştır.

Türkiye'nin AB'ye üyelik süreci kapsamında, yargı organları siyasi reform sürecinin hem hedefi hem de uygulayıcısı konumundadır.

Bu nedenle, yargı ve adalet sistemi Türkiye'nin AB'ye katılım sürecinin öncelikli alanları arasında yer almaktadır. AB'ye üyelik hedefi, Türk yargısının ve adalet sisteminin reformu konusunda itici bir güç olmuştur. Türkiye'nin AB'ye katılım sürecinde uyum sağlaması beklenen hususlar, Katılım Ortaklığı Belgesi ve her yıl yayımlanan Türkiye hakkında İlerleme Raporlarında dile getirilmektedir.

Katılım Ortaklığı Belgesi, AB Konseyi tarafından kabul edilen bir belge olarak, Türkiye'nin hem Kopenhag siyasi ve ekonomik kriterleri hem de mevzuat uyum gereklilikleri çerçevesinde yerine getirmesi gereken öncelikleri kısa ve orta vadeli olarak sınıflandırmaktadır.³⁶ Yukarıda da ifade edildiği üzere, AB, ilk kez 2001 yılında yayımladığı Türkiye için Katılım Ortaklığı Belgesini 2003, 2006 ve 2008 yıllarında güncellemiştir. Katılım Ortaklığı Belgesinde yer alan önceliklerin ne şekilde karşı-

³⁶ Türkiye Cumhuriyeti ile Katılım Ortaklığının kapsadığı ilkeler, öncelikler ve koşullara dair 18 Şubat 2008 tarihli AB Konseyi Kararı ile yayımlanan Katılım Ortaklığı Belgesi, http://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/Kob/Turkiye_Kat_Ort_Belg_2007.pdf

lanacağına dair tedbirler, Türkiye tarafından Bakanlar Kurulu kararıyla kabul edilen 2001, 2003 ve 2008 Ulusal Programlarıyla, yine kısa ve orta vadelere göre takvime bağlanarak belirlenmektedir.

AB üyeliğine aday olan ülkelerin, Birliğin yukarıda izah olunan değerlerini özümsemiş olup olmadığı ve ayrıca teknik olarak Birliğin kurallar bütünü ve uygulamaları ile uyum içinde olup olmadığının değerlendirmesi, üyelik gerçekleşene kadar Komisyon tarafından düzenli olarak yayımlanan İlerleme Raporları ile takip edilmektedir. Türkiye için İlerleme Raporları 1998 yılından bu yana her yıl

Ekim-Kasım aylarında yayımlanmakta ve son bir yıl içinde Türkiye'nin kaydettiği gelişmeler hakkında değerlendirmeler yapılmaktadır.

İlerleme Raporlarının yapısına bakıldığında, Siyasi Kriterler ana başlığı altında “demokrasi ve hukukun üstünlüğü” ve “insan hakları ve azınlıkların korunması” başlıkları ile müzakere fasıllarının detaylı analizinin yapıldığı bölümde ve Yargı ve Temel Haklar başlıklı 23. Fasılda yargı ve adalet sisteminin mercek altına alındığı görülmektedir.

İlerleme Raporlarının yanı sıra, salt yargı sistemine odaklanan ve yargı sistemini tüm detayları ile

inceleyen İstişari Uzman Ziyareti Raporları da bu alanda Avrupa Komisyonu işbirliğiyle hazırlanan önemli referans belgelerdir. İstişari Uzman Ziyareti Raporları, Avrupa Komisyonu tarafından görevlendirilen ve üye devletlerin yargı organlarında görevli ya da konuyla ilgili akademik unvana sahip bağımsız uzmanlarca hazırlanmaktadır.³⁷

AB'ye katılım sürecinde, Türk yargısının ve adalet sisteminin ne şekilde etkilendiğini saptayabilmek amacıyla yukarıda bahsedilen belgelerin ilk yayımlanma tarihlerinde işaret edilen eksikliklere aşağıda kısaca değinilmektedir:

- Yargının bağımsızlığına ve tarafsızlığına dair anayasal, yasal ve kurumsal sorunlar
- Yargının etkililiğini ve verimliliğini etkileyen sorunlar
- Ceza yargılamasına dair usulî güvenceler

37 2008 yılından bu yana, yargı alanında yapılan istişari uzman ziyaretleri kapsamında hazırlanan raporlar aşağıda sıralanmaktadır:

- Prof. Thomas Giegrich'in 17-21 Kasım 2008 tarihlerinde gerçekleştirdiği ziyaret neticesinde hazırladığı Yargının Bağımsızlığı, Tarafsızlığı ve Yönetimi hakkındaki Rapor
- Luca Perilli'nin 17-21 Kasım 2008 tarihlerinde gerçekleştirdiği ziyaret neticesinde hazırladığı Ceza Adaleti Sistemi hakkındaki Rapor
- Bert van Delden'in 17-21 Kasım 2008 tarihlerinde gerçekleştirdiği ziyaret neticesinde hazırladığı Yargı Sisteminin Etkililiği hakkındaki Rapor
- James McManus'un 17-21 Kasım 2008 tarihlerinde gerçekleştirdiği ziyaret neticesinde hazırladığı Polis ve İnfaz Kurumları hakkındaki Rapor
- Prof. Thomas Giegrich'in 17-21 Ocak 2011 tarihlerinde gerçekleştirdiği ziyaret neticesinde hazırladığı Yargının Bağımsızlığı, Tarafsızlığı ve Yönetimi hakkındaki Rapor
- Luca Perilli'nin 17-21 Ocak 2011 tarihlerinde gerçekleştirdiği ziyaret neticesinde hazırladığı Yargının Etkililiği ve Ceza Adaleti Sistemi hakkındaki Rapor
- James McManus'un 17-21 Ocak 2011 tarihlerinde gerçekleştirdiği ziyaret neticesinde hazırladığı Ceza İnfaz Sistemi hakkındaki Rapor
- Prof. Thomas Giegrich'in 26-27 Nisan 2012 tarihlerinde gerçekleştirdiği ziyaret neticesinde hazırladığı HSYK hakkındaki Rapor
- Luca Perilli'nin 12-16 Mart 2012 tarihlerinde gerçekleştirdiği ziyaret neticesinde hazırladığı Özel Yetkili Mahkemeler hakkındaki Rapor

(gözaltı-tutukluluk süreleri ve koşulları, avukata erişim hakkı vb.)

- Yaşam hakkı ve insanlık onuru bağlamında temel hak ve özgürlükler konusunda var olan sorunlar
- Cezaevleri ile ilgili sorunlar

Söz konusu başlıklar altında, İlerleme Raporları, Katılım Ortaklığı Belgesi ve İstişari Uzman Ziyareti Raporlarında Türkiye'deki yargı sistemine ilişkin eleştiriler şu şekilde özetlenebilir:

Yargının bağımsızlığına ve tarafsızlığına dair anayasal, yasal ve kurumsal sorunlar

- Devlet Güvenlik Mahkemelerinde asker üyelerin de yer alması
- Savunma haklarındaki sınırlamalar, avukata erişim dâhil olmak üzere adil yargılanma hakkının tam olarak kullanılamaması
- HSYK'da Adalet Bakanının mevcudiyeti ve Adalet Bakanlığı'nın sahip olduğu yetkilerin yargı bağımsızlığını olumsuz etkileyebilmesi
- Askeri mahkemelerin sivil şahıslara ilişkin yetki alanının geniş olması

Yargının etkililiğini ve verimliliğini etkileyen sorunlar

- Yargıda aşırı iş yükü ve uzun süren yargılamalar
- İstinaf mahkemelerinin eksikliği

Ceza yargılamasına dair usulî güvencelere ilişkin sorunlar

- (Gözaltı, tutukluluk süresi ve koşulları, müdafiyeye erişim hakkı ve diğer savunma

haklarında olağan hukuk kurallarından farklı uygulamalara imkân veren) olağüstü hal uygulamasının mevcudiyeti

- Yetersiz sayıda çocuk mahkemeleri ve bu mahkemelerde sadece 11-14 yaş aralığındakilerin yargılanması

Yaşam hakkı ve insanlık onuru bağlamında temel hak ve özgürlükler konusunda var olan sorunlar

- İdam cezasının uygulanmasında mevzuatta yer alması ve mahkemelerce idam kararı verilmesi
- Türkiye'nin AİHS'nin Ek 6 nolu Protokolüne taraf olmaması
- İşkence, yargısız infaz ve şahısların ortadan kaybolması vakalarının sistematik olduğu yönündeki iddialar
- Özellikle işkence faillerine yönelik cezasızlık kültürünün varlığı
- AİHS'nin 10. maddesi çerçevesinde ifade özgürlüğü ile ilgili anayasal güvencelerin yetersizliği
- Barışçıl toplantı ve dernek kurma özgürlüğü önündeki engeller
- İnsan hakkı ihlallerine karşı tashih imkânının olmaması
- Hâkim ve savcıların insan hakları konusunda eğitilmelerine ağırlık verilmemesi

Cezaevleri ile ilgili sorunlar

- Cezaevlerinin aşırı kalabalık olması ve cezaevlerinde tıbbi tedavi imkânlarının yetersizliği
- Cezaevlerinde tutulma koşullarının Birleşmiş Milletler Minimum Cezaevi Standart Kurallarına uygun olmaması

II. ADAYLIK VE MÜZAKERE SÜRECİNİN YARGI SİSTEMİNE ETKİLERİ: YARGI ALANINDA GERÇEKLEŞTİRİLEN TEMEL REFORMLAR

Kopenhag siyasi kriterleri kapsamında “hukukun üstünlüğü” ve “Yargı ve Temel Haklar” Faslına gerekleri çerçevesinde yargı alanında gerçekleştirilen belli başlı reformlar ana hatlarıyla aşağıda ele alınmaktadır.

A. YARGI REFORMU STRATEJİSİ VE EYLEM PLANI

1. Hazırlık Süreci

Yargının bağımsızlığı, tarafsızlığı ve etkililiğini güçlendirecek tedbirleri kapsayan bir Yargı Reformu Stratejisinin hazırlanması Türkiye'nin AB ile üyelik müzakereleri sürecinde, Yargı ve Temel Haklar başlığını taşıyan 23. Faslına önemli gerekliliklerindedir.

Yargı Reformu Stratejisinin hazırlanması konusunda sorumluluk Adalet Bakanlığı'nda olmakla birlikte yargı alanındaki tüm aktörlerin her aşamada olabildiğince geniş katılımı beklenmiştir. Bu amaçla Adalet Bakanlığı tarafından 3 Ocak 2008 tarihinde ilgili birimlerin katılımıyla bir Komisyon oluşturulmuş, bu Komisyon Yargı Reformu Stratejisi Ön Taslağını hazırlamıştır. 14 Nisan 2008 tarihinde bu taslak metin internet üzerinden yayımlanarak kamuoyunun bilgisine sunulmuş ve gelen görüşler incelenmiştir. Yargı mensuplarının görüşlerini almak ve değerlendirmek üzere 20-25 Mayıs

2008 tarihleri arasında Antalya'da adli yargı adalet komisyonu başkanları, bölge idare mahkemesi başkanları, Cumhuriyet başsavcıları ve Adalet Bakanlığı üst düzey yöneticilerinin katılımıyla bir toplantı gerçekleştirilmiştir. Bu toplantıdan kısa bir süre sonra Türkiye Barolar Birliği'nin düzenlediği "Adalet Bakanlığı Yargı Reformu Stratejisi Gölgesinde Yargı Reformu" konulu sempozyumda katılımcılar bilgilendirilmiştir. 14 Kasım 2008 tarihinde görüşlerinin alınması amacıyla Taslak, Adalet Bakanlığı tarafından; Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu, Anayasa Mahkemesi, Yargıtay, Danıştay, Askeri Yargıtay, Askeri Yüksek İdare Mahkemesi, Türkiye Barolar Birliği, Türkiye Noterler Birliği, Barolar ve Hukuk Fakültelerine gönderilmiştir. 8-10 Haziran 2009 tarihlerinde düzenlenen çalıştay ile Taslağa son hali verildikten sonra 24 Ağustos 2009 tarihli Bakanlar Kurulu Toplantısı'nda Yargı Reformu Stratejisi'nin kabul edilmesi ile süreç tamamlanmıştır.

2. Kapsamı

Yargı Reformu Stratejisi yargı alanında gerçekleştirilmesi hedeflenen reformları;

- Yargının Bağımsızlığının Güçlendirilmesi
- Yargının Tarafsızlığının Güçlendirilmesi
- Yargının Verimliliği ve Etkililiğinin Artırılması
- Yargıda Mesleki Yetkinliğin Artırılması
- Yargı Örgütü Yönetim Sisteminin Geliştirilmesi
- Yargıya Güvenin Artırılması
- Adalete Erişimin Kolaylaştırılması
- Uyuşmazlıkları Önleyici Nitelikteki Tedbirlerin Etkin Hale Getirilmesi ve Alternatif

Çözüm Yolları Geliştirilmesi

- Ceza İnfaz Sisteminin Geliştirilmesi
- Ülkemizin İhtiyaçları ve AB Müktesebatına Uyum Sürecinin Gereklediği Mevzuat Çalışmalarına Devam Edilmesi

olmak üzere toplam 10 başlık altında toplamıştır.

3. Gerçekleşme Durumu

Yargının bağımsızlığının ve tarafsızlığının güçlendirilmesi ile yargının etkililiğinin ve verimliliğinin artırılması, 2009 yılında kabul edilen Yargı Reformu Stratejisi ve Eylem Planında öne çıkan hususlardır. Özellikle 2010 Anayasa değişiklikleri ve ardından kabul edilen uygulama kanunları bu konularda kapsamlı çalışmaların gerçekleştirilmesine imkân tanımış ve belirlenen hedeflere büyük oranda erişilmiştir. Başta HSYK, Anayasa Mahkemesi gibi kurumların oluşumu ve yetkileri ile ilgili düzenlemeler olmak üzere yargının iş yükü sorununu çözmek adına yüksek mahkemelerin üye ve daire sayısının artırılması, hâkim, savcı ve yardımcı personel sayılarının artırılması, uyuşmazlıkların arabuluculuk yoluyla çözümüne imkân tanıyan yasal düzenlemenin yapılması, Tebligat Kanunu, Borçlar Kanunu, Hukuk Muhakemeleri Kanunu, Türk Ticaret Kanunu gibi kanun çalışmalarının tamamlanması bir güncelleme gerektirmiştir.

4. Güncelleme Çalışmaları

2009 yılında kabul edilerek uygulanan Yargı Reformu Stratejisi ve Eylem Planı özellikle 2010 yılında gerçekleştirilen Anayasa değişiklikleri ve ardından uygulama kanunlarının yürürlüğe girmesi ile büyük ölçüde amacına ulaşmıştır. Geldiğimiz aşamada,

yargı alanında yürütülen çalışmalarda oldukça önemli bir işlev gören Stratejinin uygulanma durumunun belgeye yansıtılması, uygulamaya geçen konularda karşılaşılan sorunların giderilmesi ile Dünyada ve ülkemizde yaşanan yeni gelişmelerin yansıtılması amacıyla güncellenmesi gerekmektedir. Güncellenme çalışmaları kapsamında bugüne kadar, Bakanlık bünyesinde Komisyon kurulmuş; uluslararası katılımlı ve tüm yargı kurumlarının temsilcilerinin bulunduğu bir çalıştay düzenlenmiş; 2-3 Nisan 2012 tarihinde Ankara'da "Uluslararası Yargı Reformu Sempozyumu" yapılmıştır. Bu çalışmalar sonucunda taraflarca dile getirilen görüşler de dikkate alınarak Taslak hazırlanmıştır. Bu Taslağın en kısa sürede son şekli verilerek Bakanlar Kuruluna sunulması hedeflenmektedir. 11 amaç ve 103 hedefin bulunduğu Taslakla önemli yenilikler getirilmektedir. Bu yeniliklerin bazıları şunlardır:

- Amaç ve hedef sayısı artırılarak kapsamı genişletilmiştir.
- Stratejinin düşünsel arka planında yer alan insan hakları uygulamalarının geliştirilmesi bu defa ayrı bir disiplin olarak ele alınmıştır.
- Yargı alanında uluslararası ilişkilerin etkinleştirilmesi ayrı bir amacı oluşturmaktadır.
- Adalet örgütünün etkinleştirilmesi adı altında yeni bir amaç öngörülmüştür.
- İnsan kaynakları daha kapsamlı bir anlayışla ele alınmıştır.
- Hukuk eğitimi ve toplumun bilinç düzeyinin artırılması için hukuk kliniği uygulamalarının hayata geçirilmesine yer verilmiştir.
- Adalet örgütünde saydamlığın artırılması

için adliyelerin faaliyet raporları hazırlanması gibi yenilikler öngörülmüştür.

- Bazı suç türlerinin soruşturulması ve kovuşturulmasında ölçütlerin ve rehber ilkelere oluşturulması hedeflenmiştir.
- AİHM'nin Türkiye hakkında verdiği ihlal kararlarına yol açan uygulama ve mevzuattan kaynaklanan sorunların giderilmesi ayrı bir hedef olarak öngörülmektedir.
- Yargılamaların hızlandırılması için adli zaman yönetimi sisteminin oluşturulması hedeflenmiştir.

B. YARGININ BAĞIMSIZLIĞI VE TARAFSIZLIĞINA DAİR ANAYASAL, YASAL VE KURUMSAL GELİŞMELER

1. Anayasa Mahkemesi ile İlgili Değişiklikler

2010 Anayasa değişiklikleri ile Anayasanın, Anayasa Mahkemesinin kuruluşuna, üyeliğin sona ermesine, görev ve yetkileri ile çalışma ve yargılama usulüne ilişkin 146, 147, 148 ve 149. maddelerinde yapılan düzenlemeler, bir yandan AB katılım sürecinin gereklilikleri, öte yandan da bu bağlamda önem arz eden Yargı Reformu Stratejisi hedefleri bakımından ileri bir adım niteliğindedir. Bu çerçevede Anayasa Mahkemesinin oluşumu, üye seçimi ve çalışma usullerinde, başta AB ülkeleri olmak üzere çeşitli ülkelerdeki uygulamalar ışığında ülkemiz ihtiyaçları esas alınarak değişikliklere gidilmiştir.

Bu değişikliklerle Anayasa Mahkemesinin yapısı ve seçim yöntemi değiştirilerek üye sayısı artırılmış, TBMM'ye Anayasa Mahkemesine üye seçme im-

kanı tanınmış, üyelerin mensup olduğu kesimlerin çeşitlendirilmesi ve üyeliğin belli bir süre ile sınırlandırılmasını öngören bu değişikliklerle Anayasa Mahkemesinde toplumun farklı kesimlerinin temsili güçlendirilmiştir.

Bu çerçevede, Mahkemede ki asıl ve yedek üye ayırımına son verilmiş, Mahkemenin üye sayısı 15'ten 17'ye çıkarılmış, üyelerin geldikleri kontenjan ve kaynaklarda düzenleme yapılmış, TBMM'ye 3 Mahkeme üyesini seçme yetkisi verilmiş, Cumhurbaşkanına, yüksek kademe yöneticileri ve avukatların yanı sıra, birinci sınıf hakim ve savcılar ile Anayasa Mahkemesi raportörleri arasından da üye seçebilme imkanı tanınmıştır. Üyelik süresi 12 yıl olarak öngörülmüş, TBMM Başkanı ile Genelkurmay Başkanı ve Kuvvet Komutanlarının görevleriyle ilgili hususlardan dolayı Yüce Divanda yargılanmaları ilkesi benimsenmiş, yeni tanınan bireysel başvuruları karara bağlama yetkisinin gerektiği gibi kullanılabilmesi bakımından Mahkemenin iki Bölüm halinde çalışması esaslı öngörülmüş, Yüce Divan kararlarına karşı yeniden inceleme olanağı getirilmiştir.

Söz konusu Anayasa değişikliklerinin hayata geçirilmesi bakımından gerekli olan kanun değişikliği de 6216 sayılı Anayasa Mahkemesinin Kuruluşu ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanununun 30 Mart 2011 tarihinde kabulü ile gerçekleşmiştir.

2. Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulu (HSYK) ile ilgili Değişiklikler

HSYK kurulduğu 1982 yılından bu yana, üye sayısının azlığı, üyelerin sadece yüksek yargıdan gelmesi, hakkında kararlar aldığı ilk derece hakim

ve savcılardan hiçbir temsilcinin Kurulda yer alması, Kurul kararlarının yargının denetimine tamamen kapalı olması, Kurul kararlarına karşı etkili bir iç itiraz sisteminin öngörülmemiş olması, hakim ve savcılarının denetlenmesinde ve soruşturulmasında Adalet Bakanının yetkili olması, adalet müfettişlerinin Bakan tarafından atanması, Adalet Bakanı ve Adalet Bakanlığı Müsteşarının Kurulda yer alması, Kurulun kendisine ait sekretaryasının, binasının ve bütçesinin bulunmaması gibi hususlar bakımından yoğun eleştirilere maruz kalmıştır. Bu çerçevede 23. Fasal kapsamında AB İlerleme Raporlarında ve İstisari Ziyaret Raporlarında da benzer eleştirilerin tekrarlandığı görülmüştür.

Bu eleştiriler de dikkate alınarak hazırlanan Yargı Reformu Stratejisinde, diğer hedeflerin yanında, HSYK'nın yapısının değiştirilmesi de yer almıştır. Bu çerçevede, 2010 Anayasa değişiklikleriyle Anayasanın 159. maddesi değiştirilerek HSYK'nın yapısı, oluşum sürecine tüm yargı teşkilatının katılımı, bağımsız sekretarya, bütçe ve binaya sahip olması, kararlarına karşı etkili itiraz yolu ve yargı yolunun açılması, Teftiş Kurulunun kendisine bağlanması gibi birçok konuda köklü reformlar gerçekleştirilmiştir. Bu reformla yargı bağımsızlığı güçlendirilmekte, yargının tarafsızlığı geliştirilmekte, Kurul özerk bir yapıya kavuşturulmakta, yürütmenin Kurul üzerindeki etkisi azaltılmakta, Kurul geniş tabanlı temsil esasına göre yeniden yapılandırılmakta ve böylece hukuk devletinin güçlendirilmesine yönelik ileri bir adım atılmaktadır. Söz konusu reform gerçekleştirilirken Avrupa ülkelerindeki mevcut örneklerden, AB ve Avrupa Konseyi belge ve raporlarından ve uluslararası standart ve uygulamalardan yararlanılmıştır.

Söz konusu Anayasa değişikliğinin uygulanmasına yönelik olarak 2461 sayılı Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulu Kanunu yürürlükten kaldırılarak, yerine 6087 sayılı ve 18 Aralık 2010 tarihli Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulu Kanunu kabul edilmiştir. Anayasa ve yasal mevzuatta yapılan değişiklikler sonucu getirilen temel düzenlemeler şu şekildedir:

- 7 üyeli eski HSYK'da sahip olduğu temsil oranı ve yetkilerle Kurul üzerinde önemli etkiye sahip olan Adalet Bakanlığı'nın bu konumu değiştirilerek, 22 üyeli Kurul'da eskiye göre daha sembolik yetkilere sahip biçimde, toplantının başlatılması ve gündemi belirleme için blokaj hakkı bulunmayan bir statüde temsili kabul edilmiştir. Yeni yapıda, Adalet Bakanının, HSYK daire çalışmalarına ve disiplinle ilgili genel kurul çalışmalarına katılamayacağı da açıkça düzenlenmiştir.
- Adalet Bakanlığı Müsteşarı HSYK dairelerinin birinde diğer üyelerle eşit konumda bir üyedir. Müsteşarın toplantıya katılmaması, dairenin toplanmasına ve karar almasına engel olamayacaktır.
- Kurul'un üç Daire ve Genel Kurul şeklinde çalışması öngörülmüştür.
- HSYK'nın daha önceden tüm yargı teşkilatı üzerinde yetkiler kullanmasına karşın, Kurul içinde ilk derece adli yargı mercilerinden temsilci olmayışı ve yargı teşkilatının tamamının seçim sürecinde oy hakkından mahrum olmaları konusunda yaşanan eksiklikler giderilmiştir.

- Bunun yanı sıra, HSYK üyeliklerine Cumhurbaşkanı tarafından avukatlar ve akademisyenler arasından görevlendirme yapılması düzenlenerek dışa kapalı bir meslek kuruluşu olması da engellenmiştir.
- HSYK kararlarına karşı etkili itiraz ve yargı yolunun kapalı olması konusundaki eleştiriler de, meslekten çıkarma kararlarına karşı yargı yolunun açılması ve diğer kararlara karşı da Kurul içinde etkili bir itiraz sisteminin getirilmesi ile karşılanılmış durumdadır.
- Adalet Bakanlığı'nın hâkim ve savcılar üzerindeki etkisini azaltması adına önemli adımlardan biri de, Teftiş Kurulu'nun doğrudan HSYK'ya bağlanmasıdır.
- HSYK, ayrıca, kendisine ait sekreteryaya, bütçe ve bina imkânlarına kavuşmuştur.

3. Askeri Yargı Alanında Kaydedilen Gelişmeler

2003 yılında Yedinci Uyum Paketiyle, Askeri Mahkemeler Kuruluşu ve Yargılama Usulü Kanunu'nun 11. maddesine eklenen bir fıkra ile Askeri Ceza Kanunu'nun 58. maddesinde yer alan "halkı askerlikten soğutma suçu"nu yargılama yetkisi adli mahkemelere devredilmiştir.

29 Haziran 2006 tarihinde, askeri yargılamaya ilişkin 65 maddede değişikliğe gidilmiştir. 5530 sayılı "Askeri Mahkemeler Kuruluşu ve Yargılama Usulü Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun"la, bazı suçlar askeri mahkemelerin görev alanından çıkarılmıştır.

26 Haziran 2009 tarihinde kabul edilen 5918 sayılı Kanununun 6. maddesiyle 5271 sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu'nun (CMK) 3. maddesine bir fıkra eklenerek, askeri mahkemelerin sivil kişileri yargılama yetkisi ortadan kaldırılmıştır. Bu Kanunun 7. maddesiyle CMK'nın 250. maddesinde bir değişiklik yapılarak, asker kişilerin özel yetkili ağır ceza mahkemelerinin yetki alanına giren bir suç işlemeleri halinde, bu mahkemelerde yargılanmaları hüküm altına alınmıştır.

30 Haziran 2010 tarihinde yürürlüğe giren 6000 sayılı Askeri Mahkemeler Kuruluşu ve Yargılama Usulü Kanunu ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnemelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun'la, askeri mahkemelerin kuruluşu ve yargı yetkisi düzenlenmiş böylece sivillerin askeri mahkemelerde yargılanmasına daha fazla sınırlamalar getirilmiştir.

2010 Anayasa değişiklikleri çerçevesinde 145. maddede yapılan düzenlemeyle, askeri yargının görev alanının sınırlandırılması, devletin güvenliğine, anayasal düzene ve bu düzenin işleyişine karşı suçların, her hal ve karda adliye mahkemelerinde görüleceğinin hükme bağlanması ile asker olmayan kişilerin savaş hali dışında askeri mahkemelerde yargılanamayacağı hususunun Anayasal güvence altına alınması sağlanmıştır.

Söz konusu Anayasa değişiklikleri çerçevesinde, Anayasa Mahkemesinin 2012 yılında verdiği üç iptal kararıyla, ilgili Kanunlarda askeri mahkemelerin yargılama yetkisine ilişkin olarak yer alan Anayasaya aykırı hükümler iptal edilmiştir.

26 Haziran 2012 tarihli Resmi Gazete'de yayımla-

nan 2011/30 Esas ve 2012/36 Karar Sayılı Anayasa Mahkemesi Kararı uyarınca, 353 sayılı Askeri Mahkemeler Kuruluşu ve Yargılama Usulü Kanununun Genel Görev başlıklı 9. maddesinde³⁸ yer alan "...askeri mahallerde..." ibaresi, Anayasa'nın 145. maddesine aykırılığı gerekçesiyle iptal edilmiştir. Söz konusu iptal kararı sonucunda, askeri olmayan bir suçun askeri mahallerde işlenmesi durumunda, suçu işleyen kişilerin yargılanmaları, suçu işleyenlerin asker olması durumu dâhil olmak üzere, askeri mahkemeler yerine sivil mahkemeler tarafından gerçekleştirilecektir.

1 Aralık 2012 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanan 2011/80 Esas ve 2012/122 Karar Sayılı Anayasa Mahkemesi Kararı uyarınca, 353 sayılı Askeri Mahkemeler Kuruluşu ve Yargılama Usulü Kanununun Müsterek Suçlar başlıklı 12. maddesi,³⁹ Anayasa'nın 145. maddesine aykırılığı gerekçesiyle iptal edilmiştir. Söz konusu iptal kararıyla, Anayasa Mahkemesi 2010 yılında Anayasanın 145. maddesinde yapılan değişikliği hatırlatarak, savaş hali dışında asker olmayan kişilerin işledikleri suçlar nedeniyle askeri mahkemelerde yargılanamayacağına anayasal olarak teminat altına alındığını belirtmiştir.

1 Aralık 2012 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanan

38 Genel görev:

Madde 9 – Askeri mahkemeler kanunlarda aksi yazılı olmadıkça, asker kişilerin askeri olan suçları ile bunların asker kişiler aleyhine veya askeri mahallerde yahut askerlik hizmet ve görevleri ile ilgili olarak işledikleri suçlara ait davalara bakmakla görevlidirler.

39 Müsterek suçlar:

Madde 12 – Askeri mahkemelere ve adliye mahkemelerine tabi kişiler tarafından bir suçun müsterek olarak işlenmesi halinde eğer suç Askeri Ceza Kanununda yazılı bir suç ise sanıkların yargılanmaları askeri mahkemelere; eğer suç Askeri Ceza Kanununda yazılı olmayan bir suç ise adliye mahkemelerine aittir.

2012/45 Esas ve 2012/125 Karar Sayılı Anayasa Mahkemesi Kararı uyarınca, 353 sayılı Askeri Mahkemeler Kuruluşu ve Yargılama Usulü Kanununun Asker Kişiler başlıklı 10. maddesinin birinci fıkrasının (C) bendi,⁴⁰ Anayasa'nın 145. maddesine aykırılığı gerekçesiyle iptal edilmiştir. Söz konusu iptal kararıyla Milli Savunma Bakanlığı veya Türk Silahlı Kuvvetleri kadro ve kuruluşlarında çalışan sivil personel "asker kişi" sayılmayacağından artık askeri mahkemelerde yargılanmayacaktır.

4. Devlet Güvenlik Mahkemeleri

Devlet Güvenlik Mahkemelerinde askeri hâkim ve savcıların görev yapmalarına son verilmesinden sonra, yargılama rejimi ve bu mahkemelerin yargı alanına giren suçlarda gözaltı süreleri, müdafiyeye erişim hakkının iyileştirilmesi ve diğer usul hükümlerinde farklılıklar üzerinde değişiklikler yapılmıştır. Bu çerçevede 18 Haziran 1999 tarihinde yürürlüğe giren 4388 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının 143 üncü Maddesinin Değiştirilmesine Dair Kanun'la DGM'lerden asker üyelerin çıkarılması hususu düzenlenmiş ve yargının bağımsızlığı konusunda ilerleme kaydedilmiştir.

Söz konusu mahkemelerin yargı sisteminden ta-

40 Asker Kişiler:

Madde 10 – (Değişik: 8/6/1972 - 1596/1 md.)

Bu Kanunun uygulanmasında aşağıda yazılı olanlar asker kişi sayılırlar:

A) (Değişik: 29/6/2006 – 5530/2 md.) Muvazzaf askerler; subaylar, astsubaylar, askerî öğrenciler, uzman jandarmalar, uzman erbaşlar, sözleşmeli erbaş ve erler, erbaş ve erler, (2)

B) Yedek askerler (Askeri hizmette buldukları sürece),

C) Milli Savunma Bakanlığı veya Türk Silahlı Kuvvetleri kadro ve kuruluşlarında çalışan sivil personel,

D) Askeri işyerlerinde çalışan ve İş Kanununa tabi bulunan işçiler,

E) Rızası ile Türk Silahlı Kuvvetlerine katılanlar,

F) (Mülga: 29/6/2006-5530/62 md.)

mamen çıkarılması, hem yargının bağımsızlığı ve tarafsızlığı, hem de demokrasinin sivilleşmesi çerçevesinde bir gereklilik olarak ortaya çıkmıştır. Zira bu mahkemelerin adının "Devlet Güvenlik Mahkemesi" oluşu ve devlet aleyhine işlenen suçlar için yargılama yapmak üzere kurulmuş olmaları sebebiyle "tarafsız ve bağımsız" olmasının daima sorgulanacağı anlaşılmıştır. Bu çerçevede öncelikle 2004 yılında gerçekleştirilen Anayasa Değişikliği ile Devlet Güvenlik Mahkemeleri Anayasa'dan çıkarılmış, ardından da 5190 sayılı Ceza Muhakemeleri Usulü Kanununda Değişiklik Yapılması ve Devlet Güvenlik Mahkemelerinin Kaldırılmasına Dair Kanun ile Devlet Güvenlik Mahkemeleri kaldırılarak yerine Özel Yetkili Ağır Ceza Mahkemeleri kurulmuştur. Ceza Muhakemesi Kanununun 250. maddesi kapsamında yetkilendirilen özel yetkili ağır ceza mahkemeleri de, 5 Temmuz 2012 tarihinde yürürlüğe giren 3. Yargı Reformu Paketiyle yerini Bölge Ağır Ceza Mahkemelerine bırakmıştır.

5. Temel Kanunların Tamamen Yenilenmesi

Cumhuriyetin ilanı ile birlikte modernleşmenin sembolleri olan kod kanunlarımızdan 4721 sayılı Türk Medeni Kanunu, günün koşullarına göre yeniden düzenlenerek 22 Kasım 2001 tarihinde kabul edilmiş ve 1 Ocak 2002 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Türk Medeni Kanununun kabulünün ardından reform çalışmaları diğer temel kod kanunlar üzerinde yoğunlaşmış, bu çalışmalarda ise Avrupa Komisyonu ve Avrupa Konseyi uzmanları ile işbirliği gidilmiştir.

26 Eylül 2004'te kabul edilip 1 Haziran 2005 tarihinde yürürlüğe giren 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu (TCK) ve 4 Aralık 2004 günü kabul edilip 1

Haziran 2005 tarihinde yürürlüğe giren 5271 sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu'yla (CMK) modern ve insan haklarının gözetildiği ceza muhakemesinin nasıl yapılacağı hususundaki kurallar ile bu sürece katılan kişilerin hak, yetki ve yükümlülükleri düzenlenmiştir.

Bunların yanı sıra 5235 sayılı ve 26 Eylül 2004 tarihli Adli Yargı İlk Derece ve Bölge Adliye Mahkemelerinin Kuruluşu, Görev ve Yetkileri Hakkında Kanun ve 5275 sayılı ve 13 Aralık 2004 tarihli Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanun'un yürürlüğe girmesi, Kopenhag Siyasi Kriterlerinin karşılanması konusunda önemli bir mesafe kaydedilmesini sağlamıştır.

Takip eden yıllarda da başta 6100 sayılı ve 12 Ocak 2011 tarihli Hukuk Muhakemeleri Kanunu, 6102 sayılı ve 13 Ocak 2011 tarihli Türk Ticaret Kanunu, 6098 sayılı ve 11 Ocak 2011 tarihli Borçlar Kanunu olmak üzere önemli kanunlar tamamen yenilenmiştir.

C. YARGININ ETKİLİLİĞİNİ VE VERİMLİLİĞİNİ GELİŞTİRMEYE YÖNELİK TEDBİRLER VE DÜZENLEMELER

1. İhtisas Mahkemelerinin Kurulması ve Yaygınlaştırılması

Son çeyrek asırda, bir yanda teknoloji alanındaki gelişmeler, diğer yanda küreselleşen ekonomik sistem, hukuk bilimini de gelişmeye zorlamaktadır. Bu gelişmeler paralelinde ortaya çıkan hukuki ihtilafların, konusunda uzmanlaşmış mahkemeler

yerine genel yetkili mahkemelerde çözülmeye çalışılması, bir yandan daha fazla emek ve zaman harcanması sonucunu doğuracak, diğer yandan da verilen kararların isabetli olması noktasında kuşkular yaratacaktır. Bu nedenle, yargının verimliliğini ve etkinliğini artırmak adına ihtisas mahkemelerinin kurulması Avrupa ülkelerinde olduğu gibi Türkiye'de de son yıllarda başvuru bir yol olmuştur.

AB'ye katılım sürecinde aile mahkemeleri⁴¹, fikri ve sınai haklar hukuk ve ceza mahkemeleri⁴², çocuk mahkemeleri⁴³, tüketici mahkemeleri⁴⁴ ve infaz hâkimlikleri⁴⁵ başta olmak üzere ihtisas mahkemelerinin kurulması ve yaygınlaştırılması sağlanmıştır. Çözümü için ihtisaslaşmanın önemli olduğu davalara bakan bu mahkemelerde görev yapan hâkim ve savcılar başta olmak üzere sosyal çalışmacı, psikolog, pedagog ve diğer uzmanlarla adliye personelinin de Adalet Bakanlığı tarafından verilen eğitimlerle uzmanlaşmalarına destek olunmuştur.

41 Aile Mahkemelerinin Kuruluş, Görev ve Yargılama Usullerine Dair 4787 sayılı ve 9 Ocak 2003 tarihli kanunla kurulmuştur.

42 Fikri-sınai mülkiyet haklarına ilişkin olarak ilgili KHK'lerde (551, 554, 555 ve 556 sayılı KHK) ve 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu'nun 76. maddesine göre ihtisas mahkemelerinin kurulması öngörülmüştür.

43 3 Temmuz 2005 tarihli ve 5395 sayılı Çocuk Koruma Kanunu, çocuk mahkemelerinin kuruluş, görev ve yetkilerine ilişkin hükümleri kapsamaktadır.

44 4077 sayılı Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun'un 23. maddesine, 6 Mart 2003 tarihli ve 4822 sayılı Kanun'un 30. maddesi ile eklenen hüküm uyarınca, "Bu Kanunun uygulanmasıyla ilgili olarak çıkacak her türlü ihtilaflara tüketici mahkemelerinde bakılır. Tüketici mahkemelerinin yargı çevresi, HSYK tarafından belirlenir."

45 16 Mayıs 2001 tarihli ve 4675 sayılı İnfaz Hakimliği Kanunu ile kurulmuştur.

2. Türkiye Adalet Akademisi'nin Kurulması ve Mesleki Yetkinliğin Artırılması Çalışmaları

Dünyada ve ülkemizde meydana gelen pek çok ekonomik, ticari, sosyal ve siyasal gelişme ve ilerleme hukuk kurallarının ve bu kurallara yönelik yargısal yaklaşımların gelişimini ve dönüşümünü zorunlu kılabilmektedir. Hukuk bilimi toplumsal, ekonomik, bilimsel ve teknolojik gelişmelere tepki vermek zorundadır. Bu çerçevede örneğin bugün hukukçuların büyük çoğunluğu fakülte sıralarında bu bilim dalında eğitim alırken, bilgisayar, internet gibi modern teknolojinin imkânları henüz bireysel kullanıma bu denli sunulmamıştı. Oysaki elektronik ticaret, siber suçlar, bilişim suçları gibi birçok kavram son yıllarda literatüre girmiştir. Hukukun bu dinamizmi karşısında, hâkim ve savcıların da en iyi şekilde bilgilerini geliştirmesini sağlamak için, hem hizmet öncesi hem de hizmet içi eğitim vermek gayesiyle Türkiye Adalet Akademisi'nin kurulması 30 Ekim 2003 tarihinde yürürlüğe giren 4954 sayılı Kanunla kabul edilmiştir.

31 Temmuz 2003 tarihinde yürürlüğe giren 4954 sayılı Türk Adalet Akademisi Kanunu'yla, adli, idari ve askeri yargı hakim, savcılar ve noterler ile adalet hizmetlerine yardımcı personelin ve talep halinde avukatların, meslek öncesi ve meslek içi eğitimi ve gelişmesi için kurslar açmak; belli alanlarda uzmanlık programları, seminer, sempozyum, konferans ve benzeri etkinlikler düzenlemek; sertifika ile değerlendirilecek eğitim ve öğretim programlarını uygulamak; hukuk ve adalet alanında ilgili kurum, kuruluş ve kurulların hazırlayacakları eğitim planlarının ve araştırma projelerinin yapılmasına ve yürütülmesine yardımcı olunması amacıyla akademi ihdas edilmiştir.

Yargıda mesleki yetkinliğin artırılması amacıyla, Adalet Bakanlığı, HSYK ve Türkiye Adalet Akademisi tarafından hâkim ve savcılar ile diğer yargı hizmeti çalışanlarına verilen hizmet öncesi ve hizmet içi olmak üzere mevzuat, AİHS, AİHM kararları, insan hakları, kadına karşı şiddetle mücadele gibi alanlarda eğitim, seminer, çalıştay gibi faaliyetler artarak devam etmektedir.

Bunun yanında, Türkiye-AB mali işbirliği kapsamında yürütülen projeler ve Teknik Destek ve Bilgi Değişimi (Technical Assistance and Information Exchange Instrument - TAIEX⁴⁶) mekanizması çerçevesinde yapılan uzman talebi, çalıştay ve çalışma ziyaretleri başta olmak üzere, çeşitli işbirliği faaliyetleri kapsamında birçok hâkim ve savcının yargı ve temel haklar alanındaki eğitimlere ve diğer faaliyetlere katılımı sağlanmaktadır.

Diğer yandan, her yıl artan sayıda hâkim ve savcı, yabancı dil, mesleki bilgi ve deneyimlerinin artırılması amacıyla, yurtdışında çeşitli seviyelerde eğitim almaktadır.

Yargıya ayrılan kaynaklar, adalet sisteminde gerçekleştirilen reformlara paralel olarak artırılmaktadır. Adalet Bakanlığı için merkezi bütçeden ayrılan miktar 2010 yılında 3,78 milyar TL, 2011 yılında 4,88 milyar TL, 2012 yılında 5.27 milyar TL iken, 2013 yılı için ise %25'lik bir artışla yaklaşık 6.83 milyar TL olarak belirlenmiştir. Buna ilaveten, ayrı bütçelere sahip olan yüksek mahkemeler ile HSYK için ayrılan bütçede de önemli artışlar olmuştur.

46 TAIEX mekanizması, Avrupa Komisyonuna bağlı Kurumsal Yapılanma Birimi tarafından aday ülkeler AB müktesebatının üstlenilmesi ve mevzuat uyumu çalışmalarında kısa süreli teknik destek verilmesini amaçlamaktadır.

3. Yargının İş Yükünün Azaltılması, Yargılamanın Hızlandırılması için Yapılan Çalışmalar

Yargılama sürelerinin uzunluğu ve yargının üzerindeki iş yükünün fazlalığı yargının vatandaşa tesir eden en önemli sorunlarından biri olagelmıştır. Sorun, nüfus artışı, kırsaldan şehirlere doğru yaşanan yoğun göç, sosyal yapıda ve teknolojide yaşanan gelişmeler nedeniyle oluşan ya da yoğunluk arz eden suçların iyi analiz edilmemesi, sık değişen mevzuat karşısında her değişikliğin davayı tekrardan ele almayı gerektirmesi gibi nedenlerle yargıda aşırı bir birikme ve tıkanıklık oluşmuştur. Bu çerçevede çeşitli ve kapsamlı tedbirler alınmasına yönelik çaba sergilenmiş ve sorunun çözümü noktasında hâkim, savcı ve yardımcı personel açığının kapatılmasına çalışıldığı gibi bölge adliye mahkemelerinin kurulması, hukuk uyuşmazlıklarında görev yapacak bir arabuluculuk kurumu kurulması gibi adımlar atılmış, ayrıca yargının iş yükünü azaltacak kanuni ve idari düzenlemeleri içeren tedbirlerin yargı paketleri halinde gündeme gelmesi söz konusu olmuştur.

Hâkim sayılarının yeterli seviyeye getirilmesine ilişkin çalışmalar da devam etmektedir. Avrupa Adaletin Etkililiği Komisyonu'nun (The European Commission for the Efficiency of Justice - CEPEJ) 20 Eylül 2012 tarihinde yayımladığı ve 47 ülkenin karşılaştırıldığı Raporda yer alan bilgilere göre Türkiye, 2008-2010 yılları arasında Avrupa Konseyi'ne üye ülkeler içerisinde hâkim sayısını en çok artıran 12 ülkeden biri olmuştur. Türkiye'de 2002 yılında yüz bin kişiye düşen hâkim sayısı 7,5 iken 2010 yılında 10,6 ve 2012 yılında 11,6 olmuştur.

a. Bölge Adliye Mahkemeleri⁴⁷

2003 tarihli AB Katılım Ortaklığı Belgesinde “bölge adliye mahkemelerinin kurulması için gereken hazırlıkların yapılması” kısa dönem öncelikler arasında ifade edilmiştir. 2005 tarihli Katılım Ortaklığı Belgesi'nde bölge adliye mahkemelerinin kurulması çalışmalarına devam edilmesi gerekliliği tekrarlandığı gibi, her yıl yayımlanan ilerleme raporlarında da bölge adliye mahkemelerinin kurulmasına ilişkin çalışmaların tamamlanmaması eksiklik olarak ifade edilmiştir. Avrupa Komisyonu adına hazırlanan istişari ziyaret raporlarında da, Yargıtay'ın iş yükünü hafifleteceği ve ona içtihat mahkemesi olma asli fonksiyonunu kazandıracığından bahisle bölge adliye mahkemelerinin kurulması ve işler hale getirilmesi tavsiye edilmiştir. Katılım Ortaklığı Belgesine cevap niteliğinde olan 2003 tarihli AB Müktesebatının Üstlenilmesine İlişkin Ulusal Programda da “Yargının İşleyişi ve Etkin Bir Yargı Sisteminin Kurulması İçin Kapasite Geliştirme” başlığı altında Türkiye'nin yerine getirecekleri arasında sayılmış ve AİHS ve temel özgürlüklere uygun şekilde yargının etkililik ve bağımsızlığının güçlendirilmesi için bölge adliye mahkemelerinin kurulması doğrultusunda gerekli hazırlıkların yapılmasının gerekliliği vurgulanmıştır.

26 Eylül 2004 tarihli 5235 sayılı Adli Yargı İlk Derece Mahkemeleri ile Bölge Adliye Mahkemelerinin Kuruluş, Görev ve Yetkileri Hakkında Kanun ile Bölge Adliye Mahkemelerinin kuruluşu öngörülmüştür. Daha sonradan kabul edilen Ceza Muhakemesi

⁴⁷ Söz konusu mahkemeler, kamuoyunda “İstinaf Mahkemeleri” olarak da bilinmektedir.

Kanunu ile Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nda bölge adliye yoluna ilişkin hükümlere yer verilmiştir.

İstinaf mahkemelerinin kurulacağı yerler yasada somut olarak belirlenmemiş, sadece 5235 Sayılı Kanun'da bu yerlere ilişkin temel ölçütlere yer verilmiştir. Buna göre bölge adliye mahkemeleri, bölgelerin coğrafi durumları ve iş yoğunluğu göz önünde tutularak belirlenen yerlerde, HSYK'nın olumlu görüşü alınarak Adalet Bakanlığınca kurulacaktır.

Kabul edilen 5235 sayılı Kanun ile bölge adliye mahkemelerinin kurulması öngörülürken, bir taraftan da bölge adliye kanun yolunun etkin bir şekilde uygulamaya hazır hale gelmesinin sağlanması için Adalet Bakanlığı tarafından "Türkiye'de İstinaf Mahkemelerinin Kuruluşunun Desteklenmesi Pro-

jesi" hazırlanmıştır. Yapılan çalışmalar sonucunda, Kanunun 25. maddesinin ikinci fıkrası uyarınca Adalet Bakanlığı, HSYK'ya ülke genelinde Bölge Adliye Mahkemeleri kurulmasına ilişkin teklifte bulunmuştur. Konu HSYK bünyesinde çeşitli zaman ve tarihlerde ele alınarak ilgili mahkemelerin işler hale getirilmesine yönelik bir takım kararlar alınmıştır.

HSYK, 2 Haziran 2011 tarihinde gerekli atamaların yapılmasına ve Bölge adliye mahkemelerinin 2012 yılı Eylül ayında, yeni adli yılın başlamasıyla birlikte faaliyete geçirilmesine karar vermiştir. 7 Haziran 2011 tarihli kararla da; 5235 sayılı Kanun'un 25. maddesinin birinci fıkrası uyarınca; Antalya, Gaziantep, Kayseri, Sakarya, Trabzon ve Van illerinde İstinaf Mahkemesi kurulması konusunda olumlu görüş verilmiş, 5235 sayılı Kanun'un 29. maddesinin birinci fıkrası uyarınca; daha önceden İstinaf Mahkemelerine yeni daireler ilave edilmiş ve Adana, Ankara, Diyarbakır, Erzurum, İstanbul, Konya, Samsun İstinaf Mahkemelerinin yargı çevrelerinde değişiklik yapılmıştır.

Bölge Adliye Mahkemeleri Ankara, Bursa, İstanbul, İzmir, Samsun, Antalya, Gaziantep, Kayseri, Sakarya, Trabzon, Van, Adana, Diyarbakır, Erzurum ve Konya olmak üzere 15 ilde kurulmuş olup, altyapı çalışmaları ve personel atamaları devam etmektedir.

b. Alternatif Uyuşmazlık Çözüm Mekanizmaları

Kamu Denetçiliği Kurumu Kanunu

Kamu Denetçiliği Kurumu Kanunu 29 Haziran 2012 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Söz konusu

kanunla, TBMM Başkanlığına bağlı, kamu tüzel kişiliğine sahip, özel bütçeli Kamu Denetçiliği Kurumu kurulmuştur. Kurum, idarenin işleyişi ile ilgili şikâyet üzerine, idarenin her türlü eylem ve işlemleri ile tutum ve davranışlarının;⁴⁸ insan haklarına dayalı adalet anlayışı içinde, hukuka ve hakkaniyete uygunluk yönlerinden incelemek, araştırmak ve idareye önerilerde bulunmakla görevlidir. Yargının iş yükünü hafifletme işlevi bakımından da önem arz eden Kamu Denetçiliği Kurumu İnsan Hakları Kurumsallaşması başlığı altında daha ayrıntılı biçimde ele alınmaktadır.

Hukuk Uyuşmazlıklarında Arabuluculuk Kurumunun Kurulması

Türkiye'nin Avrupa Birliği Müktesebatına Uyum Programının (2007-2013) "Yargı ve Temel Haklar" kısmında çıkarılmasında yarar görülen yasal düzenlemeler arasında "Uyuşmazlıkların Mahkeme Dışı Çözüme Kavuşturulmasına İlişkin Kanun"a ve "Çekişmesiz Yargı ve Alternatif Uyuşmazlık Çözüm Yollarına İlişkin Kanun"a yer verilmiştir. 2008 yılı Avrupa Birliği Müktesebatının Üstlenilmesine İlişkin Türkiye Ulusal Programının "Siyasi Kriterler kısmında ise, hukuki uyuşmazlıklarda arabuluculuk ve uyuşmazlıkların alternatif çözüm yollarının geliştirilmesi çabasının devam edeceği belirtilmiştir. Yine Ulusal Programın 23. Fasıll başlığı altında yargının verimliliği, etkililiği ve işlevselliğinin artırılması bağlamında yer verilen düzenlemelerden biri Hukuk Uyuşmazlıklarında Arabuluculuk Kanunudur.

48 Cumhurbaşkanının tek başına yaptığı işlemler ile resen imzaladığı kararlar ve emirler, Yasama yetkisinin kullanılmasına ilişkin işlemler, Yargı yetkisinin kullanılmasına ilişkin kararlar, Türk Silahlı Kuvvetleri-nin sırf askerî nitelikteki faaliyetleri hariç olmak üzere.

Yargı Reformu Stratejisinin içerdiği tedbirler arasında da yer alan bu düzenleme 7 Haziran 2012 tarihinde 6326 sayılı Kanunla yürürlüğe girmiştir. Arabuluculuk Kanunuyla, özel hukuk ilişkilerinden doğan uyuşmazlıklarda, tarafların üzerinde serbestçe tasarrufta bulunabilecekleri bir "arabuluculuk" sistemi oluşturulmuştur. Böylece, yabancı uyruklular dâhil olmak üzere, tarafların kendi seçtikleri bir "arabulucu" vasıtasıyla mahkemelere başvurmadan uyuşmazlıkların çözülmesi sağlanmıştır. Bu kapsamda, 22 Haziran 2013 tarihinde arabulucuların eğitimlerine başlanması ve yılsonu itibarıyla arabuluculuk sisteminin yürürlüğe girmiş olması öngörülmektedir. Bu sistemle, mahkemelerin iş yükü önemli ölçüde azalacak, uyuşmazlıklar çok daha hızlı ve etkili şekilde çözümlenecektir.

c. Yargı Reformu Paketleri

31 Mart 2011 tarihli ve 6217 sayılı Yargı Hizmetlerinin Hızlandırılması Amacıyla Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun (1. Yargı Reformu Paketi) ve 26 Ağustos 2011 tarihli ve 650 sayılı Kanun Hükmünde Kararname (2. Yargı Reformu Paketi) ile yargı sürecini hızlandırmak, süratli, verimli ve ekonomik bir şekilde yürütülmesini sağlamak, mahkemelerin iş yükünü azaltmak ve yargılama faaliyetinde zaman ve emek kaybını önlemek amacıyla çeşitli kanunlarda değişiklikler yapılmıştır.

1. Yargı Reformu Paketi olarak da bilinen, 6217 sayılı Kanunla veraset belgesinin noterlerce düzenlenmesi benimsenmiş, pasaport kanununa muhalefet, bakaya ve yoklama kaçağı suçları kabahat olarak düzenlenmiş ve yaptırım olarak idari para cezaları öngörülmüştür. Yine bu Kanun ile

Danıştay'a bırakılan işlerin bir kısmının idare ve bölge idare mahkemelerince karara bağlanması öngörülmüştür.

Söz konusu Kanun, devlet hizmetlerinin ve adaletin hızlandırılmasını, süratli, verimli ve ekonomik bir şekilde yürütülmesini sağlamak, mahkemelerin iş yükünü azaltmak ve yargılama faaliyetinde zaman ve emek kaybını önlemek amacıyla hazırlanmış olup Cumhuriyet başsavcılıkları ve mahkemelerin görev alanında bulunan bir kısım suçları, kabahate dönüştürerek yargı dışındaki bazı kurumların görev alanına dâhil etmekte ve idarî yaptırıma dönüştürülen bu gibi eylemlerin ceza miktarlarını da günümüz ekonomik koşullarına uygun bir hale getirmektedir. Bu kapsamda ilk kez işlenmek şartıyla bakaya ve yoklama kaçağı suçları, Pasaport Kanununda düzenlenen bazı suçlar ve Orman Kanununun 91. maddesinin beşinci fıkrasında yer alan suçlar kabahate dönüştürülmekte ve idarî para cezası yaptırımına bağlanmaktadır.

Ayrıca, İcra ve İflas Kanununda yer alan disiplin ve tazyik hapislerine konu alacaklar için bir alt sınır öngörülmekte ve bu konuda icra mahkemelerince verilen kararlara karşı itiraz usulüne ilişkin hükümler getirilmektedir.

Yargı reformu paketiyle mahkeme harçları yeniden düzenlenmiş ve özellikle ceza yargılaması kanun yoluna müracaatlarında harç alınması esası kabul edilerek yargılamayı uzatma amacına yönelik kanun yolu başvurularının önüne geçilmesi amaçlanmıştır.

İlgili kanunlarda değişiklik yapılarak, mirasçılık belgesi verilmesi ile terk eden eşin ortak konuta davet edilmesi işlemlerinin mahkemelerin yanın-

da noterler tarafından da yerine getirilebilmesine imkân sağlanmıştır.

Bu Kanunla, Cumhuriyet başsavcılıkları arasında yetkisizlik kararı verilmek suretiyle soruşturma evrakının sürüncemede kalmasının ve gereksiz şekilde yargılama sürecinin uzamasının önlenmesine yönelik olarak Ceza Muhakemesi Kanununda değişiklik yapılmış ve ayrıca kovuşturmaya yer olmadığına dair kararlara karşı yapılan itirazları ağır ceza mahkemesi başkanı yerine heyetin karara bağlanması öngörülmüştür.

İlgili Kanunla doğrudan verilen adli para cezasına mahkûmiyet hükümlerine karşı kanun yolu müracaatlarında parasal bir sınır getirilmiş ve böylece bölge adliye mahkemeleriyle Yargıtay'ın iş yükünün azaltılması hedeflenmiştir.

Kabahatler Kanununda yapılan değişikliklerle idarî yaptırım kararına karşı yapılan başvuru hakkında sulh ceza mahkemesince verilen son karara karşı yapılan itirazın Ceza Muhakemesi Kanunu hükümlerine paralel bir şekilde yapılması ve böylece ağır ceza mahkemesinin iş yükünün azaltılması öngörülmüştür.

Bunun yanında, yüksek mahkemelerin ve bölge adliye mahkemelerinin kanun yolu incelemelerinde ilgili hâkim ve savcıya verdikleri notun, o hâkim ve savcının terfisinde şart unsurlardan biri olarak ele alınması uygulamasından vazgeçilerek gereksiz temyizlerin önüne geçilmesi öngörülmektedir.

Cumhuriyet savcılarının geçici süreli olarak asliye ceza mahkemelerinde yapılan duruşmalarda bulunmamasına ilişkin düzenleme yapıldığı gibi asliye hukuk mahkemelerinde görülen özellikle nüfus

kayıtlarının düzeltilmesine ilişkin davaların duruşmalarında da bulunmalarına ilişkin zorunluluktan vazgeçilmiştir.

Hükümlülerin ve tutukluların yakınlarının cenazelerine daha kolaylıkla katılarak insani vazifelerini yerine getirmelerini temin etmek amacıyla 5275 sayılı Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanunda da değişiklik yapılmıştır.

İlgili Kanunla idarî yargıda yüksek mahkeme olan Danıştay'ın iş yükünün hafifletilmesi amacıyla Danıştay Kanununda ve İdarî Yargılama Usulü Kanununda değişiklik yapılmıştır. Yine, yargının hızlandırılması ve iş yükünün azaltılması amacıyla, bölge adliye mahkemelerinde ve Yargıtay'da tebliğname düzenlenmesi uygulamasından geçici olarak vazgeçilmiştir.

2. Yargı Reformu Paketi olarak bilinen, 8 Ağustos 2011 tarih ve 650 sayılı Adalet Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararnamenin Değiştirilerek Kabulü Hakkında Kanun ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Hükmünde Kararname (Karar sayısı. KHK/650), yargının hızlandırılması ve iş yükünün hafifletilmesi amacıyla yönelik düzenlemelere yer vermiştir.

2. Yargı Reformu Paketi ile 22 kanun ile 190 ve 375 sayılı kanun hükmünde kararnamelerde değişiklikler yapılmıştır.

Bu çerçevede, öne çıkan değişiklikler aşağıda yer almaktadır:

- Adalet Bakanlığı'nın Uluslararası Hukuk ve Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü bünyesinde İnsan Hakları Daire Başkanlığı kurulması düzenlenmiştir.
- Yargıtay Başkanı ve başsavcısı seçilebilmek için 8 yıl Yargıtay üyeliği yapmış olma şartındaki süre 4 yıla, başkanvekili ve daire başkanı seçilebilmek için 6 yıl Yargıtay üyeliği yapmış olma şartındaki süre 3 yıla düşürülmüştür.
- Danıştay Başkanı ve başsavcısı seçilebilmek için 8 yıl Danıştay üyeliği yapmış olma şartındaki süre 4 yıla, başkanvekili ve daire başkanı seçilebilmek için 6 yıl Danıştay üyeliği yapmış olma şartındaki süre 3 yıla düşürülmüştür.
- KHK ile ayrıca Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanun'da da değişiklik yapılmıştır. Kararname ile tehlikeli tutuklu ve hükümlülerinin dışında tutuklu ve hükümlülerin ikinci derece yakınlarının da kayınpeder, baldız gibi, cenazelerine katılabilmesi de mümkün hale gelmiştir.
- Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulu Kanunu'nda yapılan değişikliklerle, avukatların hâkim ve savcı olmaları için üst yaş sınırı 35'ten 45'e çıkarılmıştır. Ayrıca hâkim ve savcılar için adaylık süresi, 5 yıl süreyle 2 yıldan 1 yıla düşürülmüştür. Ayrıca HSYK hakim ve savcılarının meslek içi eğitimi bakımından ilke ve esasları belirleyecek temel merci haline gelmiştir.

1. ve 2. Yargı Reformu Paketi olarak bilinen bahsekonu düzenlemelerin devamı niteliğinde olan

3. Yargı Reformu Paketi⁴⁹ esasen, ceza, icra- iflas ve idari yargı mevzuatında değişiklik yapılarak yargı hizmetlerinin etkinleştirilmesi amacıyla hazırlanmıştır. Bu çerçevede, 6352 sayılı ve 2 Temmuz 2012 tarihli Yargı Hizmetlerinin Etkinleştirilmesi Amacıyla Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması ve Basın Yoluyla İşlenen Suçlara İlişkin Dava ve Cezaların Ertelenmesi Hakkında Kanun adı altında düzenlenen Pakette, ifade özgürlüğü, yolsuzlukla mücadele, icra davaları ve tutuklama tedbirinin esas ve usulleri başta olmak üzere pek çok konuda değişiklik yapılmıştır.

Söz konusu Yargı Paketinde özetle, yolsuzlukla daha etkin mücadele sağlanmasının öngörüldüğü, özel yetkili ağır ceza mahkemelerinin yürürlükten kaldırılması, bölge idare mahkemelerinin daha etkin şekilde kullanılması, yayın durdurmanın kaldırılması hususları ön plana çıkmaktadır.

3. Yargı Reformu Paketiyle yargı sistemine getirilen en önemli yeniliklerden biri, Ceza Muhakemesi Kanununun 250. maddesi kapsamında görevlendirilen Ağır Ceza Mahkemelerinin⁵⁰ kaldırılarak, yerine Terörle Mücadele Kanununun (TMK) 10. maddesi kapsamında yetkilendirilen Bölge Ağır Ceza Mahkemelerinin kurulmasıdır. Öte yandan, diğer bir önemli değişiklik olarak, yargılanan kişilere yönelik koruma tedbirlerine (arama, el koyma, yakalama, gözaltına alma, tutuklama, vb.) ilişkin karar yetkisi, yargılamayı yapan hâkimlerden alınarak sadece koruma tedbirleri konusu ile görevlendirilen hâkimlere⁵¹ devredilmiştir.

49 Söz konusu Yargı Reform Paketinin ayrıntılarına ileride ilgili başlıklarda ayrıca değinilmektedir.

50 Söz konusu mahkemeler kamuoyunda “Özel Yetkili Mahkemeler” olarak da bilinmektedir.

51 Söz konusu hâkimler kamuoyunda “Özgürlük Hâkimi” olarak da bilinmektedir.

Ceza Muhakemesi Kanununda yapılan değişikliklerle, başta tutukluluk olmak üzere koruma tedbirleriyle ilgili kararların somut olgularla gerekçelendirilmesi zorunluluğu getirilmiştir. Bu düzenleme ile tutukluluk oranları önemli ölçüde düşürülmüştür.

Nitekim 3. Yargı Reformu Paketi başta olmak üzere, tutukluluk oranlarını düşürmek amacıyla gerçekleştirilen diğer reformlarla birlikte, 2006 yılında %49,2 olan tutukluluk oranı, 2012 Aralık ayı itibarıyla %23,5'e düşmüştür. Bu oranla Türkiye, AB üye ülkeleri ile karşılaştırıldığında 17. sırada bulunmaktadır.

Öte yandan, şüphelinin tutuklanarak cezaevine konması yerine kanunda belirtilen yurt dışına çıkarmama, hâkim tarafından belirlenen yerlere, belirtilen süreler içinde düzenli olarak başvurmak gibi bir veya birden fazla yükümlülüğe tabi tutulmasını içeren adli kontrol için öngörülen mahkûmiyet süresinin üst sınırı tamamen kaldırılarak adli kontrolün kapsamı genişletilmiştir.

TMK kapsamındaki suçlardan mahkûmiyet durumunda verilen cezaların, genel hükümler çerçevesinde ertelenmesi, hükmün açıklanmasının geri bırakılması ve diğer yaptırım seçeneklerine çevrilmesi imkânı getirilmiştir.

Ayrıca, TCK ve TMK'da yapılan değişikliklerle, basın ve ifade özgürlüğünün genişletilmesi yönünde önemli adımlar atılmıştır.

Paket kapsamında, icra-iflas, ceza ve idari yargı alanındaki mevzuatta yapılan değişikliklerle yargının iş yükü önemli ölçüde azaltılmış ve yargı hizmetleri daha etkin hale getirilmiştir. Yapılan

değişikliklerin yaklaşık 2 milyon dava dosyasına etki edeceği ve yargının iş yükünün önemli ölçüde azalacağı değerlendirilmektedir.

Denetimli serbestlik uygulamasının kapsamını genişletmek ve tutuklu sayısını azaltmak amacıyla hazırlanan 6291 sayılı Kanun⁵² 11 Nisan 2012 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Kanun kapsamında, açık ceza infaz kurumunda geçirilen sürenin son bir yılının, denetimli serbestlik tedbiri uygulanmak suretiyle dışarıda infaz edileceği yeni bir infaz rejimi öngörülmekte; şüpheli, sanık ve hükümlülerin toplumda elektronik cihazlarla takip edilmesi düzenlenmektedir. Kanunla, hükümlülerin dış dünyayla uyumlu olmaları, aileleriyle bağlarını sürdürmeleri ve güçlendirmeleri amaçlanmıştır.

5941 sayılı Çek Kanununda 3 Şubat 2012 tarihinde yapılan değişiklik ile mahkemelerin iş yükünün önemli ölçüde azaltılması ve adli nitelikteki yaptırımın idari yaptırıma dönüştürülmesi amacıyla Kanunda yer alan bir yıla kadar hapis cezası idarî para cezası şeklinde düzenlenmiştir.⁵³

Yargının iş yükünün azaltılması konusuna yönelik, 2010 Anayasa Değişikliği ve yargı reformu çalışmalarıyla mevzuatta yapılan iyileştirmelerle yüksek mahkemelerin iş yükü önemli ölçüde azalmış ve dosyaların sonuçlandırılma hızı artmıştır. 2010

52 Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanun ile Denetimli Serbestlik ve Yardım Merkezleri ile Koruma Kurulları Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun

53 6273 Sayılı Çek Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun: MADDE 5 – 5941 sayılı Kanunun 7. maddesinin dokuzuncu fıkrasında yer alan “bir yıla kadar hapis” ibaresi “Cumhuriyet savcısı tarafından üçyüz Türk Lirasından üçbin Türk Lirasına kadar idarî para” şeklinde değiştirilmiştir.

ve 2011 yılı verileri karşılaştırıldığında, Yargıtay’ın iş yükü 1/3 oranında azalmış, karara bağlanan dosya sayısı %40 oranında artmıştır. Danıştay’da ise sonuçlandırılan dosya sayısında da 1/3 oranında artış kaydedilmiştir. Önümüzdeki dönemde bu oranların daha da artacağı öngörülmektedir.

Diğer yandan, mahkeme sayıları da iş yükünün azaltılması amacıyla istikrarlı şekilde artırılmaktadır. 2002 yılından bu yana ilk derece mahkemelerinin sayısında %30’luk bir artış sağlanmıştır. Ayrıca yargıda uzmanlaşmanın güçlendirilmesi çerçevesinde, ihtisas mahkemelerinin belli alanlarda daha etkin yargılama yaptığı gerçeğinden hareketle ihtisas mahkemelerinin sayısı giderek artırılmaktadır. Bu alanda, son on yılda yaklaşık %100’lük bir artış kaydedilmiştir.

d. Yargının Hızlandırılması ve İş Yükünün Azaltılması için Alınan Diğer Tedbirler

2000’li yılların başında 9000 civarında olan hâkim ve savcı sayısı, 2012 yılında 12.000’in üzerine çıkmış, ancak bu artış tek başına sorunun çözümüne yeterli olmamıştır. Yüksek yargı organlarının daire ve üye sayılarının artırılmasıyla çözüm yolunda önemli bir gelişme kaydedilmiştir. Bu çerçevede 9 Şubat 2011 tarihli ve 6110 sayılı Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun ile Yargıtay’da 11 ceza 21 hukuk olmak üzere 32 olan daire sayısı 23 hukuk, 15 ceza olmak üzere 38’e yükseltilmiştir. Yargıtay’daki üye sayısı da aynı şekilde 250’den 387’ye yükseltilmiştir. Ayrıca, Danıştay’da 13 olan daire sayısı 15’e, 95 olan üye sayısı da 156’ya yükseltilmiştir. Yüksek yargıda yığılmanın azaltılması anlamında bu tedbirler olumlu sonuçlar vermeye

başlamıştır. Bunun yanı sıra, aşağıda ele alınacak olan ve “yargı reformu paketleri” olarak anılan bir takım yasa değişiklikleri ile yargının üzerindeki iş yükünün de hafifletilmesi hedeflenmiştir.

D. CEZA YARGILAMASINA DAİR USULİ GÜVENCELERE İLİŞKİN GERÇEKLEŞTİRİLEN ÇALIŞMALAR

1. Gözaltı Süreleri, Yargıya Erişim, Adil Yargılanma Hakkı

1990’lı yıllarda, yaşanan yoğun terör olayları ve bu nedenle bazı illerde olağanüstü hal rejiminin uygulanması ve Devlet Güvenlik Mahkemelerinin yargılama yetkisinde kalan suçlar için olağan yargılamadan farklı ve uzun gözaltı sürelerinin uygulanması Türkiye’nin, hem AİHM nezdinde defalarca mahkûm edilmesine, hem de AB organlarıncı sert eleştirilere maruz kalmasına neden olmuştur. AİHS, yakalanan veya gözaltına alınan kişinin “derhal” hâkim karşısına çıkarılmasını öngörmekteyken, Türk hukukunda bu süre bazı koşullarda 15 ve 30 güne kadar uzayabiliyordu.⁵⁴ Ayrıca, Devlet Güvenlik Mahkemesi kapsamındaki suçlar nedeniyle gözaltında tutulan kişilerin müdafiyeye erişim hakkı sınırlanmıştı.

AİHS’ye göre yakalanan veya gözaltına alınan kişi “derhal” hâkim huzuruna çıkarılmalıdır. Burada güdülen amaç kişinin özgürlük hakkından keyfi olarak mahrum bırakılmasını önlemektir. Ayrıca, yargısal denetimden uzak gözaltı uygulamalarının kaçınılmaz olarak bireylere karşı kötü muamele ve işkence uygulamalarına imkân vermesi nedeni ile bu tarz eylemlerin gerçekleşmesine fırsat verilmemesi de amaçlanmıştır.⁵⁵ AİHS hükümleri, işlenen suçun veya soruşturmanın çok faille işlenmiş terör konularında olması nedeniyle titiz bir çalışma gerektirse ve zamana ihtiyaç duyulsa dahi uzun süreli gözaltı uygulamalarına cevaz vermemektedir. Zira aksi yönde bir kabul, birey hak ve özgürlüklerinin kısıtlanması konusunda keyfi uygulamalara imkân tanıyacaktı. AİHM’nin gözaltı sürelerinin uzunluğu nedeni ile Türkiye’ye yönelik ihlal kararları bulunmaktadır.⁵⁶

54 Devlet Güvenlik Mahkemelerinin Kuruluş ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanununun 16. maddesi toplu olarak işlenen suçlar için gözaltı süresini 15 gün olarak düzenliyordu. Aynı madde olağanüstü hal uygulamasının yürürlükte olduğu durumlar için bu sürenin iki katına, yani 30 güne kadar uzatılmasına imkan tanıyordu.

55 AİHM Altay-Türkiye Davası Kararı (22 Mayıs 2001, Başvuru No:22279/93, Paragraf 65).

56 Demir ve diğeri- Türkiye Davasında 16 ile 23 gün arasında

Gözaltı süreleri hakkındaki uluslararası normlar ve standartlar ile Türkiye'deki uygulamaların uyumsuzluk arz etmesi, bu konuda art arda kanun değişikliklerine gidilmesine neden olmuştur. Öncelikli olarak temel hak ve özgürlükler bağlamında Anayasal güvencelerin çerçevesi genişletilmiştir. Anayasanın 19. maddesinde 2001 yılında gerçekleştirilen değişiklikle, toplu işlenen suçlar için azami gözaltı süresi 15 günden 4 güne indirilmiştir.

Bu çerçevede, gözaltı süreleri ile ilgili olarak, hem eski Ceza Muhakemeleri Usul Kanununun 128. maddesi hem de Devlet Güvenlik Mahkemelerinin Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanunun 16. maddesinde yapılan değişikliklerle, toplu işlenen suçlar için azami gözaltı süresi 4 güne indirilerek uluslararası standartlara uyum sağlanmıştır.

2002 yılında Birinci Uyum Paketi ile tutuklamadan ve tutukluluk süresinin uzatılmasına ilişkin her karardan tutuklunun bir yakınına veya belirlediği bir kişiye hâkim kararıyla gecikmeksizin haber verilmesi de düzenlenmiştir. Ayrıca, Devlet Güvenlik Mahkemelerinin Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanunun 16. maddesinin dördüncü fıkrasında yapılan değişiklikle, sanığın müdafii ile her zaman görüşebileceğine ilişkin hükmün Cumhuriyet savcısı tarafından gözaltı süresinin uzatılmasına yazılı olarak emir verilen kişi için de uygulanabilmesi söz konusu olmuştur.

süren gözaltı uygulamasının, soruşturmanın 35 kişi aleyhine yürütülmesi ve karmaşık bir olay olması durumunda dahi kabul edilemez olduğuna karar verilmiştir (Başvuru No:21380/93, 21381/93 ve 21383/93 Karar Tarihi:23.09.1998).

AİHM diğer bir kararında, terör suçu ile ilgili bir soruşturmada 4 gün 6 saatlik bir gözaltı uygulamasını dahi kabul edilemez ve gayri hukuki olarak nitelmiştir (Brogan ve diğerleri-Birleşik Krallık Davası, 29.11.1988 tarihli karar, Seri-A No:145-B).

Söz konusu Kanunun 16. maddesinin son fıkrası yürürlükten kaldırılarak, Devlet Güvenlik Mahkemeleri'nin görev alanına giren suçlardan dolayı yakalanan veya tutuklanan kişinin müdafii ile yalnız görüşmesi hususu düzenlenmiş ve böylece savunma hakkı güçlendirilmiştir.

2003 yılında Dördüncü Uyum Paketinin 37. maddesi ile Devlet Güvenlik Mahkemelerinin Kuruluş ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanunun 16/4. maddesi uyarınca gözaltına alınan kişilerin avukata erişim hakkını kısıtlayan hükümler yürürlükten kaldırılmıştır. Böylece, Devlet Güvenlik Mahkemesi kapsamındaki suçlar için gözaltına alınan şahısların sorgusunun bir avukat gözetiminde ve onun yardımıyla yapılmasına imkân sağlanmıştır.

Yakalama, Gözaltına Alma ve İfade Alma Yönetmeliği, gözaltına alınan kişilerin haklarını daha da genişletecek şekilde Ocak 2004'te değiştirilmiştir. Değişikliğe göre, gözaltına alınan kişilerin tıbbi muayeneleri aksine bir doktor talebi olmadıkça, polis ve jandarma gözetimi olmadan yapılacaktır.

10 Mayıs 2001 tarihinde yürürlüğe giren 4667 sayılı Avukatlık Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanunla adli yardım kapsamı ve adli yardım büroları yeniden yapılandırılmıştır. 30 Mart 2004 tarihinde yürürlüğe giren Türkiye Barolar Birliği Adli Yardım Yönetmeliği'nce adli yardımla ilgili usul ve esaslar düzenlenmiştir.

1 Haziran 2005 tarihinde yürürlüğe giren yeni Yakalama, Gözaltına Alma ve İfade Alma Yönetmeliği, işlendiği ileri sürülen suçun 5 yıldan fazla hapis cezası gerektirmesi durumunda, bir savunma avukatının görevlendirilmesi zorunlu hale gelmiştir.

1 Haziran 2005 tarihinde yürürlüğe giren Ceza Muhakemesi Kanunu'nun 90. maddesi uyarınca, polis tarafından tutuklanan kişilerin hangi nedenle tutuklandıklarının kendilerine bildirilmesi ve 150. maddesi uyarınca 5 yıldan fazla hapis cezası ile cezalandırılan suçlar için, hem soruşturma hem dava sırasında, tüm zanlıların avukatla temas ve hukuki danışman tarafından temsili zorunluluk olarak getirilmiştir. Ayrıca Ceza Muhakemesi Kanunu'nun 147. maddesi uyarınca gözaltına alınanlara, savunma avukatı bulundurma hakları bulunduğunu ve baro tarafından kendilerine bir avukat tayin edilebileceğinin hatırlatılması zorunlu kılınmıştır.

2 Mart 2007 tarihinde yürürlüğe giren Ceza Muhakemesi Kanunu Gereğince Müdafî ve Vekillerin Görevlendirilmeleri ile Yapılacak Ödemelerin Usul ve Esaslarına İlişkin Yönetmelik'le şüpheli, sanık, mağdur, şikâyetçi veya katılana, talep etmesi halinde, müdafî atanması ve şüpheli veya sanık çocuk, kendisini savunamayacak ölçüde özürü veya hakkında alt sınırı beş yıldan fazla hapis cezası gerektiren bir suçtan dolayı soruşturma veya kovuşturma yapılan bir kişi ise istemi aranmaksızın barodan bir müdafî görevlendirmesi hususu düzenlenmiştir.

19 Aralık 2006 tarihinde yürürlüğe giren 5560 sayılı Çeşitli Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun'la TCK, CMK ve Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanun kapsamında birçok değişikliğe gidilmiş "hükümün açıklanmasının geriye bırakılmasının" kapsamı genişletilmiştir.

6 Kasım 2009 tarihinde yürürlüğe giren Hükümlü ve Tutukluların Ziyaret Edilmeleri Hakkında Yönetmelikte Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik'le

hükümlü veya tutuklunun veya ziyaretçilerinin ziyaret esnasında Türkçeden başka bir dilde konuşma yapmalarının önündeki engeller kaldırılmıştır.

Bu çerçevede, AİHS'ye uyum bağlamında atılan adımlar arasında adil yargılanma hakkının güçlendirilmesine yönelik olarak 2002 yılında Üçüncü Uyum Paketi ile Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunu'nun 445. ve 448. maddeleri ve CMUK'un 327. ve 355. maddelerinde yapılan değişikliklerle, AİHM kararları ışığında yargılamanın iadesi imkânı getirilmiş ve AİHM içtihadının doğrudan hukuk sistemimize yansıtılması sağlanarak, insan hakları ihlallerine ilişkin tashih imkânları artırılmıştır. 2003 yılında Beşinci Uyum Paketi ile CMUK'un 327. maddesi ile Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunu'nun 445. ve 447. maddesinde yapılan değişikliklerle, AİHM kararları ışığında yargılamanın iadesine gidebilme konusunda hakkın kapsamı genişletilmiş ve yargılamanın iadesine ilişkin prosedür kolaylaştırılmıştır. Ardından, 2003 yılında Altıncı Uyum Paketi ile de İdari Yargılama Usulü Kanunu'nda yapılan değişiklikle, AİHM kararları ışığında yargılamanın iadesi yoluna başvurma, idari davalar açısından da olanaklı kılınmıştır.

2. Terörle Mücadele Kanunu (TMK) ve Terörle Mücadeleden Doğan Zararların Tazmini

2003 yılında Altıncı Uyum Paketinin 20. maddesiyle, TMK'nın 1. maddesinde yer alan "terör ve terör örgütü tanımı" yeniden düzenlenmiş ve terör suçunun oluşmasında cebir ve şiddet şartı getirilmiştir.

2003 yılında Altıncı Uyum Paketinin 19. maddesinin (b) bendiyle, TMK'nın 8. maddesi yürürlükten kaldırılarak düşünce ve ifade özgürlüğünün alanı genişletilmiş ve AİHM'nin, Türkiye'nin, bu maddeyi uygulayarak AİHS'nin ifade özgürlüğü konusundaki

10. maddesini ihlâl ettiği yönündeki kararlarının gereği yerine getirilmiştir.

2003 yılında Yedinci Uyum Paketinin 30. maddesiyle TMK'nın 7. maddesi değiştirilmiş ve suç tanımını yeniden yapılmıştır. Buna göre, terör örgütü lehine propaganda yapanlar, *şiddet ve diğer terör yöntemlerine başvurmayı teşvik edecek şekilde hareket ederlerse cezalandırılacaktır.*

2003 yılında Yedinci Uyum Paketinin 2. maddesiyle, terör örgütlerine yardım ve yataklık etme konusunda mahkemelere geniş bir yorum yetkisi tanıyan TCK'nın 169. maddesindeki *"veya her ne suretle olursa olsun hareketlerini teşvik eder"* ifadesi madde metninden çıkarılmıştır.

17 Temmuz 2004 tarihinde kabul edilen 5733 sayılı Terör ve Terörle Mücadeleden Doğan Zararların Karşılınması Hakkında Kanun ile terör ve terörle mücadeleden doğan zararların karşılanmasının usul ve esasları düzenlenerek, terör mağdurlarının zararlarının, AİHM'ye başvurmaksızın, Kanun kapsamında kurulan Zarar Tespit Komisyonları vasıtasıyla sağlanmıştır.

3. Çocukların Yargılanması

Çocukların işlemiş olduğu iddia olunan suçlar için yargılanması, bu konuda kurulan ve bir ihtisas mahkemesi niteliğindeki çocuk ceza mahkemeleri ve çocuk ağır ceza mahkemelerinde gerçekleştirilmektedir. 2012 yılı itibari ile Türkiye genelinde 19 çocuk ağır ceza mahkemesi ve 84 çocuk ceza mahkemesi görev yapmaktadır. 2003 yılında Yedinci Uyum Paketi kapsamında yapılan değişikliklerle Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına İlişkin Sözleşme hükümleri doğrultusunda 18 yaşını bitirmemiş herkesin çocuk sayılması ve çocuk mahke-

melerinin görev alanıyla ilgili istisnaların kaldırılması sağlanmıştır.

Ayrıca, TMK'da yapılan değişikliklerle terör eylemlerine katılan çocukların dosyalarının yetişkinlerinden ayrılarak, yargılamanın özel yetkili mahkemeler yerine çocuk mahkemelerinde yapılması, cezalarda yarı oranında artırımı düzenleyen TMK'nın 5. maddesinin çocuklar için uygulanmaması, terör suçlarından dolayı verilen hapis cezalarının alternatif cezalara ve tedbirlere çevrilme yasağının çocuklar için geçerli olmaması ve bu suçlardan dolayı alınan cezalar için şartlı tahliye sürelerinin çocuklar için 3/4 yerine 2/3 olarak uygulanması kararlaştırılmıştır.

Bu çerçevede ayrıca yürütülen "Çocuklar için Adalet Projesi" ile Çocuk Koruma Kanununun etkin bir şekilde uygulanması ve çocukların adil yargılanma standartlarının geliştirilmesi amaçlanmaktadır.⁵⁷

E. AİHS VE AİHM KARARLARININ TÜRK YARGI ORGANLARI TARAFINDAN REFERANS ALINMASI VE AİHM TARAFINDAN TÜRKİYE HAKKINDA VERİLEN İHLAL KARARLARININ YARGILAMANIN İADESİ NEDENİ OLARAK KABUL EDİLMESİ İLE BİREYSEL BAŞVURU YOLU

1987 yılında, AİHM'ye bireysel başvuru hakkını kabul edilmesinden itibaren, Türkiye aleyhinde çok sayıda mahkûmiyet kararı çıkması nedeniyle, hâkim ve savcıların AİHS hükümleri ve AİHM içti-

57 Projenin faaliyetleri çerçevesinde çocuk adaleti sisteminde etkin sektörler arası işbirliği ve özgürlüklerinden yoksun bırakılan çocuklara sağlanan yüksek standartlara uygun hizmetler yoluyla yasa çerçevesinde çocukların bütün haklarının tam olarak hayata geçirilmesi sağlanacaktır.

hadı konusunda yoğun bir eğitime tabi tutulmasına karar verilmiştir. Bu kapsamda Türkiye-AB Mali İşbirliği çerçevesinde Avrupa Konseyi'nin de desteğiyle yürütülen bir projeye Türkiye genelinde görev yapan tüm hâkim ve savcılar AİHS ve AİHM içtihadı konusunda eğitime tabi tutulmuşlardır. Söz konusu eğitimler ve AİHM'ye yapılan çalışma ziyaretleri neticesinde yargı mensuplarının insan hakları konusunda farkındalıklarının artması sağlanmış ve yargı kararlarında AİHS'ye ve AİHM içtihadına referanslar sıklıkla görülmeye başlanmıştır.

Bu konuda hâkim ve savcıların AİHS'yi ve AİHM içtihadını uygulaması bakımından önemli bir gelişme de, Anayasanın 90. maddesinde yapılan değişiklikle, temel hak ve özgürlükler konusunda Türkiye'nin taraf olduğu uluslararası anlaşmalarla iç hukuk normlarının çatışması durumunda, uluslararası anlaşmanın öncelikli olarak uygulanacağı hükmünün getirilmesi ve mahkemelerin bu maddede uyarınca AİHS'ye ve AİHM içtihadına doğrudan dayanarak karar vermelerinin kolaylaştırılması olmuştur. Öte yandan, yukarıda ifade edildiği üzere, 2002 yılında Üçüncü Uyum Paketi ile AİHM tarafından verilen kararların iade-i muhakeme sebebi olarak kullanılmasının yolu açılmıştır. Böylece, AİHM kararları iç hukukta doğrudan uygulanabilir bir hukuk normu olma özelliğine kavuşmuştur. Bu değişiklik sonrasında, Türkiye'nin AİHM nezdinde mahkûm olduğu davalarla ilgili gerçekleştirilen yeniden muhakemeler neticesinde verilen kararlar AB tarafından memnuniyetle karşılanmıştır.

2002 yılında Üçüncü Uyum Paketi ile Hukuk Muhakemeleri Usulü Kanunu ve Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu'nda yapılan değişikliklerle AİHM'nin Türkiye aleyhine verdiği kararların yargılamanın

iadesi sebebi sayılmasına ilişkin değişiklik yapılmıştır.

Temel hak ve özgürlüklerin kamu makamlarınca ihlal edilmesi ve bu ihlal karşısında yargı makamlarınca tatmin edici bir çözüm sunulmaması halinde bireylere AİHM'ye gitmeden önce müracaat edebilecekleri ilave bir yol olarak Anayasa Mahkemesine bireysel başvuru usulü 2010 yılında gerçekleştirilen Anayasa değişiklikleri ile kabul edilmiştir. Bu yeni usulün uygulanmasına 23 Eylül 2012 tarihi itibari ile başlanmıştır. Bireysel başvuru, kamu gücünün işlem, eylem ya da ihmali nedeniyle temel hak ve özgürlükleri ihlal edilen bireylerin, olağan kanun yollarını tükettikten sonra başvurdukları istisnai ve ikincil nitelikte bir hak arama yolu olarak tanımlanabilir. Bundan böyle kişiler, Anayasa'da güvence altına alınmış temel hak ve özgürlüklerinden AİHS kapsamındaki herhangi birinin ihlal edilmesi durumunda Anayasa Mahkemesine bireysel başvuru yapabilirler.

19 Ocak 2013 tarihinde Resmi Gazete'de yayımlanan 6384 sayılı Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine Yapılmış Bazı Başvuruların Tazminat Ödenmek Suretiyle Çözümüne Dair Kanun çerçevesinde uzun yargılamalar konusunda yeni bir mekanizma kurulmuştur.

2007 yılında Ümmühan Kaplan tarafından uzun yargılama ile ilgili olarak AİHM'ye yapılan başvuru üzerine açılan dava 20 Mart 2012 tarihinde karara bağlanmış ve Türkiye'nin adil yargılanma hakkı ve etkili başvuru hakkını ihlal ettiğine hükmedilmiştir. AİHM, Kaplan-Türkiye kararını "pilot dava" olarak belirlemiş ve benzer nedenlerle AİHM'ye yapılacak başvuruları 20 Mart 2012 tarihinden itibaren as-

kiya alarak, Türkiye’den bir yıl süre içinde bu tür başvurulara yönelik bir iç hukuk yolu oluşturmasını talep etmiştir.

Söz konusu iç hukuk yolu, AİHM’ye yapılan başvurulara tazminat ödenebilmesi için bir Komisyon kurulmasını öngörmekte ve AİHM tarafından Türkiye aleyhine verilen ihlal kararlarının sayısının düşürülmesini amaçlamaktadır. Uzun yargılama süreleri ve mahkeme kararlarının uygulanmaması nedeniyle AİHM’ye yapılan başvurular için bir iç hukuk yöntemi oluşturulması için hazırlanan Kanun kapsamında, Adalet ve Maliye Bakanlıkları görevlilerinden oluşan bir Komisyon kurulacaktır. Komisyona başvurular Kanunun yayım tarihinden 1 ay sonra başlayacak olup 6 ay sürecektir.

Kanun, ceza hukuku kapsamındaki soruşturma ve kovuşturmalar ile özel hukuk ve idare hukuku kapsamındaki yargılamaların makul sürede sonuçlandırılmadığı, mahkeme kararlarının geç veya eksik icra edildiği ya da hiç icra edilmediği iddiasıyla AİHM’ye yapılmış başvuruları kapsamaktadır. Adalet Bakanlığınca teklif edilecek diğer ihlal alanları bakımından da Bakanlar Kurulu kararıyla bu Kanun hükümleri uygulanabilir. Kanun, 23 Eylül 2012 tarihi itibarıyla AİHM nezdinde kaydedilmiş başvuruları kapsamaktadır. Bununla birlikte, bu tarihten sonra yapılan başvurular, Bakanlar Kurulu kararı ile Kanun kapsamına alınabilecektir.

Kanun kapsamında yapılacak başvurular hakkında karar vermek üzere oluşturulacak Komisyonun, Adalet Bakanlığının merkez, bağlı ve ilgili kuruluşlarında çalışan hâkim ve savcılar arasından Adalet Bakanı tarafından atanacak dört kişi ile Maliye Bakanı tarafından Maliye Bakanlığı perso-

neli arasından atanacak bir kişiden oluşan toplam beş kişiden oluşması öngörülmektedir. Komisyon Başkanı ise bu üyeler arasından Adalet Bakanı tarafından seçilecektir. Komisyonun, üye sayısının salt çoğunluğuyla toplanacağı ve toplantıya katılanların salt çoğunluğuyla karar vereceği Kanunla düzenlenmiştir. Komisyon başvurulara 9 ay içinde cevap verecektir. Komisyon kararlarına karşı itiraz yolu açıktır, Komisyonun kararının tebliğ tarihinden itibaren on beş gün içinde Komisyon aracılığıyla Ankara Bölge İdare Mahkemesine itiraz edilebilmektedir. Bu itiraz öncelikli işlerden sayılarak üç ay içinde karara bağlanır. Mahkeme tarafından Komisyon kararı yerinde görülmezse işin esası hakkında karar verilmektedir. İtiraz üzerine verilen kararlar kesindir.

F. YAŞAM HAKKI VE İNSANLIK ONURU İLE İLGİLİ ATILAN ADIMLAR

1. Yaşam Hakkı-Ölüm Cezası

Türkiye’nin de taraf olduğu İnsan Hakları Evrensel Bildirisi “Herkesin yaşama, özgürlük ve güvenlik hakkının olduğunu” belirtirken, AİHS’nin 13 numaralı Ek Protokolü de ölüm cezasını her koşulda yasaklamıştır. Türkiye bu Protokole 2005 yılına kadar taraf olmamış ve ölüm cezasını da başta TCK olmak üzere muhtelif kanunlarında 2000’li yıllara kadar korumaya devam etmiştir.

Türkiye’de 1984 yılından beri uygulanmayan ölüm cezası, Anayasa ve diğer ilgili mevzuatta yapılan değişikliklerle tamamen kaldırılmıştır. 17 Ekim 2001 tarihinde yürürlüğe giren 4709 sayılı Kanunla (2001 Anayasa Değişikliği) savaş ve yakın sa-

vaş tehdidi halleri dışında “ölüm cezalarının infazı” ibareleri Anayasa’dan kaldırılmıştır. Bu çerçevede, 2002 yılında Üçüncü Uyum Paketi ile mevzuatta savaş ve yakın savaş tehdidi halleri dışında ölüm cezası içeren tüm hükümler kaldırılmıştır. 22 Mayıs 2004 tarihinde yürürlüğe giren 5170 sayılı Kanunla (2004 Anayasa Değişikliği) ile ölüm cezası her koşulda kaldırılmış, ölüm cezasına atıf yapılan bütün maddelerde değişiklik yapılmış ve tüm ölüm cezası ibareleri Anayasa metninden çıkarılmıştır. Bu kapsamda, 2004 yılında Sekizinci Uyum Paketi ile mevzuatta ölüm cezasına ilişkin yer alan tüm ibareler mevzuatımızdan tamamen çıkarılmıştır.

Türkiye ayrıca, AİHS’nin ölüm cezasının kaldırılmasını öngören 6 ve 13 nolu Protokollerine taraf olmuştur.

2. İşkence ve Kötü Muamele Suçları ile Mücadele

Türkiye, işkence ve kötü muamele iddiaları karşısında bu olayların sistematik olmadığını, ancak münferit olayların var olduğunu, bunların da önlenmesi için “işkenceye karşı sıfır tolerans” politikası ile hareket edileceğini özellikle 2000’li yıllardan itibaren her platformda dile getirmiştir. AB’ye adaylık sürecinde Türkiye, işkence ve kötü muamele konusunda tavizsiz bir politika izlemiştir. Bu konuda alınan yasal tedbirler şu şekilde özetlenebilir:

2002 yılında İkinci Uyum Paketi ile işkence, gayri insani veya haysiyet kırıcı muamele suçları nedeni ile AİHM nezdinde Türkiye’nin tazminat ödemeye mahkûm olması hallerinde sorumlu devlet görevlilerine rücu imkânı getirilerek caydırıcılık artırılmıştır.

2003 yılında Dördüncü Uyum Paketi ile işkence ve kötü muamele suçlarından dolayı verilen cezala-

rın para cezası veya diğer tedbirlere çevrilmesi ve ertelenmesi imkânı ortadan kaldırılmıştır. Ayrıca, işkence ve kötü muamele suçlarını işleyen kamu görevlilerinin soruşturulması için mülki amirden izin alınması gerekliliği kaldırılmıştır.

2003 yılında Yedinci Uyum Paketi ile Ceza Muhakemeleri Usul Kanununa Ek Madde 7 ilave edilmiş ve işkence ve kötü muamele suçlarının soruşturma ve kovuşturmasının acele işlerden sayılması ve öncelikle ve ivedilikle ele alınması sağlanmış, bu suçların yargılmasında duruşmalara 30 günden fazla ara verilmeyeceği ve adli tatilde de görülmeye devam edileceği kararlaştırılarak bu konuda davaların zamanaşımı sebebi ile sonuçsuz kalması engellenmek istenilmiştir.

Yeni TCK’da işkence ve kötü muamele suçları için öngörülen cezaları artırmış, işkence yapılan kişinin ölümü durumunda failin ağırlaştırılmış müebbet hapis cezası ile cezalandırılması düzenlenmiştir. Kanunla işkence ve kötü muamele suçlarının zamanaşımına uğraması zorlaştırılmıştır.

Türkiye, 23 Şubat 2011 tarih ve 6167 sayılı Kanun ile İşkenceye ve Diğer Zalimane, Gayriinsani veya Küçültücü Muamele veya Cezaya Karşı Birleşmiş Milletler Sözleşmesine Ek İhtiyari Protokolünü (Optional Protocol to the Convention against Torture and other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment - OPCAT) onaylamış ve 27 Eylül 2011 tarihi itibarıyla ilgili Protokole taraf olmuştur.

Öte yandan, işkence ve kötü muamele gibi şikâyetleri, kolluk kuvvetlerinden bağımsız olarak incelemek ve soruşturmak üzere kolluk gözetim

komisyonu kurulmasını düzenleyen Kolluk Gözetim Komisyonu Kurulması ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun Tasarısı TBMM gündemindedir.

CEZA İNFAZ SİSTEMİ ÇERÇEVESİNDE CEZA VE TUTUKEVİ KOŞULLARI ALANINDAKİ ÇALIŞMALAR

Ceza infaz sistemine ilişkin insan haklarının korunması ve topluma yeniden kazandırma amacı doğrultusunda birçok reform hayata geçirilmiştir. Bu kapsamda kaydedilen gelişmeler arasında cezaevlerindeki uygulamalarla ilgili düzenlemeler, denetimli serbestlik ve adli kontrol uygulamalarının kapsamını genişletici mevzuat değişiklikleri, cezaevlerinin kapasitesinin geliştirilmesi ve modernizasyonu yer almaktadır.

1. Denetimli Serbestlik ve Yardım Merkezleri ile Koruma Kurulları Kanunu ile Kaydedilen Gelişmeler

13 Aralık 2004 tarihli ve 5275 sayılı Ceza Güvenlik ve Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanununun 104. maddesinde cezaları ertelenen, salıverilen veya haklarında hapis cezası dışında herhangi bir tedbire hükmedilen hükümlülerin toplum içinde izlenmesi, iyileştirilmesi, psiko-sosyal problemlerinin çözülmesi, salıverme sonrası korunması ve yargılanan kişiler hakkında sosyal araştırma raporlarının düzenlenmesi ve mağdurun korunması gibi görevleri yerine getirmek üzere denetimli serbestlik ve yardım merkezleri kurulması sağlanmıştır.

20 Temmuz 2005 tarihli ve 5402 sayılı Denetimli Serbestlik ve Yardım Merkezleri İle Koruma Kurul-

ları Kanunu Denetimli Serbestlik ve Yardım Merkezleri ile Koruma Kurulları Danışma Kurulu, Denetimli Serbestlik ve Yardım Hizmetlerinden Sorumlu Daire Başkanlığı, denetimli serbestlik ve yardım merkezi şube müdürlükleri ile koruma kurullarınca yapılacak yardım ve infaz işlemleri hakkındaki kurallar ile bu sürece katılan kişilerin görev, yetki, hak ve yükümlülüklerini düzenlemiştir.

18 Nisan 2007 tarihinde Resmi Gazete’de yayımlanan “Denetimli Serbestlik ve Yardım Merkezleri ile Koruma Kurulları Yönetmeliği”yle ilgili Kanuna ilişkin usul ve esaslar düzenlenmiş, Denetimli Serbestlik ve Yardım Merkezleri ile Koruma Kurulları Danışma Kurulunun, Denetimli Serbestlik ve Yardım Hizmetlerinden Sorumlu Daire Başkanlığının, denetimli serbestlik ve yardım merkezi şube müdürlükleri ve büroları ile koruma kurullarının teşkilât, görev, çalışma ve denetimine ilişkin usul ve esasları ile yapılacak yardım ve infaz işlemleri hakkındaki kuralları, bu sürece katılan kişilerin görev, yetki, hak ve yükümlülükleri ele alınmıştır.

Denetimli serbestlik uygulamasının kapsamını genişleten Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanun ile Denetimli Serbestlik ve Yardım Merkezleri ile Koruma Kurulları Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun 10 Mayıs 2012’de yürürlüğe girmiştir. Bu Kanun ile, açık ceza infaz kurumunda geçirilen sürenin son bir yılının, denetimli serbestlik tedbiri uygulanmak suretiyle dışarıda infaz edileceği yeni bir infaz rejimi ve şüpheli, sanık ve hükümlülerin toplumda elektronik cihazların kullanılması suretiyle takip edilmesi düzenlenmektedir.

Ülke genelinde örgütlenmesini tamamlayan denetimli serbestlik⁵⁸ teşkilatı, hizmetlerini her geçen gün daha da geliştirmektedir. Bu kapsamda, haklarında denetimli serbestlik kararı verilen kişi sayısı, 2010 yılında 104.662, 2011 yılında 130.402 ve 2012 yılı Aralık ayı itibarıyla 197.400 olmuştur. Halen 155.758 şüpheli, sanık ve hükümlünün denetim, takip ve iyileştirme çalışmaları yapılmaktadır.

2. Cezaevlerinde İnsan Haklarının Korunması ve Hukuka Riayet

16 Mayıs 2001 tarihli ve 4675 sayılı İnfaz Hâkimliği Kanunu ile mahpusların cezaların infazına ve cezaevlerindeki yaşam koşullarına ilişkin itiraz ve şikâyetlerini karara bağlayacak olan 140 infaz hâkimliği kurulmuştur. Bu suretle ceza infaz kurumlarındaki her türlü işlem ve faaliyet “yargısal denetim” altına alınmıştır. Mahpuslar infaz hâkimliklerine doğrudan ya da avukatları veya akrabaları aracılığıyla ulaşabilmektedir.

Diğer yandan cezaevlerinin sivil toplum denetimine açılması bakımından 21 Haziran 2001 tarihinde yürürlüğe giren Ceza İnfaz Kurumları ve Tutukevleri İzleme Kurulları Kanunu ile Ceza İnfaz Kurumları ve Tutukevleri İzleme Kurulları kurulmuştur. Bu Kanun kapsamında Türkiye’de 130 izleme kurulu kurulmuş ve faaliyete başlamıştır. İzleme kurullarının başkan ve üyeleri tıp, eczacılık, hukuk, kamu yönetimi, sosyoloji, psikoloji, sosyal hizmet-

58 Denetimli serbestlik, "Mahkemece belirtilen koşullar ve süre içinde, denetim ve denetleme planı doğrultusunda şüpheli, sanık veya hükümlünün toplumla bütünleşmesi açısından ihtiyaç duyduğu her türlü hizmet, program ve kaynakların sağlandığı toplum temelli bir uygulamayı" ifade etmektedir.

ler, eğitim bilimleri vb. alanlarda eğitim görmüş, dürüst, güvenilir, ahlaklı olarak tanınmış, 35 yaşını bitirmiş kişiler arasından bağımsız yargı organları tarafından atanmaktadır. İzleme kurulları infaz ve topluma kazandırma faaliyetlerini yerinde görmek, incelemek, yöneticilerden bilgi almak, hükümlü ve tutuklularla gizli görüşmeler yapmak, sağlık ve yaşam koşulları, iç güvenlik, sevk ve nakil işlemlerindeki aksaklıkları incelemek ve yetkili makamlara bildirmek gibi görevleri ifa etmektedir. Bu kurulların oluşturulması ile cezaevleri “sivil toplum denetimine” açılmıştır.

Ceza infaz sistemi alanında ön plana çıkan diğer çalışmalar aşağıda sıralanmaktadır.

- 27 Nisan 2001 tarihinden itibaren yapılan bir tüzük değişikliğiyle mahpuslara haftada 10 dakika yakınları ile telefon görüşmesi yapma imkânı sağlanmıştır. Bu hak, 13 Aralık 2004 tarihli ve 5275 sayılı Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkındaki Kanunda da aynen muhafaza edilmiştir.
- 2 Ağustos 2002 tarihinde yürürlüğe giren 4769 sayılı Ceza İnfaz Kurumları ve Tutukevleri Personeli Eğitim Merkezleri Kanunu’yla ceza infaz kurumları ve tutukevlerinin ihtiyacı olan nitelikli personelin yetiştirilmesi ve mesleki eğitimlerinin sağlanması amacıyla Ceza İnfaz Kurumları ve Tutukevleri Personeli Eğitim Merkezi ile bölge eğitim merkezlerinin kuruluş, görev ve teşkilatı ile bu merkezlerde verilecek eğitime ve diğer hususlara ilişkin esas ve usuller düzenlenmiştir.

- 1 Ocak 2004 tarihinde yürürlüğe giren 4958 sayılı Sosyal Sigortalar Kanununun 25. maddesi cezaevlerinde oluşturulan işyurtlarında çalışan mahpuslar ile dışarıdaki eş ve çocuklarının iş kazası, meslek hastalıkları, analık ve hastalık gibi sigorta kollarından yararlandırılması kabul edilmiştir. Bu sigortanın primi ceza infaz kurumu idaresi tarafından yatırılmakta, çok küçük bir miktarı ise ilgilisi tarafından ödenmektedir. Böylece tutuklu ve hükümlülerin rehabilitasyonu ve işgücüne katılımı teşvik edilmektedir.
- 3. Yargı Reformu Paketi ile adli kontrolün kapsamı genişletilerek, adli kontrol tedbirinin uygulanabilmesi için öngörülen üç yıllık üst sınır kaldırılmış, tüm suçlar yönünden adli kontrol uygulama imkânı getirilmiştir.
- Son on yılda BM ve Avrupa Konseyi standartlarını karşılamayan 208 ceza infaz kurumu kapatılmıştır.
- Son on yılda 14.509 kişi kapasiteli 68 ceza infaz kurumu açılmıştır. 2012 yılı içerisinde ise toplam 13 yeni ceza infaz kurumu açılmış, 7 ek binanın yapımı tamamlanmıştır.
- Ceza infaz kurumunda çalışan personel sayısı 2002 yılında 25.405 iken, 2 Kasım 2012 tarihi itibarıyla bu sayı 41.759'a ulaşmıştır. 2012 yılının Kasım ayı itibarıyla toplam 76.063 personele çeşitli alanlarda eğitim verilmiştir.
- 2002'den bu yana toplam 73 adet ceza infaz kurumu tamamen oda sistemine dönüştürülmüştür. Ceza infaz kurumlarında geniş çaplı tadilatlar yapılarak sıhhi ve fiziki altyapı ye-

nilenmiştir. 20 adet ceza infaz kurumuna iş atölyesi, kapalı ve açık spor alanları ve kültürel faaliyet sahaları olan ek üniteler inşa edilerek faaliyete geçirilmiştir.

- Adalet Bakanlığı, cezaevlerindeki uygulamaların geliştirilmesi, tutuklu ve hükümlülerin sosyal, tıbbi ve eğitim ihtiyaçlarının daha iyi bir şekilde karşılanması ve genel olarak cezaevlerindeki yaşam şartlarının iyileştirilmesi amacıyla birçok kurum ve kuruluş ile işbirliği protokolü imzalamıştır.
- Çocuk infaz sistemine yönelik olarak Adalet Bakanlığı ile Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Çocuk Hizmetler Genel Müdürlüğü ile işbirliği protokolü imzalanmıştır.
- Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanun'da yapılan değişikliklerle, tutuklu ve hükümlülerin ikinci derece dâhil kan veya kayın hısımlarından birinin ya da eşinin ölümü nedeniyle cenazesine katılması için yol süresi hariç 2 gün, birinci derecede yakınların ağır hastalık durumlarında ise ziyaret için yol süresi hariç 1 gün izin verilmesi imkânı sağlanmıştır.
- İnanç gereği ya da vegan/vegetaryen türü özel bir beslenme şeklini benimsemiş tutukluların taleplerinin imkânlar çerçevesinde karşılanacağı düzenlenmiştir.

Diğer yandan, cezaevi uygulamalarının daha modern bir çerçeveye kavuşmasını ve tutuklu ile hükümlülerin durumlarının iyileştirilmesini amaçlayan 6411 sayılı Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin

İnfazı Hakkında Kanunda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun 31 Ocak 2013 tarihinde Resmi Gazetede yayımlanmıştır. Kanun, sanıkların kendisini daha iyi ifade edebileceğini beyan ettiği başka bir dilde savunma yapması imkânını getirmektedir. Ayrıca hayatını tek başına idame ettiremeyen ağır hasta veya sakat olan mahkûmların infazının ertelenmesi, hükümlü ve tutuklarının eşleri ile bir araya gelmeleri ve çocuk hükümlülerin ebeveynleriyle daha çok vakit geçirmelerine gibi birçok yeni uygulama getirilmiştir.

Ceza İnfaz Kurumları ve Tutukevleri İzleme Kurullarına ilişkin reform çalışmalarının izlenmesi, en az yapılan reformlar kadar önem arz etmektedir. Bu çerçevede, ceza infaz kurumlarındaki uygulamaları bağımsız ve tarafsız olarak izlemek ve bunlar hakkında rapor hazırlamak suretiyle, ceza infaz kurumlarındaki koşulların iyileştirilmesi ve standartların yükseltilmesi amacıyla 2001 yılında ceza infaz kurumları ve tutukevleri izleme kurulları⁵⁹ kurulmuştur. Cezaevi izleme kurulları kendi bölgelerindeki ceza infaz kurumları hakkındaki incelemelerini ve bu doğrultudaki tavsiyelerini yıllık raporlarla cezaevi yönetimine sunmaktadır. Cezaevi yönetimleri, söz konusu raporlarda yer alan tavsiyeleri giderek artan bir şekilde uygulamaktadır. Örneğin, 2011 yılında cezaevi izleme kurulları raporlarında yer alan tavsiyelerin %73'ü uygulanırken, bu oran 2012 yılında %77'ye yükselmiştir.

“Türkiye’de Model Cezaevi Uygulamasının Yaygınlaştırılması ve Cezaevi Reformunun Geliştirilmesi Projesi” ile Türkiye’de ceza infaz kurumları reformunun geliştirilmesi ve model cezaevi uygula-

malarının yaygınlaştırılması yoluyla profesyonel, verimli ve etkili bir cezaevi hizmeti sağlanması amaçlanmıştır.⁶⁰

“Ceza İnfaz Sisteminde Eğitim ve Çalışma Projesi” ile Türkiye ve Hollanda ceza infaz kurumları arasında iş yurtları sisteminin karşılaştırması yapılmış ve hassas gruplar olarak kabul edilen kadın ve çocukların bulunduğu dört ceza infaz kurumunda çeşitli atölyeler kurularak, cezaevi personeline kadın ve çocuk hakları ile insan hakları ve ideal cezaevi yönetimi konularında eğitimler verilmiştir.

“Ceza İnfaz Kurumlarında Madde Bağımlılığı Tedavisinde Zararın Azaltılması Projesi” ile Türkiye’de ceza infaz kurumlarında madde bağımlılığında zararın azaltılması uygulamalarını geliştirmek üzere çalışmalar yapılmıştır.

Ayrıca, “Ceza İnfaz Kurumlarında Ruh Sağlığı ve Bağımlılık Hizmetlerinin İyileştirilmesi Projesi”, “Ceza İnfaz Kurumlarında İnfaz Hizmetlerinin Geliştirilmesi Projesi”, “Türk Denetimli Serbestlik Hizmetlerinde Çocuklar İçin Etkin Bir Risk Değerlendirme Sisteminin Geliştirilmesi ve Elektronik İzleme Sistemine Geçişte Denetimli Serbestlik Hizmetlerinin Kurumsal Kapasitesinin Güçlendirilmesi Projelerinin” uygulama aşamasına geçmesi için hazırlıklar devam etmekte olup, söz konusu projelerle ceza infaz sistemi standartlarının geliştirilmesi hedeflenmektedir.

59 Söz konusu Kurullar kamuoyunda “Cezaevi İzleme Kurulları” olarak bilinmektedir.

60 Proje çerçevesinde, 90 ceza infaz kurumuna 270 mesleki eğitim atölyesinin teslimatına ve kurulmasına devam edilmektedir.

23. FASIL ÇERÇEVESİNDE TEMEL HAKLARA İLİŞKİN ÇALIŞMA VE REFORMLAR

I. TEMEL HAKLAR VE ÖZGÜRLÜKLER KONUSUNDA TÜRKİYE'NİN AB ADAYLIK STATÜSÜ ÖNCESİNDE DURUMU VE TEMEL SORUNLAR

Temel hak ve özgürlüklere saygı AB'nin benimsediği değerler olarak Kurucu Antlaşma metinlerine işlenmiş, AB bünyesinde hazırlanan AB Temel Haklar Şartı da 2009 yılında Lizbon Antlaşması ile bağlayıcı hale gelmiştir. Daha önce de belirtildiği üzere temel hak ve özgürlüklere saygı Türkiye'nin AB üyeliği için belirleyici unsurdur. Bu husus Türkiye-AB ilişkilerinde sürekli şekilde ön planda olmuş, 1980 askeri darbesi sonrası gerçekleştirilen hukuka aykırı ve keyfi uygulamalar AB'nin Türkiye ile ilişkileri dondurmasının temel nedenini teşkil etmiştir. Yine 1987 yılında yapılan üyelik başvurusunun o dönemde olumlu yanıtlanmamasının nedenleri arasında Türkiye'deki siyasal durum ve insan hak ve temel özgürlüklerin korunmasındaki yetersizliklere işaret edilmiş, 1997 yılında AB'nin genişleme stratejisinde Türkiye'ye aday ülke olarak yer verilmemesine neden olarak ise yine en başta insan hak ihlalleri gösterilmiştir.

İzah olunan önem nedeniyle AB'nin Türkiye için yayımladığı belgeler ve değerlendirmelerde en fazla dikkat çekilen alan insan hakları ve temel özgürlüklerdir. Bu nedenle, Türkiye'nin 2000'lerde yoğun reform çabasına girdiği alanların başında da temel hak ve özgürlüklerin güçlendirilmesi gelmektedir. AB üyeliğine adaylık süreci Türkiye'de siyasi ve hukuki reformları teşvik ederken, bu reformların meyveleri de dış politika arenasında toplanmaya başlanmıştır. Bu kapsamda, yukarıda belirtildiği üzere, ilk olarak Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi 1996 yılından beri insan hakları ihlalleri nedeni ile izlemeye aldığı Türkiye'yi 2004 yılında bu süreçten çıkarmıştır.⁶¹ Bu bağlamda, Türkiye'nin adaylık statüsünün tanınması ile başlayan süreçte Türkiye hakkında AB'nin çeşitli belgelerinde yayınlandıkları tarih itibariyle yapılan tespitler ana hatları ile aşağıda sunulmaktadır:

⁶¹ Avrupa Konseyi Parlamenter Meclisi 1380 (2004) sayılı Kararı, <http://assembly.coe.int/Main.asp?link=/Documents/AdoptedText/ta04/ERES1380.htm>

Düşünce ve ifade özgürlüğü ile ilgili sorunlar

- İfade özgürlüğü ile ilgili hukuki ve anayasal güvencelerin AİHS'nin 10. maddesi ile uyumlu şekilde yeterince güçlendirilmemesi
- Şiddet yanlısı olmayan görüşleri dile getirmekten hüküm giyilmesi
- Gazetecilerin ve sivil toplum örgütleri yöneticilerinin şiddet içermeyen görüşlerinin terör propagandası kapsamında değerlendirilerek soruşturulması

- Düşünce, vicdan ve din özgürlüğünden tam olarak yararlanılamaması

Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri, Dernek Kurma ve Örgütlenme Özgürlüğü ile ilgili sorunlar

- Barışçıl toplantı yapma ve dernek kurma özgürlüğüne ilişkin hukuki ve anayasal güvencelerin güçlendirilmemesi ve sivil toplumun gelişmemesi

- Dernek kurma ve örgütlenme özgürlüğü konusunda sınırlamalar
- Sivil toplum örgütlerinin konferans düzenleme, broşür dağıtma gibi etkinliklerinin resmi izne tabi olması

Yaşam Hakkı ve İşkence ve Kötü Muamele ile ilgili sorunlar

- İdam cezasının uygulanmasa da mevzuatta yer alması ve mahkemelerce idam kararı verilmesi
- İşkenceyle mücadeleye ilişkin yasal düzenlemelerin güçlendirilmesi ve gerekli tüm önlemlerin alınması ve Avrupa İşkencenin Önlenmesi Sözleşmesine riayetin sağlanması

Gözaltı ve Tutukluluk Düzenlemeleri, Usuli Güvenceler ile İlgili Sorunlar ("Yargı" başlığı altında ele alınmıştır).

- Duruşma öncesi tutuklulukla ilgili hukuki süreçlerin AİHS hükümleriyle ve İşkencenin Önlenmesi Komitesi'nin tavsiyeleriyle uyumunun güçlendirilmesi
- Tüm insan hakları ihlallerine ilişkin tashih imkânlarının güçlendirilmesi

Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar

- Türk vatandaşlarının televizyon ve radyo yayıncılığında anadillerini kullanmalarını yasaklayan hukuki düzenlemelerin kaldırılması
- Kültürel haklardan tüm Türk vatandaşlarının eşit biçimde yararlanması
- Ayrımcılıkla mücadele, kadın hakları ve çocuk haklarının geliştirilmesi

İnsan Hakları Konusunda Farkındalık ile İlgili Sorunlar

- AB üyesi ülkeler ve uluslararası kuruluşlarla karşılıklı işbirliği içinde, yargı mensupları ve kolluk güçlerinin insan hakları konularında eğitimleri

II. ADAYLIK VE MÜZAKERE SÜRECİNİN TEMEL HAK VE ÖZGÜRLÜKLERİN GELİŞİMİNE ETKİSİ

A. ULUSLARARASI İNSAN HAKLARI STANDARTLARINA UYUM

Temel hak ve özgürlüklerin korunması konusunda devletin bakışındaki değişim en somut şekilde

2004 yılında Anayasa'nın 90. maddesinde gerçekleştirilen değişiklikle ortaya konmaktadır. Bu değişiklikle, temel hak ve özgürlükler konusunda Türkiye'nin taraf olduğu uluslararası sözleşmelerle iç hukuk normlarının çatışması halinde iç hukuk normu yerine uluslararası sözleşmenin hükümleri uygulanma kabiliyetine sahip olacaktır.

Yukarıda da ele alındığı üzere bu değişikliğin özellikle yargı mensuplarınca özümsemesi zaman alsa da gerçekleştirilen eğitim çalışmaları ve özellikle AİHM'ye yapılan çalışma ziyaretleri neticesinde yargı kararlarında sıklıkla AİHS hükümleri ve AİHM içtihadı ile diğer uluslararası sözleşmeler dikkate alınmaya ve bu belgelere atıflar yapılmaya başlanmıştır.

Daha önce de yargı alanındaki temel gelişmelerin ele alındığı kısımda belirtildiği üzere, 2002 yılında Üçüncü Uyum Paketi ile AİHM kararları ışığında muhakemenin iadesi imkânı getirilmiştir. Bu değişiklikle eski Ceza Muhakemeleri Usulü Kanununun 445 ve 448. maddeleri ile Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanununun 327 ve 335. maddelerinde yapılan değişikliklerle, hukuk ve ceza davalarına ilişkin olarak AİHM kararları ışığında muhakemenin iadesi mümkün kılınmıştır. Daha sonra 2003 yılında Beşinci Uyum Paketiyle yargılamanın iadesi talebinin incelenmesine ilişkin usuller geliştirilmiş, sınırlayıcı bir kısım ifadeler yürürlükten kaldırılmış ve müracaatın Yargıtay yerine ilgili ilk derece mahkemesine yapılması öngörülmüştür. Ayrıca söz konusu usul, 2003 yılında Altıncı Uyum Paketiyle idari davalar için de geçerli kılınmıştır.

Bunun dışında Türkiye'de pek çok yasal düzenleme ve uygulama uluslararası insan hakları standartlarına ve AİHM içtihadına uyum amaçlı olarak gözden geçirilmiştir.

Bunlar arasında çeşitli uyum paketleri ile Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu, Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunu, Adli Sicil Kanunu, Basın Kanunu, Damga Vergisi Kanunu, Devlet Güvenlik Mahkemeleri Kanunu, Memurlar ve Diğer Kamu Görevlilerinin Yargılanması Hakkında Kanunu, Terörle Mücadele Kanunu, Radyo ve Televizyon Kuruluş ve Yayınları Hakkında Kanun, Dernekler Kanunu, Vakıflar Kanunu gibi düzenlemelerde yapılan değişiklikler sayılabilir.

Bunun yanı sıra, Türkiye'nin çeşitli uluslararası sözleşmelere taraf olmasına yönelik adımlar da atılmıştır. Bu çerçevede taraf olunan sözleşmeler arasında;

- Çocuk Hakları Sözleşmesinin Çocukların Silahlı Çatışmalara Dâhil Olmasına İlişkin Ek Protokol
- Her Türlü Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Uluslararası Sözleşme
- Çocuk Haklarına Dair Sözleşmeye Ek Çocuk Satışı, Çocuk Fahişeliği ve Çocuk Pornografisi ile İlgili İhtiyari Protokol
- Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesine İlişkin İhtiyari Protokol
- İdam cezasının savaş ve yakın savaş tehdidi halleri dışında kaldırılmasıyla AİHS'nin 6 No.lu Protokolü ve yine AİHS'ye Ek Ölüm Cezasının Her Koşulda Kaldırılmasına Dair 13 No.lu Protokol,
- Birleşmiş Milletler Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi ve Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi
- Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme
- İşkenceye ve Diğer Zalimane, Gayriinsanî veya

Küçültücü Muamele veya Cezaya Karşı Birleşmiş Milletler Sözleşmesine Ek İhtiyari Protokol (OPCAT)

- Avrupa Konseyi Çocukların Cinsel Sömürü ve İstismara Karşı Korunması Sözleşmesi sayılabilir.

2010 yılında gerçekleştirilen Anayasa değişiklikleri ile de temel hak ve özgürlüklerin korunmasına dair bir hukuki müracaat yolu ilk kez sistemimize dâhil edilmiştir. Yukarıda da belirtildiği üzere, 23 Eylül 2012 tarihi itibari ile yürürlüğe girmiş bulunan bireysel başvuru yolu ile Anayasa'da güvence altına alınmış olan temel hak ve özgürlüklerden herhangi birinin kamu gücü tarafından zarara uğratılmış olması ve tüm kanun yolları tüketilmiş olmasına rağmen bir telafi edici çözüme varılamamış olması halinde bireyler Anayasa Mahkemesi'ne müracaat ederek çözüm arayacaklardır. Bu mekanizma AİHM'ye müracaat öncesi son bir iç hukuk yolu olarak öngörülmüş ve Türkiye'nin hak ihlalleri nedeni ile AİHM'ye şikâyet edilmeden kendi iç kanun yolları ile bireyleri tatmin etme amacını taşımaktadır.

9 Ocak 2013 tarihinde TBMM'de kabul edilen 6384 sayılı "Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine Yapılmış Bazı Başvuruların Tazminat Ödenmek Suretiyle Çözümüne Dair Kanun" 19 Ocak 2013 tarihinde Resmi Gazetede yayımlanmıştır. Kanunla AİHM tarafından Türkiye aleyhine verilen ihlal kararlarının sayısının düşürülmesi amaçlanmaktadır. Uzun yargılama süreleri ve mahkeme kararlarının uygulanmaması nedeniyle AİHM'ye yapılan başvurular için bir iç hukuk yöntemi oluşturulması için hazırlanan Kanun kapsamında, Adalet ve Maliye Bakanlıkları görevlilerinden oluşan bir Komisyon kurulacaktır.

Kanun, ceza hukuku kapsamındaki soruşturma ve kovuşturmalar ile özel hukuk ve idare hukuku kapsamındaki yargılamaların makul sürede sonuçlandırılmadığı, mahkeme kararlarının geç veya eksik icra edildiği ya da hiç icra edilmediği iddiasıyla AİHM'ye yapılmış başvuruları kapsamaktadır. Adalet Bakanlığınca teklif edilecek diğer ihlal alanları bakımından da Bakanlar Kurulu kararıyla bu Kanun hükümleri uygulanabilir. Kanun 23 Eylül 2012 tarihi itibarıyla AİHM nezdinde kaydedilmiş başvurulara ilişkindir. Ancak bu süre Bakanlar Kurulu kararı ile uzatılabilir.

B. İNSAN HAKLARI ALANINDA KURUMSALLAŞMA

Devlet teşkilatı içerisinde insan hakları alanında kurumsallaşma konusundaki kapsamlı düzenleme, 12 Nisan 2001 tarihli ve 4643 sayılı Kanunla hayata geçirilmiştir. Bu kapsamda, Başbakanlık merkez teşkilatı içerisinde ana hizmet birimi olarak "İnsan Hakları Başkanlığı" kurulmuştur. Aynı Kanunun ek maddeleriyle "İnsan Hakları Üst Kurulu" ve "İnsan Hakları Danışma Kurulu"nun oluşumu düzenlenmiş, ihlal iddialarını incelemek üzere de "İnsan Hakları İhlal İddialarını İnceleme Heyetleri" oluşturulabilmesine olanak tanınmıştır. İnsan Hakları Üst Kurulu, İnsan Hakları Danışma Kurulu ve İnsan Hakları İhlal İddialarını İnceleme Heyetlerinin sekreteryaya hizmetlerini yapmak görevi İnsan Hakları Başkanlığına verilmiş, böylece insan hakları konularının yürütülmesi ve koordinasyonu, gerekli mekanizmaların da desteğiyle Başbakanlık bünyesinde kalıcı bir Başkanlık tarafından sağlanması amaçlanmıştır.

23 Kasım 2003 tarihinde yürürlüğe giren İl ve İlçe İnsan Hakları Kurullarının Kuruluş, Görev ve Çalışma Esasları Hakkında Yönetmelik ile il ve ilçelerde insan hakları kurulları kurulmuştur. Bu kurulların amaçları Türkiye'de insan haklarının korunmasını sağlamak ve insan hakları ihlallerini önlemek için gerekli araştırmaları yapmak ve bunların sonuçlarını yetkili mercilere bildirmek, toplumu ve uygulayıcıları eğitmek, konu ile ilgili Devlet Bakanlığınca verilen görevleri yerine getirmek olarak tanımlanmıştır.

2012 yılı içerisinde kamu yönetiminde insan hakları alanında kurumsallaşmaya ilişkin yasama çalışmaları kapsamında kayda değer bir mesafe kaydedilmiş olup, insan haklarının kurumsal güvencelere kavuşturulabilmesi amacıyla önemli kurumlar ihdas edilmiştir. Söz konusu kurumların teşkilat kanunlarının hazırlanması sürecinde ilgili tüm taraflarla geniş kapsamlı bir istişare süreci yürütülmüştür.

30 Haziran 2012 tarihinde Türkiye İnsan Hakları Kurumu Kanunu yürürlüğe girmiş ve Birleşmiş Milletler (BM) Paris Prensipleri ile uyumlu Türkiye İnsan Hakları Kurumunun kurulma süreci başlamıştır. Kurumun karar alma organı olan İnsan Hakları Kurulu üyelerinin seçim süreci 2012 Eylül ayı itibarıyla tamamlanmıştır. Söz konusu Kanunda, kurumun görev ve yetkilerini kendi sorumluluğu altında, bağımsız olarak yerine getireceği düzenlenmiştir. Kurum, insan haklarını korumak ve geliştirmeye yönelik çalışmalarda bulunmak, bu çerçevede inceleme ve araştırmalar yapmak, raporlar hazırlamak, görüş, tavsiye ve önerilerde bulunmak, bilgilendirme, bilinçlendirme ve eğitim faaliyetleri gerçekleştirmek ve insan hakları ihlal iddialarını incelemek ve araştırmakla görevlidir.

Türkiye İnsan Hakları Kurumu kamu tüzel kişiliğine ve idari-mali özerkliğe sahiptir. Görev ve yetkilerinde bağımsızdır, kimse görevleriyle ilgili konularda Kuruma emir ve talimat veremez, tavsiye ve telkinde bulunamaz. İdari ve mali özerkliğin sonucu olarak Kurum kendi bütçe ve personeline ve malvarlığına sahip olup bu konularda ve görev alanına giren diğer hususlarda kendi idari düzenlemelerini yapmaya yetkilidir.

2011 yılında yürürlüğe giren OPCAT kapsamında kurulacak bağımsız ulusal izleme mekanizması görevinin Türkiye İnsan Hakları Kurumu tarafından üstlenilmesi öngörülmektedir.

Türkiye İnsan Hakları Kurumu'nun karar organı olan İnsan Hakları Kurulu'nun ilk toplantısı 24 Ocak 2013 tarihinde gerçekleştirilmiştir. Toplantıda üyeler arasında yapılan oylama sonucunda, Dr. Hikmet Tülen İnsan Hakları Kurulu Başkanı olarak seçilmiştir.

2010 yılında gerçekleşen Anayasa değişiklikleriyle Dilekçe Hakkı başlıklı (söz konusu Anayasa değişikliğiyle başlığın "Dilekçe hakkı, bilgi edinme ve kamu denetçisine başvurma hakkı" olarak değiştirildiği görülmektedir) Anayasa'nın 74. maddesinde yapılan düzenleme, Kamu Denetçiliği sistemine Anayasal dayanak sağlanmıştır. İnsan haklarının korunmasında daha etkin bir hukuki ve idari çerçeve ve sağlama amaçlı olarak ihdası öngörülen Kamu Denetçiliği sistemine getirilen Anayasal dayanak sayesinde idarenin eylem ve işlemlerinin iyi idare ve hukuka uygunluk bakımından yargı dışı bağımsız denetime tabi tutulması sağlanmış, insan haklarının korunması mekanizması güçlendirilmiş olmaktadır. Vatandaşlar, isterlerse, devlete karşı

şikâyetlerinde mahkemeye gitmeden sorunun çözümü için bir başvuru mekanizmasına kavuşmuştur. Bu husus hem gerçek ve etkin bir hukuk devleti idealine ulaşma ve insan haklarının korunması, hem de iyi idare ilkesi ile ilgili çağdaş uygulamalara uyum bakımından önemli bir aşama teşkil etmektedir.

Söz konusu Anayasa değişikliğinin uygulanmasına yönelik Kamu Denetçiliği Kurumu Kanunu 29 Haziran 2012 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Söz konusu Kanunla, TBMM Başkanlığına bağlı, kamu tüzel kişiliğine sahip, özel bütçeli Kamu Denetçiliği Kurumu kurulmuştur. Kurum, idarenin işleyişi ile ilgili şikâyet üzerine, idarenin her türlü eylem ve işlemleri ile tutum ve davranışlarının; insan haklarına dayalı adalet anlayışı içinde, hukuka ve hakkaniyete uygunluk yönlerinden incelemek, araştırmak ve idareye önerilerde bulunmakla görevlidir.

Hiçbir organ, makam, merci veya kişi, Kamu Başdenetçisine ve Kamu Denetçilerine görevleriyle ilgili olarak emir ve talimat veremez.

Kamu denetçiliği sisteminin işler hale getirilmesi Türkiye için bir ilktir ve kamu yönetiminin hesap verebilir, adil ve şeffaf hale gelmesi yönünde atılmış önemli adımlardan biridir. Kamu Denetçiliği Kurumu aracılığıyla bireyin kamu hizmetlerinden kaynaklanan şikâyetlerini hızlıca, ücretsiz, adil, hakkaniyete ve hukuka uygun şekilde sonuçlandırmak, kamu hizmetlerinin daha etkin ve kaliteli sunulmasını sağlayacaktır.

27 Kasım 2012 tarihinde TBMM Genel Kurulunda yapılan oylamayla Mehmet Nihat Ömeroğlu Kamu Başdenetçisi olarak seçilmiştir. 29 Kasım 2012

tarihinde, TBMM Dilekçe ve İnsan Haklarını İnceleme Karma Komisyonu üyelerinin oylaması sonucunda kamu denetçileri seçilmiştir.

Bu çerçevede bir diğer önemli adım da, 2010 Anayasa Değişiklikleri kapsamında, Anayasa Mahkemesine bireysel başvuru hakkının getirilmiş olmasıdır. Bireysel başvuru mekanizmasının kabul edilmesindeki en önemli amaç, temel hak ihlallerinin iç hukukta ortadan kaldırılması ve buna bağlı olarak Türkiye aleyhine AİHM'ye yapılan başvuruların sayısının azaltılmasıdır. Bireysel başvuru mekanizmasının getirilmesiyle, temel hak ve özgürlüklerin kamu gücü tarafından ihlalinde yeni bir hak arama yöntemi öngörülmekte, anayasa yargısının bir parçası olarak bireysel başvuru hakkı sayesinde Türkiye'de insan haklarının etkin bir şekilde korunması suretiyle hukuk ve demokrasi standartlarının yükseltilmesine imkân sağlanmıştır.

Bu çerçevede, Anayasa ve AİHS ile güvence altına alınan bireysel hak ve özgürlüklerin, kamu gücünün işlem, eylem ya da ihmali sonucu ihlal edilmesine karşı istisnai bir iç hukuk yolu olarak oluşturulan Anayasa Mahkemesine bireysel başvuru sistemi 23 Eylül 2012 tarihi itibarıyla uygulanmaya başlamıştır. Sistem işlemeye başlamış ve 2012 yılı Aralık ayı itibarıyla, Anayasa Mahkemesine 1615 bireysel başvuru yapılmıştır.

Öte yandan, işkence ve kötü muamele gibi şikâyetleri, kolluk kuvvetlerinden bağımsız olarak incelemek ve soruşturmak üzere kolluk gözetim komisyonu kurulmasını düzenleyen Kolluk Gözetim Komisyonu Kurulması ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun Tasarısı TBMM gündemindedir.

Ayrıca, ayrımcılığın her türüyle mücadele etmek üzere, İçişleri Bakanlığı koordinasyonunda ilgili tüm paydaşların katılımıyla hazırlanan Ayrımcılıkla Mücadele ve Eşitlik Kanun Tasarısı çalışmaları tamamlanmış ve Tasarı Başbakanlığa sevk edilmiştir.

C. DÜŞÜNCE VE İFADE ÖZGÜRLÜĞÜ İLE İLGİLİ TEMEL TEDBİRLER

1. Düşünce ve İfadelerin Açıklanması

2001 yılında yapılan Anayasa değişikliğiyle, Başlangıç Bölümünün 5. paragrafında, 13 ve 14. maddelerinde ve düşünceyi açıklama özgürlüğüne ilişkin 26. maddesinde değişiklikler yapılmıştır. Başlangıç Bölümünün “Hiçbir düşünce ve mülahazanın...” şeklinde başlayan 5. fıkrasındaki “düşünce ve mülahaza” kavramları “faaliyet” biçiminde değiştirilmiştir.

Anayasa'nın 13. maddesindeki “Temel Hak ve Hürriyetlerin Sınırlanmasına” ilişkin nedenlerin büyük bir kısmı 26. maddeye aktarılmış, “Düşüncelerin açıklanması ve yayılmasında kanunla yasaklanmış herhangi bir dil kullanılamaz” ifadesi 3. fıkranın tamamıyla birlikte madde metninden çıkarılmıştır. Bunun dışında da maddeye son fıkra olarak “Düşünceyi açıklama ve yayma hürriyetinin kullanılmasında uygulanacak şekil, şart ve usuller kanunla düzenlenir.” cümlesi eklenmiştir.

2002 yılında Birinci Uyum Paketi ile Eski TCK'nın 159. maddesinin birinci fıkrasında belirtilen “Türklüğü, Cumhuriyeti, Büyük Millet Meclisi'ni, Hükümetin manevi şahsiyetini, Bakanlıkları, Devletin

askeri ve emniyet muhafaza kuvvetlerini veya adliyenin manevi şahsiyetlerini alenen tahkir ve tezyif etme” suçunu işleyecek olan kimseye verilecek olan ceza oranı 1 - 6 yıl aralığından 1 - 3 yıl aralığına düşürülmüştür.

Bunun yanında, Eski TCK’nın 312. maddesinin birinci ve ikinci fıkralarında belirtilen “Kanunun cürüm saydığı bir fiili açıkça övme veya iyi gördüğünü söyleme veya halkı kanuna itaatsizliğe tahrik etme” ve “Halkı; sınıf, ırk, din, mezhep veya bölge farklılığı gözeterek kin ve düşmanlığa açıkça tahrik etme” suçlarının işlenmesi durumunda eski kanunda öngörülen para cezaları madde metninden çıkartılmıştır. Eski kanunda ikinci fıkranın sonunda bulunan ağırlaştırıcı sebep, madde metninden çıkarılarak “kamu düzeni için tehlikeli olabilecek şekilde” ifadeleriyle ikinci fıkrada düzenlenen suçun unsuru haline getirilmiştir.

2002 yılında İkinci Uyum Paketi ile TMK’nın 7. maddesinde değişiklikler yapılmıştır. Yapılan düzenleme ile düşünce ve ifade özgürlüğüne yönelik sınırlamalar hafifletilmiştir.

2002 yılında Üçüncü Uyum Paketi ile TCK’nın 159. maddesinde değişiklik yapılmıştır. Yapılan değişikliklerle düşünce ve ifade özgürlüğünün sınırları AİHS ile uyumlu olarak genişletilmiş ve kanun uygulayıcılarına maddeyi değerlendirirken açıklık getirecek bir değişiklik yapılmıştır.

Ayrıca, Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayınları Hakkında Kanunu’nun 4/f ve 4/v maddelerinde değişiklikler yapılmıştır. Yapılan değişikliklerle “Kamu çıkarlarının gerektirdiği durumlar dışında kişilerin özel hayatının yayın konusu yapılmama-

si” ifadesi ile “karamsarlık, umutsuzluk, kargaşa ve şiddet eğilimlerini körükleyici” tanımları madde kapsamından çıkartılarak özel hayatın gizliliğine ve ifade özgürlüğünün genişletilmesine yönelik düzenlemeler yapılmıştır.

2003 yılında Altıncı Uyum Paketi ile Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkında Kanun’da değişiklikler yapılmıştır. Yüksek Seçim Kurulu’nun özel radyo ve televizyon kuruluşlarına yönelik yaptırım yetkisi daha hafif ve kademeli olarak değiştirilerek düşünce ve ifade özgürlüğü genişletilmiştir.

Bunun yanında, Sinema, Video ve Müzik Eserleri Kanunu’nun 3 ve 9. maddelerinde değişiklikler yapılmıştır. Bu değişiklikler ile denetim konusundaki sınırlama sebepleri azaltılmıştır. Denetleme Kurulu’nun oluşumundan Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği çıkartılmıştır. Yetkili merciin kararı bakımından hâkim güvencesi getirilmiştir.

Ayrıca TMK’nın “Devletin bölünmezliği aleyhine propaganda” başlıklı 8. maddesi yürürlükten kaldırılmıştır. Düşünce ve ifade özgürlüğü genişletilmiş olup, TMK’nın 1. maddesinde değişiklikler yapılmıştır. Yapılan değişikliklerle TMK’nın terör tanımıyla ilgili 1. maddesinde terör suçunun oluşmasında şiddet ve cebir şartı getirilmiştir. Ayrıca, maddede yapılan diğer bir değişiklik, “sadece suç teşkil eden eylemler”in maddede tanımlanan terör suçunu oluşturacağı hükme bağlanmıştır.

2003 yılında Yedinci Uyum Paketi ile eski TCK’nın 159. maddesinde düşünce ve ifade özgürlüğünün genişletilmesi doğrultusunda değişiklikler yapılmıştır. Yapılan ilk değişiklik “Türklüğü, Cumhu-

riyeti, Büyük Millet Meclisi'ni, Hükümetin manevi şahsiyetini, Bakanlıkları, Devletin askeri ve emniyet muhafaza kuvvetlerini veya adliyenin manevi şahsiyetlerini alenen tahkir ve tezyif" suçunu işleyenlere verilecek hapis cezasının alt sınırı "bir seneden" "altı aya" indirilmiştir. Maddede yapılan ikinci değişiklikle de, maddede tanımlanan eylemlerin, sadece eleştirmek amacıyla yapılan düşünce açıklamalarını içermesi halinde cezayı gerektirmemesi güvence altına alınmıştır.

Bunun yanında, Eski TCK'nın 426 ve 427. maddelerinde gerçekleştirilen değişikliklerle, "halkın ar ve hayâ duygularını inciten veya cinsi arzuları tahrik ve istismar eder nitelikte genel ahlaka aykırı" nitelikteki "basılı veya basılı olmayan eserlerle" ilgili suçların oluşumunda bilim ve sanat eserleri ile edebi değere sahip olan eserler kapsam dışına alınmıştır. Ayrıca, suçlara ilişkin olarak düzenlenen cezalardan biri olan ilgili evrakin veya eşyanın "imha"sı hususu da madde metninden çıkarılmıştır.

Ayrıca, TMK'nın 7. maddesine yapılan değişiklik ile AİHM'nin bu alanda aradığı kriterlerin karşılanması amacıyla "şiddete başvurmaya teşvik" unsuru madde metnine dâhil edilmiştir.

2004 yılında 300 hâkim ve savcının katılımıyla, "Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Temelinde İfade Özgürlüğü ve Türk Hukukunda İfade Özgürlüğünün Genişleten Değişikliklerin Uygulanması" konusunda Adalet Bakanlığı ve TAİEX tarafından müştereken dört seminer düzenlenmiştir.

2005 yılında yürürlüğe giren yeni TCK ile düşünce ve ifade özgürlüğüne getirilen kısıtlamalar daha özgürlükçü bir yaklaşımla ele alınmıştır.

Avrupa ve Uluslararası İnsan Hakları Hukuku alanında TAİEX seminerleri kapsamında Avrupa Komisyonu ve Avrupa Birliği Bakanlığı işbirliği ile 26-27 Nisan 2006 tarihlerinde Ankara'da "İfade Özgürlüğü" semineri düzenlenmiştir. AB temsilcileri, Türk ve yabancı akademisyenler, kamu kurum ve kuruluşları temsilcileri ile sivil toplum kuruluşları, meslek örgütleri temsilcileri ve medya mensuplarının katıldığı seminerde Avrupa'da ifade özgürlüğü, AİHS ve AİHM içtihadı ve Türkiye'deki ilgili mevzuat ve uygulamalar tartışılmıştır.

8 Mayıs 2008 tarihinde yürürlüğe giren "5759 sayılı Türk Ceza Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun" kapsamında TCK'nın 301. maddesi değiştirilmiştir. Yeni hali ile TCK 301. maddenin başlığı, "Türk Milletini, Türkiye Cumhuriyeti Devletini, Devletin kurum ve organlarını aşağılama" olarak değiştirilmiştir. Yapılan değişiklik ile maddedeki "Türklüğü" ibaresi yerine "Türk Milleti", "Cumhuriyeti" kelimesi yerine de "Türkiye Cumhuriyeti Devleti" ifadesi getirilirken, madde başlığı da "Türk Milletini, Türkiye Cumhuriyeti Devletini, Devletin kurum ve organlarını aşağılama" olarak değiştirilmiştir. Cezanın üst sınırı düşürülmüş ve yabancı bir ülkede küçük düşürücü ifadeler kullanılması durumunda daha yüksek ceza verilmesi uygulaması kaldırılmıştır. Ayrıca, yapılan değişiklikle adli soruşturma başlatılması için Adalet Bakanı'ndan izin alınması koşulu getirilmiştir. Bunun sonucu olarak, söz konusu madde kapsamında açılan dava sayısında ciddi bir düşüş olmuş, 2010 yılında 403 başvurudan sadece 10'u için dava izni verilmiş, 2011 yılında bu sayı 8'e düşmüştür.

9 Mayıs 2008 tarihinde "TCK'nın 299 ve 301. maddeleri gereğince soruşturma veya kovuşturma

yapılması Adalet Bakanı'nın iznine bağlı suçlar" başlıklı Adalet Bakanlığı Genelgesi yayımlanmıştır.

TALEX mekanizması çerçevesinde, Avrupa Birliği Bakanlığı ve Avrupa Komisyonu işbirliği ile "Siyasi Kriterler" alanında 6-7 Ekim 2009 tarihlerinde ilgili Kamu Kurum ve Kuruluşları, Sivil Toplum Örgütleri, Avrupa Konseyi, Avrupa Komisyonu ve AB üye ülkelerinden üst düzey ve uzman personelin de katılım sağladığı "İfade Özgürlüğü" konulu seminer düzenlenmiştir.

Bu çerçevede önemli bir adım olarak, Adalet Bakanlığı tarafından, ifade özgürlüğünü daha da güçlendirmek amacıyla hazırlanan "İfade Özgürlüğü Eylem Planı" tamamlanmıştır.

İfade özgürlüğünün ayrılmaz bir parçası ve istikrarlı ve etkili işleyen bir demokrasinin zorunlu unsuru olarak görülebilecek basın özgürlüğü bağlamında da son 10 yılda atılan adımlar aşağıda ana hatlarıyla sıralanmaktadır.

Buna göre, 2002 yılında İkinci Uyum Paketi ile 5680 sayılı Basın Kanunu'nun Ek 1. maddesinde yapılan değişikliklerle Eski TCK'nın 312. maddesi de dâhil olmak üzere özel olarak düzenlenmiş bulunan çeşitli suçlar madde metninden çıkarılmıştır.

Ayrıca, 5680 sayılı Basın Kanununun Ek 2. maddesinin birinci fıkrasındaki değişikliklerle, suç teşkil eden yazının yayımlandığı basın organının kapatılma cezası aralığı "3 gün - 1 ay" yerine "1 gün - 15 gün" olarak değiştirilmiştir. Aynı maddenin üçüncü fıkrasında yapılan değişikliklerle sorumlular için düzenlenen "1 - 6 ay hapis cezası", "1 - 3 ay hapis cezası" olarak değiştirilmiştir. Ayrıca para cezaları

da madde metninden çıkarılmıştır. Aynı Kanunun 16. maddesinin "kanunla yasaklanmış herhangi bir dille yayın yapılmasına" ilişkin beşinci fıkrası yürürlükten kaldırılmıştır.

2002 yılında Üçüncü Uyum Paketi ile 5680 sayılı Basın Kanunu'nun çeşitli maddelerinde (5, 21, 22, 24, 25, 30, 31 ve 34) değişiklikler yapılmıştır. 5680 sayılı Basın Kanunu'nun 31 ve Ek 3. maddeleri kaldırılmıştır. Basın Kanunu'nun 31 ve Ek 3. maddelerinin kaldırılmasıyla basın suçlarından dolayı mevcut hapis cezaları kaldırılarak düşünce ve basın özgürlüğü genişletilmiştir.

2003 yılında Dördüncü Uyum Paketi ile 5680 sayılı Basın Kanununun 15. maddesinde değişiklik yapılmıştır. Yapılan değişikliklerle AİHM içtihatlarına uyum, basının demokratik toplumlardaki fonksiyonunu yerine getirmesi ve kamunun bilgilendirme hakkının korunması için basının haber kaynaklarını açıklamaya zorlanamayacağı hükmü getirilmiştir. Bu bağlamda, ifade özgürlüğü genişletilmiştir.

2003 yılında Yedinci Uyum Paketinin 3. maddesiyle, TCK'nın 426. maddesine yeni bir fıkra eklenmiş ve *bilim ve sanat eserleri ile edebi değere sahip olan eserler* madde kapsamı dışına çıkarılmıştır.

2003 yılında Yedinci Uyum Paketinin 4. maddesiyle, TCK'nın 427. maddesindeki "*ve imha*" ifadesi metinden çıkarılmıştır. Buna göre, 426. maddeye aykırılık nedeniyle yasaklanan yayınlar sadece *müsadere* edilebilecek, yakılarak ya da başka bir yolla imha edilemeyecektir.

7 Mayıs 2004 tarihli ve 5170 sayılı Kanunla, Anayasa'nın "Basın Araçlarının Korunması" başlıklı

30. maddesinde değişiklikler yapılmıştır. Yapılan değişiklikle “Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğü, Cumhuriyetin temel ilkeleri ve milli güvenlik aleyhinde işlenmiş bir suçtan mahkûm olma hali hariç” ibaresi çıkarılmış ve yerine “basın araçları” ibaresi eklenmiştir. Bu değişiklikle basın özgürlüğü daha da güçlendirilmiştir. Ayrıca, maddede yapılan değişikliklerle, kanuna uygun şekilde basın işletmesi olarak kurulan basımevi ve eklentilerinin yanında *basın araçlarının* da suç aleti olduğu gerekçesiyle zapt ve müsadere edilemeyeceği veya işletilmekten alıkonulamayacağı öngörülmüştür.

26 Haziran 2004 tarihinde yürürlüğe giren 5187 sayılı yeni Basın Kanunu, AİHS’nin 10. maddesi ve AİHM kararları ışığında hazırlanmış ve basın özgürlüğünü daha da güçlendirmiştir.

8 Temmuz 2005 tarihinde yürürlüğe giren “Türk Ceza Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair 5377 Sayılı Kanun” ile birlikte ifade özgürlüğüne dair belirli maddeler iyileştirilmiştir. Medya aracılığıyla işlenen birçok suç için öngörülen ağırlaştırılmış hükümler, tümü olmamakla birlikte, birçok maddeden çıkartılmıştır. Ayrıca, TCK’da yapılan tadilata göre, bilgi sağlamaya ve/veya eleştiriye yönelik ifade eylemleri cezalandırılmamalıdır.

20 Ocak 2006 tarihinde yürürlüğe giren 99 numaralı “Yazılı ve Görsel Basınla İlgili Uygulamalar” başlıklı Adalet Bakanlığı genelgesiyle, temel hak ve hürriyetlerin en önemlilerinden biri olan ifade ve düşünce özgürlüğü kapsamında yapılan inceleme ve soruşturmalarda AİHS ve AİHM kararları da dikkate alınarak, yapılan düşünce açıklamalarının eleştiri sınırları içerisinde kalıp kalmadığının titizlikle değerlendirilmesi konusunda gereken dikkat ve özenin gösterilmesi talep edilmektedir.

5 Temmuz 2012 tarihinde yürürlüğe giren 3. Yargı Reformu Paketi ile basın ve ifade özgürlüğünün korunmasını daha da güçlendirilmiştir.

Söz konusu Paketle, basın ve yayın yoluyla ya da sair düşünce açıklama yöntemleriyle işlenmiş suçlara ilişkin dava ve cezaların infazının ertelenmesi imkânı getirilmiştir.

- Basın ve yayın yoluyla ya da sair düşünce açıklama yöntemleriyle işlenmiş suçlara ilişkin dava ve cezaların infazının ertelenmesi imkânı getirilmiştir.
- TCK’nın 132, 133 ve 134. maddelerinde yapılan değişikliklerle, ifade ve basın özgürlüğü kapsamında, suçun basın ve yayın yoluyla işlenmesi hâlinde cezaların artırılacağına ilişkin hükümler kaldırılmış, hukuka uygun olarak yapılan dinlemelerin, hukuka aykırı olarak ifşa edilmesi de suç olarak düzenlenmiştir.
- TCK’nın 285 ve 288. maddelerinde yapılan değişikliklerle, soruşturmanın gizliliğini ihlal ve adil yargılamayı etkilemeye teşebbüs suçlarıyla ilgili olarak dile getirilen “basın mensupları hakkında, suçun unsurlarının belirgin olmaması nedeniyle çok sayıda soruşturma ve kovuşturma yapıldığı ve bu hususun basın ve ifade özgürlüğünü olumsuz yönde etkilediği” şeklindeki eleştirilerin giderilmesi amacıyla düzenleme yapılmıştır.
- TCK’nın gizliliğin ihlali başlıklı 285. maddesiyle ilgili olarak, suçun basın ve yayın yoluyla işlenmesi hâli, artırım nedeni olmaktan çıkarılmakta ve soruşturma ve kovuşturma işlemleriyle ilgili olarak haber verme sınırları aşılmaksızın yapılan haberlerin, suç teşkil etmeyeceği düzenlenmektedir.

- TCK'nın adil yargılamayı etkilemeye teşebbüs başlıklı 288. maddesiyle ilgili olarak, suçun unsurları daha somut hâle getirilmek suretiyle yeniden belirlenmekte ve hapis cezası yerine adlî para cezası verilmesi öngörülmektedir. Böylece suç, ön ödeme kapsamına alınmıştır.
- 5187 sayılı Basın Kanununa geçici madde eklenerek, farklı tarihlerde çeşitli mahkemelerce verilen ve bir kısmı da sonradan ortadan kaldırılan basılı eserler hakkında çok sayıda verilen toplantı kararları, AİHS hükümleri ile AİHM kararları doğrultusunda, basın ve ifade özgürlüğünün önündeki engellerin kaldırılması amacıyla hükümsüz kılınmıştır.
- TMK'nın 6. maddesi ile düzenlenen "Açıklama ve Yayınlama" başlıklı maddede yer alan süreli yayın durdurma cezası yürürlükten kaldırılmıştır.

Hazırlıkları süren 4. Yargı Reformu Paketiyle özellikle ifade ve basın özgürlüğü başta olmak üzere insan hakları standartlarının yükseltilmesine yönelik önemli değişiklikler yapılması öngörülmektedir.

Adalet Bakanlığı, Yargı Paketlerindeki hükümlerin yanı sıra ifade özgürlüğünü daha da güçlendirmeye yönelik bazı çalışmaları "İfade Özgürlüğü Eylem Planı" çerçevesinde yürütmektedir.

2. Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri, Siyasi Partiler, Dernekler ve Vakıflarla İlgili Atılan Adımlar

a. Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri

AB'ye uyum sürecinde, toplantı ve gösteri yürüyüşü yapmak konusunda Anayasa'da öngörülen belirli şartlara tabi olma, erteleme ve yasaklama, dernek, vakıf ve sendikaların kendi faaliyet alanları dışında toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenlemeyeceği noktasındaki sınırlamalar kaldırılarak bu alandaki özgürlükler genişletilmiştir. 2001 Anayasa Değişiklikleri çerçevesinde, bu hakkın kamu düzeni, milli güvenlik, genel sağlık ve genel ahlakın veya başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması amacıyla ve kanunla sınırlanabileceği Anayasa'nın

34. maddesinde düzenlenmiştir. Anayasanın 34. maddesine yansıtılan özgürlükçü anlayış paralelinde 2911 sayılı Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Hakkında Kanunu'nun ilgili maddeleri uyum yasa paketleri ile değiştirilmiş, toplantıların düzenlenmesinde yasaklamalar ve ertelemeler noktasında idarenin takdir hakları oldukça kısıtlanmıştır. Toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenlemek için fiil ehliyetine sahip olma ve 18 yaşında bulunma yeterli görülmüş, düzenleyenlerin toplantı veya gösteri yürüyüşünün yapılacağı ilde ikamet etme şartı kaldırılarak söz konusu hakkın kullanılmasında özgürlükçü bir yaklaşım sergilenmiştir.

2002 yılında İkinci Uyum Paketi ile Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu'nda yapılan değişikliklerle, toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkının kullanılma yaşı 21'den 18'e düşürülmüş, düzenleme kurulu başkan ve üyelerine yönelik kısıtlamalar kaldırılmış, tüzel kişilerin toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenlemeleri izne tabi tutulmuş, devlete ve rejime yönelik tehdit algılamasına bağlı olarak toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin ertelenmesi ve yasaklanması kaldırılmış, dernek, vakıf, sendika ya da odaların amaçları dışında toplantı ve gösteri yürüyüşü yapmalarını yasaklayan hüküm kaldırılmıştır.

2002 yılında Üçüncü Uyum Paketiyle Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanununda yapılan değişikliklerle, toplantı düzenleme bildirim süresi 72 saatten 48 saate indirilmiş, yabancıların Türkiye'de düzenlenen toplantı ve gösteri yürüyüşlerine katılmalarının izne bağlı olması hükmü muhafaza edilmiş, ancak yabancıların topluluğa hitap etmeleri ve afiş, pankart, vs. taşımaları hususlarında bildirim esası getirilmiştir.

2003 yılında Yedinci Uyum Paketi kapsamında Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu'nda yapılan değişikliklerle, kanunda belirtilen sebeplerle ertelenecek toplantıların ertelenme süresi düşürülmüş, toplantı yasaklama "suç işleneceğine dair açık ve yakın tehlike"nin mevcut olması durumuyla sınırlandırılmış ve azami ertelenme süresi kısaltılmıştır.

27 Nisan 2009 tarihinde yürürlüğe giren 5892 sayılı Ulusal Bayram ve Genel Tatiller Hakkında Kanunda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanunla 1 Mayıs gününün Emek ve Dayanışma Günü tatili olması kararlaştırılmıştır.

25 Temmuz 2010 tarihinde yürürlüğe giren 6008 sayılı Terörle Mücadele Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanunla, Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu'nda "Çocuklar İçin Uygulanmayacak Hüküm" başlığı altında, kanuna aykırı toplantı ve gösteri yürüyüşlerine katılarak direnme suçunu veya katıldıkları toplantı ve gösteri yürüyüşleri sırasında propaganda suçunu işleyen çocuklar hakkında bu suçlara bağlı olarak ayrıca TMK'nın ilgili hükümlerinin uygulanamayacağı hükmü eklenmiştir.

b. Siyasi Partiler

Siyasi partilerin kapatılması ile ilgili olarak 2001 Anayasa Değişikliği ile kapatma yönünde karar alınabilmesi için 3/5 oranında oy çokluğu şartı getirilmiştir. Anayasa'da 4709 sayılı Kanun ile yapılan değişikliklerle parti kapatma kısıtları daha somutlaştırılmış, 103. maddede yapılan değişikliklerle, siyasi partilerin kapatılması ile ilgili olarak "odak kistası" getirilmiş ve parti kapatma kararı

yerine hazine yardımının kısmen veya tamamen kesilmesi yönünde tedbirlere başvurulması imkânı getirilmiştir.

Anayasa'da yapılan değişikliklere uyum arz etmesi bakımından 2820 sayılı Siyasi Partiler Kanunu'nun ilgili maddeleri İkinci ve Dördüncü Uyum Paketleri ile tadil edilmiştir. Ayrıca siyasi partilere üye olma koşulları esnetilmiştir.

2002 yılında İkinci Uyum Paketi ile siyasi partilerle ilgili olarak, bazı durumlarda partilerin kapatılması yerine devlet yardımının kısmen ya da tamamen kesilmesi hükmü getirilmiş, siyasi partilerin kapatılabilmesi için gerekçeli eylemlerin "odağı" haline gelmesi şartı getirilmiştir.

2003 yılında Dördüncü Uyum Paketi ile Siyasi Partiler Kanunu'nun 8. maddesi 'siyasi partilerin milletvekili seçilme yeterliliğine sahip olan kişilerce kurulması' hükmü 'siyasi partilerin partiye üye olma yeterliliğine sahip kişilerce kurulması' şeklinde değiştirilmiştir. Ayrıca, siyasi partilerin kapatılmalarını gerektiren durumlar hafifletilmiştir.

c. Dernekler

Derneklerle ilgili mevzuat; kurulma ve üye olma, dernek faaliyetleri için önceden izin alma, uluslararası faaliyetler ve işbirliği konularındaki kısıtlamalar, dernek faaliyetlerinde resmi yazışmalar haricinde Türkçeden başka dillerin kullanılması konularında değişiklikler yapılmıştır. Böylece, dernek kurma ve derneğe üye olma ile dernek faaliyetleri konusunda özgürlükler genişletilmiştir. Ayrıca memurların ve öğrencilerin dernek kurma ve üye olmaları konusundaki kısıtlamalar kaldırılmıştır.

2001 Anayasa değişikliği ile dernek kurma hürriyetiyle ilgili 33. maddede yer alan; dernek kurabilmek için gereken bilgi ve belgelerin kanuna aykırılığı halinde derneğin faaliyetlerinin durdurulması veya kapatılması için mahkemeye başvurma hükmü kaldırılmıştır.

8 Aralık 2001 tarihli ve 4127 sayılı Medeni Kanun'la birlikte, 17 Şubat 1926 tarihli ve 743 sayılı Türk Kanunu Medenîsi yürürlükten kaldırılmıştır. 1 Ocak 2002 tarihinde yürürlüğe giren yeni Medeni Kanun, örgütlenme özgürlüğüne ilişkin birçok yenilik getirerek, bu alanda Türk mevzuatının AB mevzuatıyla uyumlaştırılmasını sağlamıştır.

2002 yılında İkinci Uyum Paketi ile dernek kurma önündeki bazı engeller kaldırılmış, dernek kurucularında aranan koşullar hafifletilmiş, derneklerin kurulmasında ya da görsel ve işitsel faaliyetlerinde dini, etnik veya dile dayalı kısıtlamalar kaldırılmış, Türkiye'deki derneklerin yurtdışında ve yurtdışındaki derneklerin de Türkiye'de faaliyette bulunmalarına izin verilmiş, Türkiye'deki derneklerin yabancı dernek ve kuruluşlarla gerçekleştirecekleri faaliyetler için "izin sistemi"nden "bildirim sistemi"ne geçilmiştir.

2002 yılında Üçüncü Uyum Paketi ile 2908 sayılı Dernekler Kanununda yapılan değişikliklerle, İçişleri Bakanlığı bünyesinde "Dernekler Dairesi Başkanlığı" kurularak derneklerin bürokratik işlemleri tek elden yürütebilmeleri sağlanmış, Türkiye'deki derneklerin yurtdışında ve yurtdışındaki derneklerin de Türkiye'deki faaliyetlerini kolaylaştırıcı hükümler getirilmiş, kamu görevlilerine ve öğrencilere yönelik kısıtlamalar kaldırılmış, derneklerin denetiminde "yerinde denetim" yerine "beyan"

esas? getirilmiş, derneklerle ilgili hizmetleri y?r?tme g?revi Emniyet Genel M?d?rl?ę?nden alınarak Dernekler Dairesi Başkanlığı'na devredilmiştir.

Dernekler Dairesi Başkanlığı ve taşra teşkilatının kuruluş ve g?revleri ile ilgili olarak hazırlanan y?netmelik Resmi Gazete'nin 15 Ekim 2002 tarih ve 24907 sayılı n?shasında, değişiklikler ise 4 Eyl?l 2003 tarih ve 25219 sayılı n?shasında yayımlanarak y?r?rl?ęe girmiştir.

6 Ağustos 2003 tarihinde y?r?rl?ęe giren Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair 4970 sayılı Kanunu ile 3152 sayılı İçişleri Bakanlığı Teşkilat ve G?revleri Hakkında Kanununa 13/A Maddesi eklenerek Dernekler Dairesi Başkanlığı'nın g?rev ve yetkileri tanımlanmıştır.

2003 yılında D?rd?nc? Uyum Paketi kapsamında Dernekler Kanunu'nda yapılan değişikliklerle, kurulması yasak derneklerle ilgili kısıtlamalar daraltılmış, derneklerin yurtdişi temaslarında ve resmi olmayan yazışmalarında T?rke dışında dil kullanımı serbest hale getirilmiş, t?zel kişilerin de derneklere ?ye olabilmeleri sağlanmış ve derneklerin bildiri, beyanname, vb. yayınları ile ilgili uygulamadaki zorluklar kaldırılmıştır. Medeni Kanun'un derneklerle ilgili 91 ve 92. maddelerinde yapılan değişikliklerle, derneklerin yurtdişinde teşkilat kurmaları ve faaliyette bulunmaları Bakanlar Kurulu iznine tabi olmaktan çıkarılmış, yabancı dernek, vakıf ya da k?r amacı g?tmeyen kuruluşların T?rkiye'deki teşkilatlanma ve faaliyetlerine ilişkin yetkiler Bakanlar Kurulu'ndan, Dışişleri Bakanlığı'nın g?r?ř? alınmak kaydıyla İçişleri Bakanlığı'na devredilmiştir.

2003 yılında Beşinci Uyum Paketi ile Dernekler Kanunu'nda yapılan değişikliklerle, yabancı dernek ve kuruluşlarla ilişkilerde izin alınmaması, denetleme ile ilgili y?k?ml?l?klerin yerine getirilmemesi, taşınmazlara ilişkin bildirim yapılmaması durumlarında mevcut d?zenlemeler çerçevesinde s?z konusu olan hapis cezalarının yerine para cezası getirilmiştir.

2003 yılında Yedinci Uyum Paketi kapsamında Dernekler Kanunu'nda yapılan değişikliklerle, t?zel kişilerin de dernek kurabileceklerine dair açık h?k?m getirilmiş, derneklere ?ye olamayacakların kapsamı daraltılmış, dernek kurma ?zg?rl?ę? bazı kısıtlamaların kaldırılmasıyla genişletilmiştir. S?z konusu değişiklikler Medeni Kanun'un ilgili h?k?mlerine de yansıtılmıştır.

2004 yılında Sekizinci Uyum Paketi ile Avukatlık Kanunu'nda değişiklik yapılarak, avukatların barolardaki seçme ve seçilme haklarının ?n?ndeki bazı kısıtlamalar kaldırılmıştır.

23 Kasım 2004 tarihinde y?r?rl?ęe giren 5253 sayılı Dernekler Kanunu'yla 6 Ekim 1983 tarihli ve 2908 sayılı Dernekler Kanunu y?r?rl?kten kaldırılmıştır. Buna paralel olarak, Medeni Kanunun derneklerle ilgili maddeleri değiştirilmiştir. Yeni kanunda dernek kurma ?zg?rl?ę? genişletilmiş ve derneklerin faaliyetlerine y?nelik bazı kısıtlamalar kaldırılmıştır. 2860 sayılı Yardım Toplama Kanununa değişiklik getirilerek, derneklerin birden fazla ili kapsayan yardım toplama faaliyetleri için İçişleri Bakanlığı yerine Valilikten izin alınması ve Valiliğin İçişleri Bakanlığını bilgilendirmesi şartı getirilmiş, bu faaliyetlerle ilgili işlemlerin y?r?t?lmesi yetkisi polis ve jandarma birimlerinden alınarak,

Dernekler Daire Başkanlığına bağlı birimlere devredilmiştir. Ayrıca yardım faaliyetlerinin otomatik ve elektronik ortamda da yürütülebilmesi hükme bağlanmıştır.

8 Şubat 2008 tarihinde yürürlüğe giren Temel Ceza Kanunlarına Uyum Amacıyla Çeşitli Kanunlarda ve Diğer Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair 5728 sayılı Kanunla Dernekler Kanunu, Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu ve Toplu İş Sözleşmesi, Grev ve Lokavt Kanunu'nda değişiklik yapılmıştır. Bu değişikliklerle yasaklanan eylemlere ilişkin belirlenen cezalar hafifletilmiştir.

Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında 18 Şubat 2009 tarihli ve 5838 sayılı Kanun ile Dernekler Kanununun 10. maddesi değiştirilerek, derneklerin siyasi partilerden yardım alıp bunlara yardımda bulunabilmesi hükmü kaldırılmıştır.

d. Sendikal Haklar

Sendikal hakların geliştirilmesi ve güçlendirilmesi amacıyla yapılan belli başlı değişikliklerle örgütlü toplumun geliştirilmesi yönünde önemli adımlar atılmıştır.

Bu çerçevede 2002 yılında Üçüncü Uyum Paketi ile sendikal hakların genişletilmesi amacıyla 4857 sayılı İş Kanunu ve 2821 sayılı Sendikalar Kanunu'nda işveren ve işçi ilişkilerine dair hükümlerde, yine aynı hususta 3218 sayılı Serbest Bölgeler Kanunu'nda değişiklikler yapılmıştır. Serbest Bölgeler Kanunu'nda yapılan değişikliklerle, serbest bölgelerde 10 yıl süreyle konulan grev yasağı kaldırılmıştır.

6 Temmuz 2004 tarihinde yürürlüğe giren 5198 sayılı Kamu Görevlileri Sendikaları Kanunu, Sosyal Sigortalar Kanunu ve Sosyal Sigortalar Kurumu Kanunu'nda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanunla kamu sendikalarının kurulması, üyelik ve faaliyetleri ile ilgili kolaylaştırıcı düzenlemeler yapılmıştır.

16 Nisan 2005 tarihinde yürürlüğe giren 5332 sayılı Sendikalar Kanununun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesine Dair Kanunla sendika ve konfederasyonların yönetim kurulu kararıyla sosyal, kültürel ve yardım faaliyetlerinde bulunabilmeleri hükme bağlanmıştır.

5892 sayılı Ulusal Bayram ve Genel Tatiller Hakkında Kanun'da Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun, 27 Nisan 2009 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Söz konusu Kanunla, 1 Mayıs günü Emek ve Dayanışma Günü olarak ulusal bayram ve genel tatillere eklenmiştir.

2010 Anayasa Değişiklikleri kapsamında, Ekonomik ve Sosyal Konsey'in Anayasal bir kurum olarak kurulması öngörülmüştür. Bahsekonu Konsey'in kurulması ile karar alma sürecine daha geniş bir katılım sağlanması hedeflenmiştir.

2010 yılında gerçekleştirilen Anayasa değişiklikleriyle Anayasa'nın Sendika Kurma Hakkı başlıklı 51. maddesi, Toplu İş Sözleşmesi ve Toplu Sözleşme Hakkı başlıklı 53. maddesi, Grev Hakkı ve Lokavt başlıklı 54. maddesi, Kamu Hizmeti Görevlileri ile İlgili Hükümler başlıklı 128. maddesinde yapılan düzenlemelerle sendika özgürlüğünün iş kolu ile sınırlandırılmasının ve aynı iş kolunda birden fazla sendikaya üye olunamayacağı hükmünün kaldırılması; memur ve diğer kamu görevlilerine, emekli

memurların da yararlanacağı biçimde, toplu sözleşme hakkı getirilmesi; grev ve lokavt hakkında gereksiz sınırlamaların kaldırılması; kamu hizmeti görevlilerine mali ve sosyal haklara ilişkin toplu sözleşme hükümlerinin saklı olduğunun hükme bağlanması gibi düzenlemelerle örgütlenme özgürlüğünün ve özellikle sendikal hakların alanının ve kapsamının genişletilmesi gibi ilerlemeler sağlanmıştır.

Bu değişiklikler çerçevesinde, Anayasa'nın "Sendika kurma hakkı" başlıklı 51. maddesinde yer alan ve aynı zamanda aynı işyerinde birden fazla sendikaya üye olunmasını yasaklayan hüküm yürürlükten kaldırılmış, "sendika çokluğu" ilkesinin hayata geçirilmesinin önü açılmıştır. Bu değişikliklerle özellikle 53. maddenin, toplu görüşmeye ilişkin üçüncü fıkrası yürürlükten kaldırılmış olup maddeye eklenen hükümlerle memurlara ve diğer kamu görevlilerine, usul ve esasları yasal düzenlemeyle garanti altına alınacak olan toplu sözleşme hakkı tanınmıştır. Memurlar ve diğer kamu görevlilerine 53. maddeyle tanınan toplu sözleşme hakkının sonuçlarından yararlanmayı garanti altına almak amacıyla Anayasa'nın 128. maddesinin ikinci fıkrasına hüküm eklenmiştir. Buna göre memurların ve diğer kamu görevlilerinin özlük işlerinin kanunla düzenlenmesi kuralına ek olarak, mali ve sosyal haklara ilişkin toplu sözleşme hükümlerinin saklı kalması garanti altına alınmıştır.

Anayasa'nın "Grev ve lokavt" başlıklı 54. maddesinde yer alan ve sendikanın, grev esnasında greve katılan işçilerin grev uygulanan işyerinde sebep oldukları zarardan sorumluluğunu düzenleyen üçüncü fıkra yürürlükten kaldırılmıştır. 54. maddenin yedinci fıkrasının yürürlükten kaldırılmasıyla da

siyasi amaçlı grev ve lokavt, dayanışma grev ve lokavtı, genel grev ve lokavt, işyeri işgali, işi yavaşlatma, verim düşürme ve diğer direnişlere ilişkin yasaklar ortadan kaldırılmıştır. Böylece çağdaş demokratik toplumlarda öngörülen evrensel ilkeler temelinde çalışma hayatında hak arama imkânları artırılarak sivil toplumun güçlenmesi yönünde önemli bir adım daha atılmış olmaktadır.

2010 Anayasa değişiklikleriyle sendikal haklarla ilgili olarak yapılan değişikliklerin ilgili kanunlara yansıtılabilmesi amacıyla 6356 sayılı Sendikalar ve Toplu İş Sözleşmesi Kanunu ve 4688 sayılı Kamu Görevlileri Sendikaları Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun yürürlüğe girmiştir. Söz konusu Kanunlar sendikal hakların genişletilmesi noktasında getirdiği değişiklikler ile reform niteliği taşımaktadır.

18 Ekim 2012 tarihinde kabul edilen 6356 sayılı Sendikalar ve Toplu İş Sözleşmesi Kanunu ile 2821 sayılı Sendikalar Kanunu ve 2822 sayılı Toplu İş Sözleşmesi, Grev ve Lokavt Kanunu yürürlükten kaldırılarak işçi ve işveren sendikaları ile konfederasyonların işleyişlerinin düzenlenmesini ve toplu iş sözleşmeleri ile ilgili hususların belirlenmesi amaçlanmıştır. Söz konusu Kanun, işçi ve işveren sendikaları ile konfederasyonların kuruluş esaslarının, organlarının, gelirlerinin, denetim esaslarının belirlenmesini; bu kuruluşlara üyelikle ilgili hususların, sendikal faaliyetler ile ilgili güvence ve faaliyetlerin, toplu iş sözleşmesi, grev ve lokavtın genel esaslarının hükme bağlanmasını içermektedir.

2010 Anayasa değişikliği doğrultusunda 4688 sayılı Kamu Görevlileri Sendikaları ve Toplu Sözleşme Kanununu değiştiren Kanun, 11 Nisan 2012

tarihinde yürürlüğe girmiştir. Söz konusu Kanun ile memurlar ve diğer kamu görevlilerine tanınan toplu sözleşme hakkının kullanımı, kapsamı ve toplu sözleşmeden yararlanacak olan kişilere ilişkin hususlar düzenlenmiştir. Ayrıca toplu sözleşme hükümlerinin emeklilere yansıtılması ve Kamu Görevlileri Hakem Kurulunun teşkili ile çalışma usul ve esaslarının belirlenmesine yönelik düzenlemeler de getirilmiştir.

e. Vakıflar

Vakıflar Kanununda yapılan değişiklikler özellikle farklı inanç gruplarına mensup vatandaşlarımızın vakıf malları ve bu mallar üzerinde tasarruf imkânları ve dolayısıyla da bu çerçevede mülkiyet hakları konusunu yakından ilgilendirmektedir. Bu konuda yapılan düzenlemelerle bu alanda önemli bir ilerleme kaydedilmiştir.

Bu çerçevede 2002 yılında Üçüncü Uyum Paketi ile Vakıflar Kanunu'nda cemaat vakıflarının taşınmazları konusundaki düzenlemeler AİHS'nin 14. maddesindeki "ayrımcılık yasağı" ile Ek 1 Nolu Protokolün 1. maddesindeki mülkiyetin korunması hükümleriyle uyumlaştırılmıştır. Ayrıca, Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname'de değişiklik yapılarak yabancı vakıfların Türkiye'deki teşkilatlanma ve faaliyetlerine ilişkin hukuki dayanak sağlanmıştır.

2002 yılında Üçüncü Uyum Paketi ile cemaat vakıflarının taşınmaz mal edinmelerine ve taşınmazları üzerinde tasarrufta bulunmalarına imkân sağlanmıştır. Ayrıca bu cemaat vakıflarının el konulmuş mallarının iadesine de müsaade edilmiştir. Vakıfların

yardımlarının yurtdışında kurulmuş vakıf veya kuruluşlara üye olması, yurtdışında kurulmuş teşkilatlarla işbirliği yapması vakıfların yurtdışında şube açması gibi hususlarda belirli usullerin izlenmesi şartıyla kolaylıklar getirilmiştir.

2003 yılında Dördüncü Uyum Paketi kapsamında Vakıflar Kanununun 1. maddesi değişikliğiyle üçüncü uyum paketi çerçevesinde cemaat vakıflarının taşınmaz mal edinmelerine ilişkin olarak getirilen Bakanlar Kurulu şartı kaldırılmış ve bu konuda "Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün izni" şartı getirilmiştir. Bu sayede cemaat vakıflarının taşınmaz edinmelerine ilişkin prosedür kolaylaştırılmıştır. Konuyla ilgili usul ve esasların bir yönetmelik tarafından düzenleneceği de belirtilmiştir.

2003 yılında Altıncı Uyum Paketi kapsamında Vakıflar Kanununa eklenen Geçici 2. madde ile tüm bireylerin ayırım yapılmaksızın temel hak ve özgürlüklerden yararlandırılması alanında, cemaat vakıflarının tasarrufları altında bulunduğu belirlenen taşınmaz malların vakıf adına tescili için yapılacak başvurular bakımından öngörülen "altı aylık" süre "on sekiz aya" çıkarılmıştır. Ayrıca, 3194 sayılı İmar Kanununda yapılan değişiklikle, farklı din ve inançlara sahip bireylerin ibadet yerlerine ilişkin özgürlükleri genişletilmiştir.

2003 yılında Yedinci Uyum Paketi kapsamında Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname Ek Madde 3'te yapılan değişiklikle, vakıfların yurtdışı faaliyetlerine ilişkin izin prosedürü kolaylaştırılmakta, konuyla ilgili olarak Bakanlar Kurulu yerine, İçişleri Bakanlığının izni esası getirilmektedir.

Cemaat Vakıflarının Yönetim Kurulu Seçimlerine İlişkin Esas ve Usullere Dair Yönetmelik 16 Eylül 2004 tarihinde yayımlanmıştır. Yönetmelikle, bu vakıfların seçim çevreleri de genişletilebilmektedir.

5737 sayılı Vakıflar Kanunu 27 Şubat 2008 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Yeni Vakıflar Kanunu, cemaat vakıfları açısından; mülkiyet haklarının kullanımı, yurtdışında faaliyette bulunma ve yurtdışından mali yardım alma, amaç ve işlev değişikliği hakkı ve Vakıflar Genel Müdürlüğünün karar alma organı Vakıflar Meclisinde temsil edilme gibi konularda önemli yenilikler getirmektedir.

Söz konusu Kanunun Geçici 7. maddesi uyarınca 181 taşınmaz, başvuruları üzerine cemaat vakıfları adına kaydedilmiştir.

Cemaat Vakıfları Yönetim Kurulu Seçimlerinin Seçim Esas ve Usullerine İlişkin Yönetmeliğin Yürürlükten Kaldırılmasına Dair Yönetmelik, 27 Eylül 2008 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Vakıflar Yönetmeliği'nde, cemaat vakfı yöneticilerinin seçimi ile ilgili düzenlemeler 29-33. maddeler arasında yer almıştır. Vakıflar tarafından vakıflar meclisine üye seçilmesi ile ilgili düzenlemeler ise 97-110. maddeler arasında yer almıştır. Cumhuriyet döneminde kurulan teşkilatlar içerisinde yegâne meclis şeklinde bir oluşuma sahip olan ve kanundan önce atanmış 5 kişiden oluşan Vakıflar Meclisi sayısal oranlar göz önüne alınmadan demokratik bir anlayışla 15 kişi olarak yapılandırılmıştır. Bu çerçevede 15 kişiden 1 kişi, cemaat vakıflarını temsil etmek üzere 2008 ve 2011 yıllarında yapılan seçimlerle Vakıflar Meclisi üyeliğine seçilmiştir.

Öte yandan, 29 Kasım 2010 tarihinde Büyükada Rum Yetimhanesi, AİHM kararına uygun olarak Fener Rum Patrikhanesine devredilmiştir.

Ayrıca 27 Ağustos 2011 tarihinde, Vakıflar Kanununa eklenen Geçici 11. madde kapsamında, farklı inanç grubuna mensup vatandaşların mensubu olduğu cemaat vakıflarının çeşitli sebeplerle daha önce el konulan vakıf mülklerinin iade edilebilmesinin yolu açılmıştır. 1 Ekim 2011 tarihinde Geçici 11. maddenin uygulanmasına ilişkin yönetmelik yayımlanmıştır.

Söz konusu Geçici 11. madde kapsamında cemaat vakıflarının taşınmaz iadesi başvuruları 27 Ağustos 2012 tarihine kadar alınmıştır. Bu kapsamda, toplam 116 cemaat vakfı tarafından 1.560 adet taşınmaz için başvuru yapılmıştır. Yapılan başvurulara ilişkin Vakıflar Meclisinin değerlendirmeleri sonucunda, 2013 Şubat itibarıyla 174 taşınmaz vakfı adına tescil edilmiş ve 15 taşınmaz için ilgili vakfa tazminat ödenmesi kararı alınmıştır.⁶² 1071 taşınmaza ilişkin değerlendirmeler ise Vakıflar Meclisi tarafından peyderpey gündeme alınarak devam etmektedir.

Vakıflar Kanununun 2008 yılında yürürlüğe girmesinden bu yana okul vasıflı 17 hayrat taşınmazın

62 Örnek olarak, Kandilli Metamorfosis Hz. İsa Rum Ortodoks Kilisesi Vakfı adına, İstanbul-Beykoz ilçesi, Anadoluhisarı'nda 98.072 m² yüzölçümlü Ayazma ve arazisi, Bulgar Ekzarklığı Ortodoks Kilisesi Vakfı adına, İstanbul-Şişli ilçesi, Kaptanpaşa Mahallesinde 59.442 m² yüzölçümlü arsa, Ortaköy Surp Astvazazin Meryemana Ermeni Kilisesi ve Mektebi Vakfı adına, İstanbul-Beşiktaş ilçesi, Mecidiye Mahallesi, 11.763 m² yüzölçümlü, kagir bina ve arsa, Galata Rum İlkokulu Vakfı adına, İstanbul-Beyoğlu ilçesi Hacmini Mahallesinde 800 m² yüzölçümlü kagir okul ve bunlar gibi pek çok taşınmaz ile, hayrat niteliğindeki mezarlıklar ve çeşmelerden oluşan 174 adet taşınmazın tesciline, üçüncü şahıslara geçen 15 adet taşınmazın da tazminatının ödenmesine 2013 Şubat itibarı ile karar verilmiştir.

gelir getirici akara dönüştürülmesine izin verilmiştir.

Ayrıca, Vakıflar Genel Müdürlüğü Vakıflar Meclisi tarafından, İzmir Musevi Cemaati, “İzmir Musevi Cemaati Vakfı” adıyla, Surp Haç Tibrevank Lisesi-ne Surp Haç Tibrevank Lisesi Vakfı adıyla, Beyoğlu Merkez Rum Kız Mektebine Beyoğlu Merkez Rum Kız Mektebi Vakfı adıyla vakıf statüsü tanınmıştır.

3. Din ve Vicdan Özgürlüğü

Türkiye'nin tarihi dokusuna da işlemiş olan hoş-görü kültürü doğrultusunda din ve vicdan özgürlü-ğünün geliştirilmesine yönelik olarak son 10 yıllık dönemde Türkiye'nin AB'ye katılım süreci çerçeve-sinde önemli adımlar atılmıştır.

Bu kapsamda 2002 yılında İkinci Uyum Paketi ile 2908 sayılı Dernekler Kanununda yapılan değişik-likle “Türkiye Cumhuriyeti ülkesi üzerinde ırk, din, mezhep, kültür veya dil farklılığına dayanan azın-lıklar bulunduğunu ileri sürmek veya Türk dilinden veya kültüründen ayrı dil ve kültürleri korumak, ge-liştirmek veya yaymak” amacı çerçevesinde der-nek kurulması yasak kapsamından çıkarılmıştır.

2003 yılında Altıncı Uyum Paketi ile 3194 Sayılı İmar Kanunu'na Ek 2. madde değişikliği ile lüzumlu “cami yerleri” ifadesi “ibadet yerleri” olarak de-ğiştirilmiştir. Ayrıca, önceden müftü izni gerekli iken, değişiklikle mülki idare amirinin izni getirilmiştir. Bu değişiklikle farklı din ve inançlara sahip birey-lerin ibadet yerlerine ilişkin özgürlükleri genişletil-mektedir.

5490 sayılı yeni Nüfus Hizmetleri Kanunu 29 Ni-san 2006 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Kanunla, aile kütükleri ile nüfus cüzdanlarında din bilgisinin tescili, değiştirilmesi, silinmesi veya din hanesi-nin boş bırakılması için ilgili kişinin İdareye yazılı başvurusu yeterli olmaktadır. Söz konusu Kanunun uygulanmasına ilişkin 2006/11081 sayılı Yönet-melik 23 Kasım 2006 tarihinde yürürlüğe girmiş-tir. Yönetmeliğin 82 ve 96. maddeleri din bilgisinin tescili, değiştirilmesi, silinmesi veya din hanesinin boş bırakılması konusunu düzenlemektedir.

İçişleri Bakanlığı'nın 19 Haziran 2007 tarihli ve 2007/63 sayılı Genelgesinde, Anayasanın ilgili maddelerine ve yasalara, taraf olunan uluslararası anlaşmalara ve AB katılım sürecine atıfta bulunarak, eşitlik ilkesine ve ibadet özgürlüğüne dikkat çekilmekte ve son dönemde farklı inanç grubuna mensup vatandaşlara, bu vatandaşlara ait ibadet-hanelere ve benzeri yerlere saldırılarda artış oldu-ğu belirtilmektedir. Genelgede devamlı, saldırılar-daki artışın ülke güvenliğine tehdit oluşturduğu, ulusal değerlerle çeliştiği ve uluslararası platform-larda eleştiri konusu yapıldığı belirtilerek, çeşitli önlemlerin alınması tüm Valiliklerden istenmiştir.

Farklı inanç gruplarına mensup vatandaşların ko-runması ve saygı gösterilmesinin teşvik edilmesi konusunda, 13 Mayıs 2010 tarihli Başbakanlık Ge-nelgesiyle farklı inanç gruplarına mensup vatan-daşların Türkiye'nin ayrılmaz parçası oldukları vur-gulanarak, yasalar gereği bu vatandaşların kamu kurumları önündeki iş ve işlemlerinde kendilerine güçlük çıkarılmaması ve haklarına hanel getirilme-mesi gerektiği tüm devlet kurumlarına hatırlatıl-mıştır. Genelgenin uygulanmasına 2012 yılında da titizlikle devam edilmiştir.

2012 yılı Şubat ve Mart aylarında, yeni Anayasa çalışmaları çerçevesinde, farklı inanç grupları temsilcileri, Anayasa çalışmaları konusunda görüş ve önerilerini TBMM Anayasa Uzlaşma Komisyonuna sunmuşlardır.

Avrupa Birliği Bakanlığı Sivil Toplumla Diyalog Toplantıları kapsamında, Avrupa Birliği Bakanı ve Başmüzakereci Egemen Bağış'ın himayelerinde 14 Şubat 2012 tarihinde farklı inanç gruplarına mensup vatandaşları temsil eden 300'e yakın sivil toplum kuruluşu, dernek ve vakıf temsilcisi ile cemaatlerin ruhani liderlerinin de katılımıyla İstanbul'da bir toplantı düzenlenmiştir. Toplantıda, farklı inanç gruplarına mensup vatandaşların karşılaştığı sorunlar ile bu sorunların çözümüne yönelik olarak sivil toplum kuruluşlarının görüş ve önerileri dile getirilmiş ve Türkiye'nin AB'ye üyelik sürecine ilişkin değerlendirmeler yapılmıştır.

Vakıflar Kanununda yapılan hukuki düzenlemeler çerçevesinde cemaat vakıflarına taşınmaz iadesi yapılmasının yanı sıra farklı inanç grubuna mensup vatandaşlar tarafından kullanılan ibadethanelerin onarılmasına devam edilmiştir.

2003 yılında Altıncı Uyum Paketiyle, 3194 sayılı İmar Kanununda farklı din ve inançlara sahip bireylerin ibadet yerlerine ilişkin özgürlüklerinin genişletilmesi amacıyla değişiklik yapılmıştır. Bu değişikliğe paralel olarak ve aynı anlayış çerçevesinde, 12 Aralık 2012 tarihinde 5393 sayılı Belediye Kanununa "mabetlerin yapımı, bakımı, onarımını yapabilir" ibaresi eklenmiş ve böylece Belediyelerin, sağlık, eğitim, kültür tesis ve binalarının yanı sıra mabetlerin de yapım, bakım ve onarımını sağlayabileceği hükme bağlanmıştır.

Buna ilaveten, eğitim ve kültür alanında da farklı inanç gruplarına yönelik olumlu adımlar atılmaya

devam edilmiştir. 20 Mart 2012 tarihinde yürürlüğe giren Milli Eğitim Bakanlığı Özel Öğretim Kurumları Yönetmeliği ile özel öğretim kurumlarında kurum kontenjanı dikkate alınarak yabancı uyruklu misafir öğrencilerin de öğrenim görebilmelerine olanak sağlanmıştır.

28 Şubat 2012 tarihinde yayımlanan Basın İlan Kurumu Genel Kurul Kararı çerçevesinde, Lozan Antlaşması uyarınca belirlenen azınlıklara ait gazetelerin yazılı olarak başvurmaları halinde resmi reklam yayımlayabilmeleri mümkün olmuştur. Söz konusu gelişme, azınlık gazetelerinin ekonomik durumunu güçlendirmeye yönelik önemli bir adım olarak değerlendirilmektedir.

4 Haziran 2012 tarihinde, yaklaşık elli yıllık bir aradan sonra bir Rum yayınevi faaliyetlerine başlamıştır.

Hoşgörü ve karşılıklı anlayış ortamının güçlendirilmesi bakımından yaşanan önemli gelişmeler kapsamında:

- 15 Ağustos 2010, 15 Ağustos 2011 ve 15 Ağustos 2012 tarihlerinde Trabzon'un Maçka ilçesindeki tarihi Sümela Manastırı'nda,
- 19 Eylül 2010, 11 Eylül 2011 ve 9 Eylül 2012 tarihlerinde Van'ın Akdamar Adası'ndaki Surp Haç Ermeni Kilisesi'nde,
- 28 Mayıs 2011 tarihinde İzmir'in Çeşme İlçesi Alaçatı Beldesi'nde 88 yıl önce kilise olan Pazar Yeri Camii'nde,
- 23 Ekim 2011 tarihinde Diyarbakır İli Sur İlçesinde bulunan Surp Giragos Ermeni Ortodoks Kilisesi'nde

dini törenler gerçekleştirilmiştir.

4. Yaşam Hakkı ve İnsanlık Onuru ile İlgili Sorunlar

Bkz. Üçüncü Bölüm: 23. Fasıl Çerçevesinde Yargı Sistemimize İlişkin Çalışma ve Reformlar

D. EKONOMİK, SOSYAL VE KÜLTÜREL HAKLAR

1. Kadın Hakları ve Cinsiyet Eşitliği

Kadın haklarının ve toplumsal cinsiyet eşitliğinin geliştirilmesi alanında AB katılım sürecimizin de sağladığı ivmeyle atılan adımların ilkinin yeni Türk Medeni Kanunu oluşturmaktadır. 8 Aralık 2001 tarihinde 4721 sayılı Türk Medeni Kanunu ile 4722 sayılı Türk Medeni Kanunu'nun Yürürlüğü ve Uygulama Şekli Hakkında Kanunla kadın-erkek eşitliği konusunda yeni düzenlemeler getirilmiştir. Yeni Türk Medeni Kanunu, evlilik içinde eşlere eşit haklar getirmiştir.

Bunun yanında, Anayasa'da 3 Ekim 2001 ve 7 Mayıs 2004 tarihlerinde yapılan değişikliklerle "aile kurumunun eşler arasında eşitliğe dayanması", "Kadınlar ve erkekler eşit haklara sahiptir. Devlet, bu eşitliğin yaşama geçmesini sağlamakla yükümlüdür" ibareleri Anayasa'ya girmiş, Anayasa'da kadın-erkek eşitliği ilkesi güçlendirilmiştir.

Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesine ilişkin İhtiyari Protokolün Onaylanmasının Uygun Bulunduğu Hakkında 4770 sayılı Kanun 2 Ağustos 2002 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Protokol, kadın haklarının ihlali halinde izlenecek mekanizmaları belirleyerek, cinsiyet eşitliğinin güçlendirilmesine katkıda bulunmaktadır.

Söz konusu gelişmelerin yanı sıra bu dönemde konu ile ilgili atılan adımların başlıcalarına aşağıda yer verilmektedir:

2003 yılında Altıncı Uyum Paketi ile TCK'da yapılan değişiklikle "Töre cinayetleri" olarak bilinen durumlarda fiilin cezasında indirim yapılmasını içeren madde yürürlükten kaldırılmıştır. Bunun yanında 1 Haziran 2005 tarihinde yürürlüğe giren ve kadın erkek eşitliği gözetilerek hazırlanan 5237 sayılı yeni TCK'da kadının mağdur olduğu birçok suç, topluma karşı işlenen suçlar kapsamında çıkarılıp, kişilere karşı işlenen suçlar kapsamına alınarak cezaları ağırlaştırılmıştır.

13 Temmuz 2005 tarihinde yürürlüğe giren 5393 sayılı Belediye Kanununun 14. maddesi ile nüfusu elli binin üzerinde olan belediyelere kadın sığınma evi açılması zorunluluğu getirilmiştir.

4 Mayıs 2007 tarihinde 4320 sayılı Ailenin Korunmasına Dair Kanun'da değişiklik yapılmıştır. Kanunun 1. ve 2. maddesinde yapılan değişiklikler ile aile ve aile bireylerine karşı şiddet uygulayan kişilerin tanımları genişletilmiş ve bu kişilere yönelik olarak alınacak tedbirler artırılmıştır.

5840 sayılı Kadın Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonu Kanunu, 24 Şubat 2009 tarihinde yürürlüğe girmiştir. TBMM Kadın Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonu kadın haklarının korunması ve geliştirilmesini, kadın erkek eşitliğinin her alanda sağlanmasını, kadınların siyasi hayata katılımlarının artırılmasını amaçlamaktadır.

2010 Anayasa değişiklikleri uyarınca, Anayasa'nın Kanun Önünde Eşitlik başlıklı 10. maddesinde ya-

pılan düzenleme ile kadınlar, çocuklar, yaşlılar ve engelliler gibi sosyal bakımdan korunması gereken kişilere yönelik pozitif ayrımcılığa Anayasal dayanak sağlanmıştır. Bu Anayasa değişikliği ile öncelikle korunması gereken kişilere yönelik olarak yürütme tarafından alınacak bazı özel tedbirlerin, “eşitlik ilkesine aykırı” olarak mütalâa edilmemesi Anayasal güvence altına alınmıştır. Böylece devletin, tüm toplum kesimleri arasında bir yandan eşitliği sağlamaya, diğer yandan da korunması gerekenleri korumaya yönelik özel tedbirler almasının yolu açılmaktadır.

2011 yılının Haziran ayında Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığının kurulmasıyla, engelliler, çocuklar, aileler, yoksullar ve kadınlara yönelik politika geliştiren ve hizmet sunan birimlerin bir araya toplandığı bir yapı oluşturulmuştur.

6284 sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun, bu konuda ileri bir adım oluşturacak nitelikte hükümlerle 20 Mart 2012 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Kanun, fiziksel, psikolojik, cinsel ve ekonomik şiddet dâhil şiddetin tüm biçimlerini yok etmeyi amaçlamaktadır. Ayrıca Kanun, şiddet mağdurları ya da şiddete uğrama riski olanlara, polis, mülki idare amirleri ve aile mahkemeleri tarafından, destek ve koruma hizmeti sunulması imkânını tanımaktadır.

Kadınlara Yönelik Şiddet ve Aile İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye İlişkin Avrupa Konseyi Sözleşmesi'ne 14 Mart 2012 tarihi itibarıyla taraf olunmuştur. Söz konusu Sözleşme, bu alanda yasal çerçeve oluşturan ve uluslararası bağlayıcılığa sahip ilk düzenleme olması açısından önemlidir. Ayrıca Sözleşme, fiziksel, cinsel, psikolojik şiddetin

yanı sıra, zorla evlendirme ve farklı şiddet türlerini tanımlamakta ve bunlara yaptırımlar getirmektedir. Türkiye, söz konusu Sözleşmenin hazırlıklarına öncülük etmiş ve Sözleşmeyi imzalayan ve onaylayan ilk ülke olmuştur.

2. Çocuk Hakları

AB müktesebatına uyum kapsamında çocuk haklarının geliştirilmesi yönünde pek çok yasal ve idari düzenleme ile uygulama hayata geçirilmiştir. Bu çerçevede atılan önemli adımlardan biri olan 5395

Sayı 15 Çocuk Koruma Kanunu, 15 Temmuz 2005 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Kanun, korunma ihtiyacı olan çocuklar hakkında alınacak tedbirler ile suça sürüklenen çocuklar hakkında uygulanacak güvenlik tedbirlerinin usul ve esaslarına, çocuk mahkemelerinin kuruluş, görev ve yetkilerine ilişkin hükümleri kapsamaktadır.

Çocuk Koruma Kanununun Uygulanmasına İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik ise, 24 Aralık 2006 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Yönetmelik,

denetim altına alınmasına karar verilen, korunma ihtiyacı olan ve suça sürüklenen çocuklar hakkında yürütülecek uygulamalar ile sosyal inceleme raporlarına ve suça sürüklenen çocukların soruşturma ile yargılama usullerine ilişkin kuralların uygulanmasına ve bu konuyla ilgili olarak görev yapanların hizmet öncesi ve hizmet içi eğitimine dair usul ve esasları kapsamaktadır.

2008 yılında TBMM bünyesinde Çocuk Hakları İzleme Komitesi kurulmuştur. Komite; Çocuk Hakları Sözleşmesinin Türkiye’de uygulanmasını izlemek, çocuk hakları konusunda başta TBMM olmak üzere, kamuoyunda duyarlılığı artırmak amacıyla çalışmalarını yürütmektedir.

Yukarıda bahsedilen 2010 yılı Anayasa Değişikliğiyle, Anayasanın 10. maddesinde değişiklik yapılarak çocuklar için alınacak tedbirlerin eşitlik ilkesine aykırı sayılmayacağı belirtilmiş ve çocuklar için “pozitif ayrımcılık” ilkesi Anayasal zemine kavuşmuştur. Ayrıca Anayasa’nın Ailenin Korunması başlıklı 41. maddesinin başlığı “Ailenin Korunması ve Çocuk Hakları” olarak değiştirilmiştir. Bu değişikliklerle taraf olduğumuz uluslararası sözleşmeler ve evrensel ilkeler çerçevesinde, çocuk haklarının korunması konusundaki Anayasal dayanak güçlendirilmiştir. Değişiklikle, maddeye “çocuk hakları” eklenmiş olup; çocuklara; “yeterli himaye ve bakımdan yararlanma” ile “ana ve babası ile kişisel ve doğrudan ilişki kurma ve sürdürme” hakkı tanınmıştır. Devletin her türlü istismara karşı çocukları koruyucu tedbirler alması anayasal bir dayanağa kavuşturulmaktadır.

Avrupa Konseyi Çocukların Cinsel Sömürü ve İstismara Karşı Korunması Sözleşmesi Türkiye tarafından imzalanmış ve 1 Nisan 2012 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

5 Nisan 2012 tarihinde yürürlüğe giren 6291 sayılı “Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanun ile Denetimli Serbestlik ve Yardım Merkezleri ile Koruma Kurulları Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun” kapsamında çocuğun yüksek yararı ilkesinden hareketle, 0-6 yaş grubunda çocuğu bulunan ve koşullu salıverilmesine iki yıl veya daha az süre kalan kadın hükümlülere kalan cezalarını denetimli serbestlik tedbiri uygulanmak suretiyle ceza infaz kurumunda geçirmesine olanak sağlanmıştır.

BM Çocuk Hakları Komitesi’nin bireysel başvuru yetkisini tanıyan BM Çocuk Hakları Sözleşmesi’ne ek Üçüncü İhtiyari Protokol 24 Eylül 2012 tarihinde imzalanmıştır.

31 Ocak 2013 tarihinde Resmi Gazete’de yayımlanan Ceza Muhakemesi Kanunu ile Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanunda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun ile çocuk hükümlülerin, kendi talepleriyle başka bir cezaevine nakledilmesi durumunda nakil masraflarının devlet tarafından karşılanması, çocuk hükümlüler için ziyaret süresinin 1 saatten az, 3 saatten fazla olmamak üzere belirlenmesi, çocuk hükümlülerin, en geç 2 ayda bir kez olmak üzere, 3 saatten 24 saate kadar ana ve babasıyla veya vasisiyle kurum ya da eklentilerinde cezaevi personelinin yakın nezareti olmaksızın görüştürülmesi imkanı getirilmiştir.

3. Sosyal Bakımdan Korunmaya Muhtaç veya Engelli Kişiler

Sosyal bakımdan korunmaya muhtaç veya engelli kişilerin hak ve statülerinin geliştirilmesi yolunda AB katılım süreci çerçevesinde son on yıllık dönemde atılan adımların bazılarında aşağıda yer verilmektedir.

Buna göre, 7 Temmuz 2005 tarihinde yürürlüğe giren 5378 Sayılı Özürlüler ve Kanun Hükmünde Kararnemelerde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanunla özürüllüğün önlenmesi, özürüllerin sağlık, eğitim, rehabilitasyon, istihdam, bakım ve sosyal güvenliğine ilişkin sorunlarının çözümü ile her bakımdan gelişmelerini ve önlerindeki engelleri kaldırmayı sağlayacak tedbirleri alarak topluma katılımlarını sağlamak ve bu hizmetlerin koordinasyonu için gerekli düzenlemeler yapılmıştır.

BM Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme, 28 Eylül 2009 tarihinde onaylanmıştır.

2010 Anayasa değişiklikleri uyarınca, Anayasa'nın Kanun Önünde Eşitlik başlıklı 10. maddesinde yapılan düzenleme ile kadınlar, çocuklar, yaşlılar ve engelliler gibi sosyal bakımdan korunması gereken kişilere yönelik pozitif ayrımcılığa Anayasal dayanak sağlanmıştır. Bu Anayasa değişikliği ile öncelikle korunması gereken kişilere yönelik olarak yürütme tarafından alınacak bazı özel tedbirlerin, "eşitlik ilkesine aykırı" olarak mütalâa edilmemesi Anayasal güvence altına alınmıştır. Böylece devletin, tüm toplum kesimleri arasında bir yandan eşitliği sağlamaya, diğer yandan da korunması gerekenleri korumaya yönelik özel tedbirler almasının yolu açılmaktadır.

2011 yılı Temmuz ayı içerisinde kurulan Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı çatısı altında "Özürlü ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü" faaliyet göstermeye başlamıştır.

12 Kasım 2010 tarihinde yürürlüğe giren Ulaştırılabilirlik Stratejisi ve Ulusal Eylem Planı, 31 Ocak 2012 tarihinde başarıyla tamamlanmıştır.

4. Ayrımcılıkla Mücadele

Ayrımcılıkla mücadele konusundaki çalışmalar da AB katılım sürecimizin de sağladığı kararlılıkla sürdürülmektedir.

Bu kapsamda, 10 Haziran 2003 tarihinde 4857 sayılı İş Kanunu yürürlüğe girmiştir. İş ilişkisinde dil, ırk, cinsiyet, siyasal düşünce, felsefi inanç, din ve mezhep ve benzeri sebeplere dayalı ayırım yapılamaz ibaresini içeren 5. madde ile ayrımcılığın önlenmesi hedeflenmiştir.

6097 sayılı Yabancıların Türkiye'de İkamet ve Seyahatleri Hakkında Kanun'da Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun, 19 Ocak 2011 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Bu Kanunla Yabancıların Türkiye'de İkamet ve Seyahatleri Hakkındaki Kanun'un 21. maddesinde "Tabiyetsiz veya yabancı devlet tebaası olan Çingenelerin ve Türk kültürüne bağlı olmayan yabancı göçebelerin sınır dışı edilmelerine İçişleri Bakanlığı salâhiyetlidir." maddesi "Tabiyetsiz veya Türk kültürüne bağlı olmayan yabancı göçebelerin sınır dışı edilmelerine İçişleri Bakanlığı yetkilidir." şeklinde değiştirilmiştir. Böylece Roman vatandaşlarımıza yönelik ayrımcı ifade söz konusu maddenin ikinci fıkrasından kaldırılmıştır.

5543 sayılı İskân Kanunu, 26 Eylül 2006 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Yeni Kanunla, iskâna tabi

tutulmayacak kişilere ilişkin hükümlerde, ayrımcılık olarak nitelenebilecek bir ifade olan “Çingene” ibaresi metinden çıkarılmıştır.

2010 yılı Anayasa Değişikliğiyle yeniden düzenlenen Anayasanın 10. maddesinde yer alan kanun önünde eşitlik ilkesiyle, ayrımcılık yasağının etkili bir şekilde uygulanabilmesi ve ayrımcılık nedeniyle oluşan mağduriyetlerin önlenmesi güvence altına alınmaktadır.

Bu çerçevede hazırlanmakta olan Ayrımcılıkla Mücadele ve Eşitlik Kanun Tasarısına yukarıda “insan hakları kurumsallaşması” başlığı altında yer verilmektedir.

5. Kültürel Haklar

2002 yılında Üçüncü Uyum Paketi ile 3984 sayılı Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayınları Hakkında Kanunun 4/1 maddesi değişikliğiyle, Türk vatandaşlarının günlük yaşamlarında geleneksel olarak kullandıkları farklı dil ve lehçelerde de yayın yapılmasının önündeki hukuki engeller kaldırılmış ve bu yayınların yapılması güvence altına alınmıştır. Bu yayınların çerçevesinin RTÜK tarafından çıkarılacak bir yönetmelikle belirleneceği düzenlenmiştir.

Gerçekleştirilen değişikliklerle ayrıca, Türk vatandaşlarının günlük yaşamlarında geleneksel olarak kullandıkları farklı dil ve lehçeleri öğrenmelerinin önündeki hukuki engeller kaldırılmış ve bu dil ve lehçelerin özel kurslarda öğrenilmesi konusunun Milli Eğitim Bakanlığı tarafından çıkarılacak bir yönetmelikle düzenlenmesi öngörülmüştür. Söz konusu yönetmelik de 22 Ağustos 2005 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

2003 yılında Altıncı Uyum Paketi kapsamında Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayınları Hakkında Kanunda yapılan değişiklikle, “Türk vatandaşlarının günlük yaşamdaki geleneksel olarak kullanılan farklı dil ve lehçelerde yayın yapılması imkânının, hem kamu hem de özel radyo ve televizyon kuruluşları vasıtasıyla sağlanması yasal güvenceye kavuşturulmaktadır.”

Ayrıca, 5490 sayılı Nüfus Hizmetleri Kanununda yapılan değişiklikle, isim koyma konusundaki kriterler azaltılarak, farklı kültürlerle ve örf-adetlere sahip bireylerin özel hayatlarına ve aile hayatlarına ilişkin özgürlükler genişletilmiştir.

2003 yılında Yedinci Uyum Paketi kapsamında 2923 sayılı Yabancı Dil Eğitimi ve Öğretimi ile Türk Vatandaşlarının Farklı Dil ve Lehçelerinin Öğrenilmesi Hakkında Kanunun 2. maddesi değişikliğiyle, Türk vatandaşlarının günlük yaşamlarında geleneksel olarak kullandıkları farklı dil ve lehçelerin öğrenilmesine yönelik olarak, ayrı bir bina tesis edilmeksizin, mevcut kurslarda öğrenimine imkân sağlamak amaçlanmaktadır. Maddede yapılan diğer bir değişiklikle, yürütmenin işlevselliğinin sağlanmasına yönelik olarak, Türkiye’de eğitimi ve öğretimi yapılacak yabancı dillerin tespitinde Milli Güvenlik Kurulu’nun görüşünün alınmasına ilişkin hüküm madde metninden çıkarılmaktadır.

Kamu ve özel radyo ve televizyon kuruluşlarının Türk vatandaşlarının günlük yaşamlarında geleneksel olarak kullandıkları farklı dil ve lehçelerde yayın yapılmasına ilişkin yönetmelik 25 Ocak 2004 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Yönetmelik uyarınca, radyo kuruluşları günde 60 dakikayı aşmamak üzere haftada toplam beş saat, televizyon

kuruluşları ise günde 45 dakikayı aşmamak üzere haftada toplam dört saat yayın yapabilirler. TRT, Haziran 2004 itibariyle Boşnakça, Arapça, Çerkezce, Zazaca ve Kıрманçı televizyon ve radyo yayınlarına başlamıştır.

RTÜK, 12 Haziran 2006 tarihinde aldığı kararla, Türk vatandaşlarının günlük yaşamlarında geleneksel olarak kullandıkları Türkçe dışındaki dil ve lehçelerdeki radyo ve televizyon yayınlarında film ve müzik programları için süre sınırlamasını da kaldırmıştır.

Türkiye Radyo-Televizyon Kurumu Reklam Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik 31 Ocak 2009 tarihli Resmi Gazetede yayımlanmıştır. Söz konusu değişiklikle, Yönetmelik'e "Farklı dil ve lehçelerle yayın yapan kanallar içinde o dil ve lehçede reklam yapılabilir. Bu tür reklamlar sadece ait olduğu kanalda yayınlanır." ifadesi eklenmiştir. 26 Haziran 2008 tarihinde yürürlüğe giren 5767 sayılı Türkiye Radyo ve Televizyon Kanunu ile Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayınları Hakkında Kanunda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun'la Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu Kanunu'nun 21. maddesine değişiklik yapılarak, "Kurum tarafından Türkçe dışında farklı dil ve lehçelerde de yayın yapılabilir" cümlesi eklenmesiyle TRT farklı dil ve lehçelerde yayın yapmaya başlamıştır. Kürtçe yayın yapan TRT-6 kanalı 1 Ocak 2009 tarihinde yayına başlamıştır. 1 Nisan 2009 tarihinde Kürtçe ve Ermenice radyo yayını başlamıştır.

Türk Vatandaşlarının Günlük Yaşamlarında Geleneksel Olarak Kullandıkları Farklı Dil ve Lehçelerde Yapılacak Radyo ve Televizyon Yayınları Hakkında Yönetmelik 13 Kasım 2009 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

Hükümlü ve Tutukluların Ziyaret Edilmeleri Hakkında Yönetmelikte Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik 6 Kasım 2009 tarihli Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Yönetmeliğin 6. maddesi değiştirilmiş olup, yeni ifade takip eden şekilde yer almaktadır: "Ziyaret esnasında görüşmelerin Türkçe yapılması esastır. Ancak, hükümlü veya tutuklunun Türkçe bilmemesi veya görüşeceğini bildirdiği yakınının Türkçe bilmediğinin beyan edilmesi halinde, Türkçeden başka bir dilde konuşmanın yapılmasına izin verilir ve konuşma kayda alınır."

10 Nisan 2010 tarihinde yürürlüğe giren 5749 sayılı Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkında Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun'da yapılan değişiklik uyarınca Türkçeden başka dilde yazılı ve sözlü olarak seçim propagandası yapılabilmesi olanaklı hale gelmiştir.

Vatandaşlarımızın kullandığı farklı dil ve lehçelerle ilgili üniversitelerimizde akademik araştırma yapılması, enstitü kurulması ve seçmeli ders konması gibi uygulamalar mümkün hale gelmiştir. 1 Aralık 2009 tarihinde Resmi Gazetede yayımlanan Bakanlar Kurulu'nun 12 Ekim 2009 tarihli kararı ile Mardin Artuklu Üniversitesi Rektörlüğüne bağlı olarak "Türkiye'de Yaşayan Diller Enstitüsü" kurulmuştur. Yaşayan Diller Enstitüsü bünyesinde "Kürt Dili ve Kültürü Anabilim Dalı" yüksek eğitim-öğretim faaliyetleri halen sürmektedir.

22 Aralık 2010 tarihli YÖK Yürütme Kurulu toplantısında alınan karar ile 2547 sayılı YÖK Kanunu'nun 2880 sayılı Kanun'la değişik 7/d-2 Maddesi uyarınca Muş Alparslan Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi bünyesinde, 4 yıllık lisans programı düzeyinde, "Kürt Dili ve Edebiyat Bölümü" kurulması uygun görülmüştür. 2010 yılından beri faaliyet gösteren ve lisans eğitimi verilen Muş Alparslan Üniversitesi Kürt Dili ve Edebiyatı Bölümü'nde 2012-2013 yılı itibarıyla yüksek lisans eğitimine başlanmış, 300 kişiden fazla başvuru yapılan bölüme 50 kişi yerleştirilmiştir.

Son olarak, YÖK Yürütme Kurulu'nun 26 Ocak 2011 tarihli toplantısında alınan kararla Mardin Artuklu Üniversitesi'nde "Kürt Dili ve Edebiyatı" bölümü açılmış ve bu programa öğrenci kabul edilmeye başlanmıştır. Ayrıca Üniversite tarafından özel Kürtçe dersleri de verilmektedir. Bunun yanında, 2012-2013 Akademik Yılı için Kürt Dili ve Kültürü Anabilim Dalı kurulmuştur. Söz konusu anabilim

dalı bünyesinde 2012-2013 öğretim yılında 250 Tezsiz Yüksek Lisans öğrencisi öğrenimini sürdürmektedir. Bir yıl süreli bu programdan mezun olacak adayların Kürtçe öğretmeni olarak atanması öngörülmektedir.

Tunceli Üniversitesi'nde Doğu Dilleri ve Edebiyatları Bölümünde Zaza Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı kurulmuştur.

2012-2013 Eğitim ve Öğretim Yılında yürürlüğe giren 4+4+4 sistemi kapsamında, öğrenciler haftada 4 saat olmak üzere "Yaşayan Diller ve Lehçeler" adlı seçmeli dersi alabilmektedirler.

6411 sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu ile Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanunda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun 24 Ocak 2013 tarihinde TBMM tarafından kabul edilmiştir. Bu Kanun, sanığın iddianamenin okunması ve esas hakkındaki mütalaanın verilmesi üzerine sözlü savunmasını, kendisini daha iyi ifade edebileceğini beyan ettiği başka bir dilde yapması imkânını getirmiştir. Bu kapsamda, tercüme hizmeti, il adli yargı adalet komisyonlarınca oluşturulan listeden, sanığın seçeceği tercüman tarafından yerine getirilmektedir. Yargılamanın sürücümeye bırakılması yönünde olası suiistimalleri önlemek amacıyla, tercüme hizmetinin bedelinin, talepte bulunan sanık tarafından ödenmesi düzenlenmiştir.

E. İDARİ TEDBİRLER VE YARGI ERKİ BÜNYESİNDE ALINAN TEDBİRLER

11 Kasım 2006 tarihli Resmi Gazetede yayımlanan Yönetmelikle İnsan Hakları Eğitimi Ulusal Komite-

si kurulmuştur. Danışma organı niteliğindeki Komite, BM İnsan Hakları Eğitimi Dünya Programının Türkiye’de uygulanabilmesi amacıyla Eylem Planı hazırlayarak onay için İnsan Hakları Üst Kuruluna sunmak ve gerçekleştirilecek eğitim çalışmalarını izlemekle sorumlu kılınmıştır.

2. Yargı Reformu Paketi olarak da bilinen 26 Ağustos 2011 tarihli ve 650 sayılı Adalet Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararnamenin Değiştirilerek Kabulü Hakkında Kanun ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Hükmünde Kararname ile Adalet Bakanlığı bünyesinde “İnsan Hakları Dairesi Başkanlığı” kurularak, özellikle AİHM kararlarına yönelik çalışmalar başlatılmıştır. Söz konusu çalışmaların daha etkin şekilde yürütülmesini temin üzere Adalet Bakanlığı ve Dışişleri Bakanlığı arasında 14 Kasım 2011 tarihinde bir işbirliği protokolü imzalanmıştır. Bahsekonu Başkanlık, AİHM nezdinde Türkiye aleyhine yapılan başvurularda savunma görevini yerine getirmek, AİHM kararlarını analiz ederek ihlale yol açan mevzuat ve idari uygulamalar konusunda çalışmalar yapmak, AİHM kararlarının infazı ile ilgili tedbirleri almak, AİHM kararlarının Türkçeye tercümesini gerçekleştirerek kamuoyuyla paylaşmak, uygulayıcıların insan hak ve temel özgürlükleri konusunda bilincini artırmak amacıyla eğitim faaliyetleri düzenlemekle görevlidir.

Söz konusu Başkanlık tarafından 15-17 Kasım 2011 tarihlerinde AİHM’nin Türkiye Kararları, Sorunlar ve Çözüm Önerileri başlıklı yüksek düzeyli bir çalıştay gerçekleştirilmiştir. Çalıştayda çıkan sonuçlardan yola çıkarak İnsan Hakları İhlallerinin Önlenmesine İlişkin Eylem Planı çalışmaları Adalet

Bakanlığı koordinasyonunda ve ilgili kurumların da katılımıyla sürmektedir. Eylem Planıyla insan hakları standartlarının yükseltilmesi ve özellikle AİHM nezdinde Türkiye aleyhine yapılan başvuruların en aza indirilmesi hedeflenmektedir.

18 Aralık 2011 tarihinde yürürlüğe giren 6253 sayılı Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığı İdari Teşkilatı Kanunu ile TBMM İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu kanun teklif ve tasarılarını esas veya tali komisyon olarak inceleyebilme yetkisi almıştır. Komisyon böylece, temel hak ve özgürlüklere ilişkin yasama metinleri üzerinde de ilk elden inceleme yapma yetkisine sahip olmuştur. Yapılan değişiklik sonrasında Komisyona 4 kanun tasarısı ve 20 kanun teklifi havale edilmiştir.

HSYK 18 Kasım 2011 tarihinde yayımladığı genelge ile insan hakları ihlalleri ile işkence ve kötü muamele iddialarına ilişkin soruşturmaların AİHS ve AİHM içtihadını da dikkate alarak hızlı, etkin, adil, eksiksiz ve insan haklarına saygılı bir şekilde yapılması, delillerin zamanında, tam ve hukuka uygun olarak toplanması ve bu kapsamdaki soruşturmaların kolluk kuvvetlerine bırakılmayarak bizzat Cumhuriyet savcılarınca gerçekleştirilmesi hususlarını yargı teşkilatına duyurmuştur.

F. YARGI MENSUPLARININ BİLİNÇLERİNİN ARTIRILMASI

HSYK tarafından 2012-2014 yılları arasında uygulamaya konulmak üzere Hâkim ve Savcıların AİHM Kararları Hakkındaki Farkındalıklarının Arttırılması Projesi geliştirilmiştir. Proje tamamen HSYK bütçesinden finanse edilecektir. Projenin amacı, hâkim ve savcılarının yargılama faaliyetleri sırasında AİHS ile güvence altına alınan hak ve özgür-

lülere ilişkin AİHM'nin içtihat ve yorumlarını göz önünde bulundurmalarını sağlamaktır. Proje kapsamında AİHM'ye her biri 40 kişiden oluşacak 18 çalışma ziyareti gerçekleştirilecek, hâkim-savcılar için el kitabı hazırlanacak, "online" eğitim modülleri geliştirilecektir.

G. KİŞİSEL VERİLERİN KORUNMASI

24 Ekim 2003 tarihinde yürürlüğe giren 4982 sayılı Bilgi Edinme Hakkı Kanunu'nun kapsamında kamu kurum ve kuruluşları ile kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşlarının görevleri gereği sahip olduğu ya da olmak zorunda olduğu bilgi ve belgeleri talepte bulunan kişilerle paylaşımları yükümlülüğünü getirilmiştir. Bilgi Edinme Hakkı Kanunu'nun getirdiği düzenlemeye göre; "Kişinin izin verdiği hâller saklı kalmak üzere, özel hayatın gizliliği kapsamında, açıklanması hâlinde kişinin sağlık bilgileri ile özel ve aile hayatına, şeref ve haysiyetine, meslekî ve ekonomik değerlerine haksız müdahale oluşturacak bilgi veya belgeler ile haberleşmenin gizliliği esasını ihlâl edecek bilgi veya belgeler" bilgi edinme hakkının kapsamı dışında tutulmuştur. Bu konuda 5070 sayılı Elektronik İmza Kanunu ile elektronik imzanın hukukî ve teknik yönleri ile kullanımına ilişkin esaslar düzenlenmiş, TCK'nın 135. ve devamındaki maddelerinde; kişisel verilerin hukuka aykırı olarak kaydedilmesi, yayımlanması, başkalarına aktarılması suç olarak belirlenmiştir. 1 Haziran 2005 tarihinde yürürlüğe giren 5352 sayılı Adli Sicil Kanunu ile adli sicil kayıtlarının tutulması, arşiv bilgilerinin istenmesi, adli sicil ve arşiv bilgilerinin gizliliği ayrıca düzenlenmiştir.

2010 Anayasa Değişikliği ile Anayasa'nın "Özel Hayatın Gizliliği" başlıklı 20. maddesi değiştirile-

rek, bireylere kişisel verilerin korunmasını isteme hakkı tanınmış, kişinin kendisiyle ilgili kişisel verileri hakkında bilgilendirilme, bu verilere erişme, bunların düzeltilmesini veya silinmesini talep etme ve amaçları doğrultusunda kullanılıp kullanılmadığını öğrenmeyi de kapsadığı düzenlenmektedir.

Kişisel Verilerin Korunması Kanun Tasarısına ilişkin çalışmalar devam etmektedir.

H. YOLSUZLUKLA MÜCADELEDE GELİŞMELER

Yolsuzlukla mücadele, AB üyelik sürecinde Türkiye açısından önemli ve öncelikli bir yer tutmakta ve AB müktesebatı bağlamında 23. Fasıl altında ele alınmaktadır. Bunun nedeni demokrasi ve hukukun üstünlüğünün kurumsallaşması ve istikrarı bakımından yolsuzluk olgusunun önemli bir tehdit oluşturabileceği gerçeğidir. Bu nedenle AB katılım süreci çerçevesinde aday ülkelerden yolsuzlukla etkin biçimde mücadele etmelerini ve bu yönde gerekli tedbirleri alarak AB müktesebatına uyum sağlamalarını istemektedir.

Bu çerçevede Türkiye, bir yandan ülke çapında yolsuzlukla mücadele çalışmalarına hız verirken, diğer yandan bu konuda uluslararası alanda yürütülmekte olan çalışmalara da aktif olarak katılım sağlamaktadır. Yolsuzluk suçlarının, uluslararası boyutlara ulaşmış olması karşısında, suçla mücadelede uluslararası işbirliği müesseselerinin sağlıklı ve hızlı bir şekilde işleminin önemi dikkate alınarak, yolsuzluk konusunda hem mevzuatımızı uluslararası standartlara uygun hale getirmek, hem de uluslararası işbirliğini arttırmak amacıyla, ülkemiz bu konuyla ilgili temel uluslararası sözleşmelere taraf olmuştur.

Yolsuzlukla mücadele kapsamında adil, hesap verilebilir, saydam ve güvenilir bir yönetim anlayışının

geliştirilmesi ve yolsuzluğa karşı toplumsal bilincin artırılması amacıyla çalışmalar kararlılıkla devam etmektedir.

Başbakanlık Teftiş Kurulu koordinasyonunda hazırlanan “Saydamlığın Artırılması ve Yolsuzlukla Mücadelenin Güçlendirilmesi Stratejisi” Bakanlar Kurulunca onaylanarak 22 Şubat 2010 tarihinde Resmi Gazetede yayımlanmıştır. Söz konusu Stratejiye ilişkin Eylem Planı ise Türkiye’de Saydamlığın Artırılması ve Yolsuzlukla Mücadelenin Güçlendirilmesi Komisyonu tarafından 12 Nisan 2010 tarihinde onaylanmıştır.

Kararlılıkla sürdürülen reformların bir devamı niteliğinde olan bu Stratejinin amacı, gelişen ve değişen şartları da göz önünde bulundurarak, saydamlığı engelleyen ve yolsuzluğu besleyen faktörlerin ortadan kaldırılması suretiyle daha adil, hesap verebilir, saydam ve güvenilir bir yönetim anlayışının geliştirilmesidir.

Strateji ve Eylem Planı’nın uygulamasından sorumlu Saydamlığın Artırılması ve Yolsuzlukla Mücadelenin Güçlendirilmesi Yürütme Kurulu, ilgili Bakanlıklar ile sivil toplum kuruluşlarının temsilcilerinden oluşmaktadır.

Strateji kapsamında Sayıştay Kanunu 19 Aralık 2010 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

Ayrıca, 8 Mayıs 2012 tarihinde TBMM’de grubu bulunan tüm siyasi partilerin eşit şekilde temsil edildiği Siyasi Etik Uzlaşma Komisyonu kurulmuştur. Söz konusu komisyon aracılığıyla, siyasette açık, dürüst ve hesap verebilir bir anlayışın yerleş-

tirilmesi ve siyasi etik konusunun ayrıntılı olarak incelenip etik ilkelerin belirlenmesi amaçlanmaktadır.

Yolsuzlukla mücadeleyi desteklemek amacıyla son dönemde kabul edilen kanunlardan öne çıkanlar aşağıda sıralanmaktadır:

- Kamu ihale sisteminde saydamlığın geliştirilmesi, kaynakların daha etkin ve verimli kullanılması ve daha az kaynakla daha fazla kamu hizmeti üretilmesi amacıyla Kamu İhale Kurumu kurulmasını düzenleyen 4 Ocak 2002 tarihli ve 4734 sayılı Kamu İhale Kanunu.
- 9 Ekim 2003 tarihli ve 4982 sayılı Bilgi Edinme Hakkı Kanunu
- Kamu görevlilerinin uymaları gereken saydamlık, tarafsızlık, dürüstlük, hesap verebilirlik, kamu yararını gözetme gibi etik davranış ilkelerinin ve standartlarının belirlenmesi ve bu ilkelere aykırı davranan üst düzey kamu görevlilerine ilişkin şikâyetlerin Kamu Görevlileri Etik Kurulu tarafından incelenmesi ve sonuçlarının kamuoyuna duyurulması amacıyla 25 Mayıs 2004 tarihli ve 5176 sayılı Kamu Görevlileri Etik Kurulu Kurulması ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun.
- Finansal piyasalarda güven ve istikrarın sağlanmasını, kredi sisteminin etkin bir şekilde çalışmasını ve tasarruf sahiplerinin hak ve menfaatlerinin korunmasını sağlamak amacıyla, sistemi engelleyen, bozan, verileri yok eden veya değiştiren ve gerçeğe aykırı muhasebeleştirme yapan banka ve finans kurumları için ağır yaptırımlar öngören 19 Ekim 2005 tarihli ve 5411 sayılı Bankacılık Kanunu.
- 10 Ekim 2006 tarihli ve 5549 sayılı Suç Gerilirleninin Aklanmasının Önlenmesi Hakkında

Kanun ve 21 Mart 2007 tarihli ve 5607 sayılı Kaçakçılıkla Mücadele Kanunu.

- Yolsuzlukla mücadele bağlamında uluslararası yükümlülüklerin yerine getirilmesi amacıyla, yabancı ülkede işlenen rüşvet suçundan yargılama yapılabilmesi için Adalet Bakanının izin vermesi şartının kaldırılması, suç eşyasının satın alınması veya kabul edilmesi ve suçtan kaynaklanan malvarlığı değerlerini aklama suçlarının kapsamının genişletilmesi, özel hukuk çerçevesinde faaliyette bulunan özel hukuk tüzel kişisinin organ veya temsilcisi ya da görevlileri tarafından; dolandırıcılık, ihaleye veya edimin ifasına fesat karıştırma, rüşvet, suçtan kaynaklanan malvarlığı değerlerini aklama, zimmet, kaçakçılık, kaçak petrole ilişkin suçlar ile terörün finansmanı suçlarının tüzel kişinin yararına olarak işlenmesi hâlinde ayrıca bu tüzel kişiye idarî para cezası verilebilmesi amacıyla 26 Haziran 2009 tarihli ve 5918 sayılı Türk Ceza Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun.
- 3. Yargı Reformu Paketiyle TCK'nın "Rüşvet" başlıklı 252. maddesinde değişiklik yapılmıştır. Bu kapsamda görevinin gereklerine uygun davranması için kişilerden kendisine veya bir başkasına çıkar sağlamak fiili, görevi kötüye kullanma suçu kapsamında çıkartılarak rüşvet suçuna dönüştürülmüştür. Bu düzenlemeyle, Avrupa Konseyi bünyesindeki Yolsuzluğa Karşı Devletler Grubu'nun (Group of States Against Corruption - GRECO) 19-23 Ekim 2009 tarihlerinde ülkemizde gerçekleştirdikleri çalışma ziyareti sonrasındaki tavsiye kararı karşılanmıştır.
- Ulusal düzeyde alınan tedbirlere ilaveten uluslararası işbirliğini sağlayan ve Türkiye'nin taraf olduğu sözleşmeler de şunlardır:

- Yolsuzlukla mücadele alanındaki ilk küresel uluslararası hukuk belgesi niteliğindeki "BM Yolsuzlukla Mücadele Sözleşmesi", imzalanmış ve "OECD Uluslararası Ticarî İşlemlerde Yabancı Kamu Görevlilerine Verilen Rüşvetin Önlenmesi Sözleşmesi" 1 Şubat 2000 tarih ve 4518 sayılı Kanunla onaylanmıştır.
- Aynı şekilde, Avrupa Konseyi bünyesinde hazırlanan "Yolsuzluğa Karşı Özel Hukuk Sözleşmesi" 17 Nisan 2003 tarihli ve 4852 sayılı Kanunla, "Yolsuzluğa Karşı Ceza Sözleşmesi" 14 Ocak 2004 tarih ve 5065 sayılı Kanunla onaylanmıştır.
- Bu Sözleşmelere ilaveten Türkiye; Sınır Aşan Örgütlü Suçlara Karşı Birleşmiş Milletler Sözleşmesini 2003 yılında, Avrupa Konseyinin Suçtan Kaynaklanan Gelirlerin Aklanması, Araştırılması, Ele Geçirilmesi ve El Konulmasına İlişkin Sözleşmesini 2004 yılında, Hukuki veya Ticari Konularda Yabancı Ülkelerde Delil Sağlanması Hakkında Sözleşmeyi 2004 yılında ve Birleşmiş Milletler Yolsuzlukla Mücadele Sözleşmesini 2006 yılında onaylamıştır.
- Ülkemiz, 1 Ocak 2004'ten itibaren Avrupa Konseyi bünyesinde yer alan – GRECO'ya da üye olmuştur. GRECO'nun amacı, etkin bir karşılıklı değerlendirme süreci ve baskı mekanizmalarını işletmek suretiyle üyelerinin Avrupa Konseyi tarafından oluşturulan yolsuzlukla mücadele standartlarına uygunluğunu değerlendirmek ve bu yolda kapasitelerinin artırılmasına yardımcı olmaktır.

YARGI VE TEMEL HAKLAR BAŐLİKLİ 23. FASLIN ÖNCELİKLERİNE İLİŞKİN ÖZET DURUM

Müzakere sürecinin ilk aşaması olan tarama toplantılarının tamamlandığı 2006 yılından bu yana altı yıl geçmesine rağmen, 23. Fası tarama sonu raporu AB Konseyi tarafından halen onaylanmamış ve Türkiye'ye açılış kriterleri bildirilmemiőtir. Söz konusu tarama toplantılarında Avrupa Komisyonunun 23. Faslın açılabilmesi için yaptığı değerlendirmeler aşağıda yer almaktadır:

- Yargının bağımsızlığını, tarafsızlığını ve etkinliğini güçlendirmeye yönelik Yargı Reformu Stratejisi hazırlanmalıdır.
- Yolsuzlukla mücadele konusunda daha etkin bir yasal ve kurumsal çerçevenin kurulmasını içeren Yolsuzlukla Mücadele Stratejisi hazırlanmalıdır.
- Temel haklar konusunda bu hakların tam olarak kullanılmasını gözetecek Şekilde bir eylem planı hazırlanmalıdır.
- Hem bir Ombudsman sistemi hem de bağımsız, yeterli kaynaklara sahip BM esaslarına uygun faaliyet gösteren ulusal bir insan hakları kurumu kurulmalıdır.
- AİHS ve AİHM içtihat kararları ile uyumlu olarak Vakıflar Kanunu ile ifade özgürlüğüne ilişkin kanunlar revize edilmelidir.
- BM İŞkenceyle Mücadele Sözleşmesi İhtiyari Protokolü (OPCAT) onaylanmalıdır.

Halihazırda Güney Kıbrıs Rum Yönetimi 23. Faslın açılıőını tek taraflı bir kararla engellemektedir. Buna rağmen 23. Faslın önemli gerekliliklerinden olduğu düşünölen alanlarda Türkiye kapsamlı reformlar gerçekleŐtirmeye devam etmektedir.

Bu kapsamda yapılan çalışmalar aşağıda özet olarak sunulmuştur:

Yargı reformuna ilişkin olarak 24 Ağustos 2009 tarihinde Yargı Reformu Stratejisinin uygulanmasına başlanmıştır. Strateji'nin kısa dönem hedefleri önemli ölçüde gerçekleştirilmiştir. Adalet Bakanlığı Aralık 2011'de Strateji'nin güncelleme çalışmalarına başlamış olup, güncellenmiş Strateji'nin yakın dönemde açıklanması beklenmektedir.

Yolsuzlukla mücadele konusuna ilişkin olarak, Başbakanlık Teftiş Kurulu koordinasyonunda hazırlanan Saydamlığın Artırılması ve Yolsuzlukla Mücadelenin Güçlendirilmesi Stratejisi ve Eylem Planı 2010 yılında onaylanarak yürürlüğe girmiş olup, uygulama takvimi 2010 - 2014 dönemini kapsamaktadır.

İfade özgürlüğü ve basın özgürlüğü alanında da önemli bir mesafe kaydedilmiştir. 7 Mayıs 2008 tarihinde TCK'nın 301. maddesinde yapılan değişiklik ile dava açma Adalet Bakanının iznine bağlanmış olup bunun sonucu olarak açılan dava sayısında ciddi bir düşüş olmuştur. Kamuoyunda "3. Yargı Paketi" olarak bilinen ve 5 Temmuz 2012 tarihinde yürürlüğe giren 6352 sayılı Kanun ile ifade özgürlüğü ile ilgili mevzuatta önemli iyileştirmeler sağlanmıştır. Kısa bir zaman içinde Bakanlar Kuruluna sunulması öngörülen "4. Yargı Paketi" kapsamında özellikle ifade ve basın özgürlüğü başta olmak üzere insan hakları standartlarının yükseltilmesine yönelik önemli iyileştirmeler yapılması öngörülmektedir.

Vakıflara ilişkin, 2008 yılında 5737 sayılı yeni Vakıflar Kanunu yürürlüğe girmiştir. Bu çerçevede,

cemaat vakıfları ile ilgili mevzuat güncellenmiş ve bu alanda mevcut sorunların giderilmesine yönelik bir yaklaşım hâkim kılınmıştır.

Temel hakların tam olarak kullanılmasının sağlanması amacıyla, AİHM tarafından ülkemiz aleyhine ihlal kararları verilmesine neden olan sorunlu alanlarda, belirli vadelerde çözüm üretmeye yönelik somut hedefler içeren "İnsan Hakları İhlallerinin Önlenmesine Yönelik Eylem Planı"na ilişkin hazırlıklar Adalet Bakanlığı koordinasyonunda ve ilgili kurumların da katılımıyla sürmektedir.

İnsan hakları alanında kurumsallaşmaya ilişkin olarak, yakın dönemde önemli ilerlemeler sağlanmış, Türkiye İnsan Hakları Kurumu Kanunu ve Kamu Denetçiliği Kurumu Kanunu yürürlüğe girmiştir.

İşkenceye ve Diğer Zalimane, Gayriinsani veya Küçültücü Muamele veya Cezaya Karşı Birleşmiş Milletler Sözleşmesine Ek İhtiyari Protokolüne (OP-CAT) 27 Eylül 2011 tarihi itibarıyla taraf olunmuştur. OPCAT kapsamında öngörülen bağımsız ulusal izleme mekanizması işlevinin Türkiye İnsan Hakları Kurumu tarafından üstlenilmesi öngörülmektedir.

Yargı

1. Cezai ve hukuki konularda adli işbirliği
 - a. Avrupa Tutuklama Emri
 - b. Sınır ötesi adli takibat alanında işbirliği (Eurojust)
 - c. Avrupa Adli Yargı Ağı (EJN)
 - d. Ekonomik ve mali suçlar
 - e. Suç mağdurlarının hakları
2. Medeni hukuk alanında işbirliği
 - a. Uyuşmazlıkların Alternatif Çözümü (Alternative Dispute Resolution - ADR)
 - b. Suç mağdurlarının zararlarının tazmini
 - c. Sınır ötesi adli yardım
 - d. Avrupa Adli Yargı Ağı (EJN)
 - e. Kanıtların toplanması alanında mahkemeler arası işbirliği
 - f. Mahkeme ya da mahkeme dışı organlarca sunulan belgelerin sınır ötesi tebliği
 - g. Medeni ve ticaret hukuku alanlarındaki adli kararların karşılıklı tanınması
3. Cezai ve hukuki konularda adli işbirliği
 - a. Yargı kararlarının karşılıklı tanınması
 - b. Hâkim ve savcıların eğitimi
 - c. Çevre kirliliği ve deniz suçları
 - d. Terörizmle mücadele
 - e. Şüpheli ve sanıkların hakları
4. Uyuşturucu ile mücadele

Temel Haklar

1. Temel hakların AB Antlaşmaları düzeyinde korunması
2. Çocuk hakları
 - a. Çocuk haklarının AB antlaşmaları düzeyinde korunması
 - b. Kayıp çocukların bulunması

3. Bilginin korunması
4. AB Vatandaşlığı
 - a. Dolaşım ve ikamet
 - b. Seçim Hakları
 - c. Dilekçe ve şikâyetle bulunma
 - d. Diplomatik korunma
5. Çocuk hakları (çeşitli kararlar, tebliğler ve öneriler)
 - a. Çocuk Haklarına Yönelik AB Gündemi ve AB Stratejisi
 - b. Çocukların cinsel istismarı ve çocuk pornografisi ile mücadele
 - c. Çocukların iletişim araçlarının zararlı içeriklerinden korunması
 - d. Terk Edilmiş ve Ailelerinden Ayrılmış Küçüklerin Korunması
6. Temel haklar
 - a. Azınlık hakları ve ayrımcılıkla mücadele
 - b. Irkçılık ve yabancı düşmanlığı ile mücadele
 - c. Eşcinsel düşmanlığı ile mücadele
 - d. Temel Haklar Ajansı (Agency for Fundamental Rights - FRA)
7. Toplumsal cinsiyet eşitliği
8. Ayrımcılıkla mücadele

Mevzuat başlıklarına ilişkin daha fazla bilgi, www.yargivetemelhaklar.org adresindeki proje internet sitesinden edinilebilir.

EK-2: MÜZAKERE SÜRECİNDE KURUMSAL YAPI VE İDARİ KAPASİTENİN GELİŞTİRİLMESİ AMACIYLA YARGI VE TEMEL HAKLAR ALANINDA GERÇEKLEŞTİRİLEN PROJELER

Türkiye- AB Katılım Öncesi Mali İşbirliği kapsamında Yargı ve Temel Haklar Faslında-ki önceliklere yönelik olarak önemli projeler hayata geçirilmiştir. Söz konusu projeler, bağımsız, tarafsız ve etkin yargının inşa edilmesi; etkili kolluk, yolsuzlukla mücadele, ayırım gözetmeksizin bütün bireylerin temel hak ve özgürlüklerden yararlanması konusunda ölçülebilir gelişim kaydedilmesi, iyi işleyen ve etkili bir kamu hizmeti düzeninin oluşturulması ve kamu yönetiminin modernleşmesinin sürdürülmesi amaçlanarak hazırlanmıştır.

‘Siyasi Kriterler’ ve ‘23.Fasıl: Yargı ve Temel Haklar’ alanlarına yönelik olarak kamu kurum ve kuruluşlarının proje önerileri 2007’den bu yana Katılım Öncesi Mali Yardım Aracı Geçiş Dönemi Desteği ve Kurumsal Yapılanma bileşeni kapsamında finanse edilmektedir. 2002-2007 arası ise, bu alandaki projeler Türkiye-AB Katılım Öncesi Mali İşbirliği Fonu kapsamında finanse edilmekteydi. ‘Bu bileşen kapsamında, Yargı ve Temel Haklar alt sektörüne ilişkin konulara yönelik müktesebat uyumu ve uygulamanın güçlendirilmesini hedefleyen projeler desteklenmektedir.

Bu kapsamdaki başarılı bir şekilde uygulanan ve uygulanmakta olan bazı projeler aşağıda sıralanmaktadır:

Mevzuat alanında gerçekleştirilen siyasi reformları desteklemek üzere, insan hakları konusunda bilinci artırmak amacıyla Adalet Bakanlığı’nın AB ve Avrupa Konseyi ile ortaklaşa yürüttüğü proje kapsamında 225 hâkim-savcıyı eğitici olarak eğitilmiş, sonrasında bu eğiticiler marifetiyle ülke genelindeki tüm hâkim ve savcılara insan hakları konusunda eğitim verilmiştir.

Türkiye’de Mahkeme Yönetimi Sistemine Destek Projesi kapsamında yerel adliyelere ziyaretler ışığında ihtiyaç tespit çalışması yapılarak, mevcut mahkeme yönetimi

sistemindeki eksiklikler ve ihtiyaçlar tespit edildi. Dava akışı yönetimi, mali yönetim, insan kaynakları yönetimi, mahkeme performans standartları ve teknoloji yönetimi konularını içeren yeni bir mahkeme yönetimi sistemi geliştirildi.

Mahkeme yönetimi sistemlerine ilişkin Avrupa standartları ve iyi uygulamaları ışığında, mevcut mevzuatta yapılması gereken değişiklikler belirlendi. Yeni mahkeme yönetimi sistemi 5 pilot adliyede, yani Konya, Aydın, Antalya, Mardin ve Rize adliyelerinde uygulanmaya başlandı. Türkiye’de Mahkeme Yönetimi Sistemine Destek Projesi’nin başarısı sonucunda, yeni mahkeme yönetim sisteminin 20 pilot ilde uygulanmasına yönelik bir Mahkeme Yönetim Sisteminin Güçlendirilmesi II devam projesi olarak 2011-2013 döneminde uygulandı. Bilahare, projenin büyük çaptaki adliyelerdeki uygulamasını ve çıktılarını görebilmek amacıyla İstanbul Anadolu Yakası (Kartal) Adliyesi de projeye dâhil edildi.

Anayasa Mahkemesi, Yargıtay, Danıştay ve HSYK’nın yararlanıcısı olduğu ve halen uygulanmasına devam edilen “Yüksek Yargı Kurumlarının Avrupa Standartları Bakımından Rollerinin Güçlendirilmesi Projesi” kapsamında

da yüksek yargı kurumları ile HSYK mensupları yuvarlak masa toplantıları, konferanslar, yurtdışı çalışma ziyaretleri ve Avrupa kurumlarında geçici olarak görevlendirme vesilesiyle AİHS ve Avrupa Sosyal Şartının ulusal düzeyde uygulanması konularındaki deneyimlerini paylaşma imkânı bulmaktadırlar. Anayasa Mahkemesi, Yargıtay, Danıştay ve HSYK’nın yüksek yargı organları olarak muadil

Avrupa kurumları ile işbirliği sağlanması projenin önemli aktiviteleri arasındadır. Özellikle bireysel başvuru usulü, yaşam hakkı ve işkence ile mücadele, adil yargılanma hakkı, özgürlük ve güvenlik hakkı, ifade, düşünce, vicdan ve din özgürlüğü, barışçıl toplanma ve örgütlenme özgürlüğü, mülkiyet hakkı gibi AİHS tarafın-

AİHM önündeki Türkiye davaları (Başlangıcından 2011 sonuna kadar)

dan garanti altına alınan hak ve özgürlükler, proje kapsamında yürütülen yuvarlak masa toplantıları ve konferansların ana teması olarak belirlenmiştir.

Ayrıca bireysel başvuru uygulamasının başlaması dâhil olmak üzere Türk yargı sistemi hakkında kamunun farkındalığını artırmayı amaçlayan faaliyetler de Proje kapsamında yürütülmektedir.

Ayrıca Askeri Hâkimlerin İnsan Hakları Konusunda Eğitimi Projesi Milli Savunma Bakanlığı ta-

rafından uygulanmıştır. Proje ile Milli Savunma Bakanlığı bünyesinde görev yapmakta olan askeri hâkim ve savcılar ile adli müşavirlerin AİHS ve AİHM içtihadı ile ilgili bilgi birikimlerini ve uygulama kapasiteleri artırılmıştır. Askeri hâkim, savcı ve adli müşavirlerin, uluslararası insan hakları standartlarının uygulanmasında Avrupa'daki farklı askeri yargı sistemlerindeki sorunlar, başarılar ve iyi örnekler hakkında farkındalıkları artırılmıştır.

Demokrasi ve insan hakları konularının ilk ve orta öğretim okullarında öğretilmesi amacıyla geliştirilen 9,1 milyon Avro bütçeli "Demokratik Vatanlık ve İnsan Hakları Projesi" Milli Eğitim Bakanlığı tarafından uygulanmaktadır. Proje ile

daha demokratik bir toplum hedefiyle, demokrasi kültürünü ve evrensel değerleri benimsemiş, insan haklarına saygılı, sosyal sorumluluk sahibi, haklarını bilen ve kullanan etkin bireyleri yetiştirmek için Millî Eğitim Bakanlığının kurumsal kapasitesinin güçlenmesini desteklemektedir. Proje kapsamında, demokratik okul kültürünün geliştirilmesi ve Demokratik Okul Yeterlilik Çerçevesinin hazırlanması ana faaliyetlerdendir. Proje ile vatandaşlık ve demokrasi eğitimi dersinin öğretim programının geliştirilecek, geliştirilen dersin etkin ve verimli uygulamasını sağlanacak ve pilot okullarda uygulanması temin edilecektir.

İnsan hakları konusu Adalet Akademisinin hâkim ve savcı adayları için uyguladığı hizmet öncesi eğitim müfredatına eklenmiş olup, Adalet Akademisinin Kapasitesinin Geliştirilmesi Projesi kapsamında Adalet Akademisi bünyesinde bir insan hakları biriminin kurulması ve bu birim koordinasyonunda AİHM kararlarının tercüme edilmesi, yargı teşkilatı ile paylaşılması ve insan hakları eğitimlerinin geliştirilmesi planlanmıştır.

Önce Çocuklar: Çocuk Koruma Mekanizmalarının İl Düzeyinde Modellenmesi Projesi, 2005 yılında yürürlüğe giren Çocuk Koruma Yasası'nın yaşama geçirilmesini desteklemek amacıyla hazırlandı. Proje kapsamında gerek Adalet Bakanlığı'nda ve diğer kurumlarda çocuk hakları ile ilgili çalışan devlet görevlileri, gerek barolardaki çalışanlar ve avukatlar, gerekse sosyal yardım uzmanları çocuk koruma mekanizmalarına ilişkin eğitimler aldılar.

Böylece proje ile ülkemizde çocuklara yönelik politikalar üreten ve bu politikaları uygulayan aktörlerin kurumsal kapasitesi gelişti.

Türk Ulusal Polisi ve Jandarması İçin Bağımsız Bir Kolluk Şikâyet Komisyonu ve Şikâyet Sistemi Projesi kapsamında polis ve jandarmaya yönelik mevcut şikâyet sisteminin kavramsal ve kurumsal çerçevesinin belirlenmesi, yeni bir şikâyet sisteminin kurulması için bir yasal çerçevenin tam olarak hazırlanması amaçlandı. Projenin somut sonucu, olan ve 5 Mart 2012 tarihinde TBMM'ye sevk edilen Kolluk Gözetim Komisyonu Kurulması ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun Tasarısı işkence ve kötü muamele gibi şikâyetleri, kolluk kuvvetlerinden bağımsız olarak incelemek ve soruşturmak üzere kolluk gözetim komisyonu kurulması öngörmektedir. Ayrıca proje sonucunda "Meslek Standartları Etiği" çerçevesinde 2 Kasım 2007 tarihinde İçişleri Bakanlığı Genelgesi olarak "Kolluk Kuvvetleri Etik İlkeleri" yayımlanmıştır.

I. TAMAMLANMIŞ PROJELER

A. YARGI

Proje Adı	Programlama Yılı ve Kaynağı	Somut Çıktılar
Yargının Moderni- zasyonu ve Ceza Re- formu	MEDA	Projede hâkim ve Cumhuriyet savcılarının AB hukuku alanında eğitimi, hâkim-savcı adaylarının yabancı dil öğrenmeleri, infaz koruma memurlarının eğitimi, teçhizat alımı, cezaevleri ile infaz hâkimlikleri arasında bilgisayar sistemi kurulması, örnek cezaevi oluşturulması gibi etkinlikler yer almıştır. Uşak ve Elazığ'da model cezaevleri açılmış, Adalet Akademisi bünyesinde mefruşat alımları gerçekleştirilmiş, cezaevi personeli özel eğitime tâbi tutulmuş, adlî sicil ve bilgi işlem personeli bilgi teknolojileri konusunda eğitim almışlardır.
İnsan Hakları Konusunda Hâkimlerin Eğitimi	2002/AB	Proje kapsamında 225 hâkim- savcı insan hakları konusunda eğitici olarak eğitim almıştır. 5 Nisan - 11 Temmuz 2004 tarihleri arasında ise eğitici hâkim ve Cumhuriyet savcıları tarafından diğer hâkim ve Cumhuriyet savcılarında insan hakları eğitimi verilmiştir.
Polisin Suç Delillerini Analiz Kapasitesinin Geliştirilmesi- Eşleştirme Projesi	2003/AB	Proje kapsamında düzenlenen faaliyetler ile Türk Polisinin suç delillerini bilimsel yöntemlerle analiz kapasitesi geliştirilerek delilden suçluya gidilmesi anlayışı güçlendirilmiştir.
İstinaf Mahkemelerinin Kurulmasının Desteklenmesi- Eğitim Projesi	2004/AB	Yargıtay üyesi ve Yargıtay'da görevli olan hâkim ve savcılara yönelik olarak iki adet uluslararası konferans düzenlenmiş ve sunulan tebliğler kitap olarak basılmıştır. Hukuk mahkemesi hâkimlerine, Ceza mahkemesi hâkimlerine ve Cumhuriyet savcılarında, yardımcı personele yönelik olarak üç farklı kitap hazırlanmıştır. Bu el kitapları seminer katılımcılarına ve tüm teşkilata dağıtılmıştır. Bölge adliye mahkemelerinde görev alması muhtemel olanlar arasında seçilecek hâkim, Cumhuriyet savcısı ve yardımcı personele eğitim verilmiştir. Bu kapsamda öncelikli olarak; 40 hâkim ve savcı ile 25 yardımcı personel eğitici olarak yetiştirilmiş, bu eğitimciler daha sonra Türkiye'nin farklı bölgelerinde 1000 hâkim-savcı ile 1200 yardımcı personele ikişer gün süren seminerler vermişlerdir. Eğitici olarak belirlenen hâkim ve savcılardan 15 kişi Hollanda'ya, yardımcı personelden 15 kişi ise İsveç'e 5 gün süren bir çalışma ziyaretinde bulunmuşlardır. Proje üzerinde çalışan Adalet Bakanlığı, Yargıtay ve Adalet Akademisi yetkilileri Hollanda ve Fransa'ya çalışma ziyaretinde bulunmuşlardır.

Proje Adı	Programlama Yılı ve Kaynağı	Somut Çıktılar
Türkiye'de Denetimli Serbestliğin Geliştirilmesi-Eşleştirme Projesi	2004/AB	Adalet Komisyonunun bulunduğu 133 yerde denetimli serbestlik ve yardım merkezi şube müdürlükleri kurulmuştur. Şube müdürleri ve yeterli sayıda denetimli serbestlik görevlileri atanmış; psikolog, sosyolog, sosyal hizmet uzmanı ve öğretmen olarak uzman personel alınmıştır. Denetimli serbestlik personelinin, hükümlülerin toplum içinde denetimlerini etkili bir biçimde sağlamak için ihtiyaç duyacakları beceri ve yöntemlerle donatılması sağlanmıştır. Eğitimler doğrultusunda el kitapçıkları hazırlanmış ve yayımlanmıştır. Denetimli Serbestlik ve Yardım Hizmetleri Daire Başkanlığı'nın kurumsal kapasitesinin geliştirilmesi kapsamında yurt dışından gelen üst düzey yöneticiler ve eğitimcilerle birlikte düzenlenen seminer de dâhil olmak üzere toplam 69 eğitim faaliyeti düzenlenmiş ve 1447 kişi eğitim görmüştür. Denetimli serbestlik uygulamalarının çeşitli yönleri hakkında bilgi sahibi olmak amacıyla İngiltere, Hollanda, Çek Cumhuriyeti ve İspanya'ya çalışma ziyaretleri düzenlenmiştir.
Türkiye'de Çocuklar İçin İyi Yönetişim, Koruma ve Adaletin Güçlendirilmesi	2004/AB	Adalet Bakanlığı tarafından Çocuk Koruma Kanunu ve ilgili Yönetmelikleri çerçevesinde farklı eğitimler ve seminerler düzenlenmiştir. Bu çalışmalara çocuk ve aile mahkemelerinden hâkimler, Cumhuriyet savcıları, Yargıtay üyeleri, sosyal çalışma görevlileri ve çocukla çalışan kurumların temsilcilerinden oluşan 700' den fazla profesyonel katılmıştır. Ayrıca Kanunlar Genel Müdürlüğü'nün koordinatörlüğünde; çocuk adaleti ile ilgilenen hâkim, savcı, infaz koruma memurları, denetimli serbestlik görevlileri, adli tıp uzmanları, sosyal çalışmacılar, avukatlar ve kolluk görevlileri gibi profesyoneller için rehber kitap hazırlanmıştır.
İstinaf Mahkemelerinin Kurulmasının Desteklenmesi-İnşaat Projesi	2005/AB	Ankara, Diyarbakır ve Erzurum illerinde bölge adliye mahkemeleri için bina yapılması hedeflenmiştir. 24 Ocak 2007 tarihi itibarıyla her üç ilde de firmalara inşaat arsaları teslim edilmiştir. İnşaatlar arsa teslim tarihinden itibaren 18 ay içinde tamamlanmış, 2009 yılı Şubat ayı içinde Adalet Bakanlığına teslim edilmiştir.
Mahkeme Yönetim Sisteminin Desteklenmesi	2006/AB	4 AB ülkesine ihtiyaç analizi kapsamında çalışma ziyaretleri düzenlenmiş, yeni mahkeme yönetim sisteminin ilkelerinin uygulanmasını belirlemeye (strateji belgesinin oluşturulması, bu belgede yer alan önerilerin uygulamaya aktarılması) yönelik çalışma toplantıları yapılmış ve yeni sisteme ilişkin olarak 5 pilot adliyedeki (Konya, Aydın, Rize, Mardin ve Manavgat) hâkim ve savcılar ile yardımcı personele eğitim verilmiştir.

Proje Adı	Programlama Yılı ve Kaynağı	Somut Çıktılar
Türk Denetimli Serbestlik Hizmetlerinde Çocuklar ve Mağdurlarla İlgili Çalışmaların Geliştirilmesi-Eşleştirme Projesi	2007/AB	Denetimli serbestlik altındaki çocuklara yönelik izleme ve değerlendirme sisteminin ve mağdurlara yönelik değerlendirme sisteminin UYAP'a entegre edilmesine yönelik çalışma yapılmıştır. Denetimli serbestlik altındaki çocuklar ve mağdurlara ilişkin kurumlararası işbirliğini geliştirmek ve kurumlararası bilgi akışını artırmak amacıyla çeşitli yaklaşım ve yöntemleri içeren dokümanlar oluşturulmuş ve kurumlararası çalışmaya ilişkin toplantılar düzenlenmiştir. Denetimli serbestlik altındaki çocuklara ve suç mağdurlarına ilişkin ulusal standartlar ve politika belgeleri oluşturulmuştur. Denetimli serbestlik altındaki çocuklara yönelik temel yaklaşım müdahale programı, denetim altında olan çocuklar için alkol ve madde müdahale programı, genel suçlu davranış müdahale programı ve saldırgan davranış önleme müdahale programı geliştirilmiştir. Mağdurlara ilişkin olarak ise mağdur temel yaklaşım müdahale programı, suç mağdurları ve psiko-sosyal müdahale programı, aile içi şiddet mağdurları müdahale programı, cinsel şiddet mağdurları müdahale programı geliştirilmiştir.

B. TEMEL HAKLAR

Proje Adı	Programlama Yılı ve Kaynağı	Somut Çıktılar
İfade Alma Teknikleri ve İfade Alma Odalarının Geliştirilmesi-Eşleştirme Projesi	2002/AB	Proje kapsamında, -27 ilde ifade alma sırasında görsel ve işitsel kayıt imkânı sunan ve uluslararası standartlara uygun olan 30 model ifade alma odası kurulmuştur. -Eğiticilerin eğitimi seminerleri gerçekleştirilmiş, (251) personel insan hakları eğiticisi olarak eğitim almıştır. -81 ilde 120 eğitim gerçekleştirilmiş, toplam (2470) personel eğitilmiştir. -İfade alma ve insan hakları konularıyla ilgili bir eğitim el kitabı hazırlanmıştır.
Türkiye'nin Fikri Mülkiyet Hakları alanında, Korsanlıkla Mücadeleye Odaklı Tam Uyum ve Uygulama Çabalarına Destek	2004/AB	Proje ile Kültür ve Turizm Bakanlığının yasal, idari ve kurumsal kapasitesi, AB fikri mülkiyet hakları sisteminin kural ve uygulamalarına uygun bir şekilde, güçlendirilmiştir.

Proje Adı	Programlama Yılı ve Kaynağı	Somut Çıktılar
Toplumsal Cinsiyet Eşitliğinin Güçlendirilmesi	2005/AB	KSGM'nin kurumsal kapasitesi güçlendirilmiş, Dokümantasyon Merkezi güçlendirilmiş ve İnternet Sitesi geliştirilmiştir. Ayrıca Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Kurumu Taslak Modeli ve toplumsal cinsiyet eşitliğine yönelik Ulusal Eylem Planı Taslağı oluşturulmuştur. Ayrıca Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü için "Toplumsal Cinsiyet Eşitliği İletişiminde Liderliği Ele Almak" başlıklı bir İletişim Stratejisi hazırlanmıştır.
Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Konusunda Avukatların Eğitimi	2005/AB	Eğitim seminerleri aracılığıyla, avukatların AİHS ve AİHM ile ilgili bilgileri güncellenmeye çalışılmıştır. "AİHM Kararları Işığında Ceza Yargılaması Kurum ve Kavramları" isimli bir başvuru kitabı hazırlanmıştır. 15000 adet basılan kitap barolara, mahkemelere, üniversitelere ve kütüphanelere dağıtılmıştır.
Adli Tıp Uzmanı Olmayan Hekimlerle, Cumhuriyet Savcıları ve Hâkimlerin İstanbul Protokolü Hakkında Eğitilmesi	2005/AB	Proje çerçevesinde, adli tıp uzmanı olmayan ancak adli rapor düzenleyen 4000 hekime eğitim verilmiş, eğitimcilerin eğitimi yöntemiyle 1500 hâkim ve savcıya yönelik eğitim seminerleri ve eğitimcilerin eğitimi düzenlenmiştir. Bu eğitimciler de 2009 yılı sonuna kadar toplam 100 seminer düzenlemek suretiyle, 4000 doktor, 1000 savcı ve 500 ceza hâkimine yönelik eğitim programını tamamlamışlardır. İşkence iddialarının belgelendirilmesi, raporlama ve kovuşturmayla ilişkin kılavuz ilkelerin, prosedürlerin ve hizmetlerin geliştirilmesi ve uygulanmasına yönelik çalışmalar yapılmıştır.
Türk Ulusal Polisi ve Jandarması için Bağımsız Kolluk Şikâyet Komisyonu ve Sistemi-Eşleştirme Projesi	2005/AB	2009 yılı başında "Türk Ulusal Polisi ve Jandarması için Bağımsız Bir Kolluk Şikâyet Komisyonu ve Şikâyet Sistemi Eşleştirme Projesi" genelinde "İstisare Belgesi" kitap halinde hazırlanarak bu paralelde hazırlanan anket broşürü ile birlikte dağıtılmış olup, internet üzerinden de erişimi sağlanmıştır. Proje kapsamında, "Meslek Standartları Etiği" çerçevesinde 2 Kasım 2007 tarihinde İçişleri Bakanlığı Yönergesi olarak 9 başlık ve 52 maddeden oluşan "Kolluk Kuvvetleri Etik İlkeleri" metni yayınlanmıştır.
Jandarmanın İnsan Hakları Konusunda Eğitimi-Eşleştirme Projesi	2006/AB	Proje kapsamında, Türk Jandarması arasında Avrupa insan hakları ve etik standartlarına ilişkin bilgi ve beceriler eğitim ve diğer kapasite geliştirme faaliyetleri yoluyla artırılmış ve bu standartların ulusal düzeyde etkili bir şekilde uygulanması kolaylaştırılmıştır.

Proje Adı	Programlama Yılı ve Kaynağı	Somut Çıktılar
Önce Çocuklar - Çocuk Koruma Mekanizmalarının İl Düzeyinde Modellenmesi	2006/AB	Sosyal Çalışma Görevlileri Rehber Eğitimi programı çerçevesinde yapılan 2 grup seminer ile toplamda 371 Sosyal Çalışma Görevlisine eğitim verilmiş olup, projenin seminer aşaması 2010 yılı Ocak ayı sonu itibariyle tamamlanmıştır. Etkin hükümlü yönetimi uygulama el kitabı oluşturulmuştur. Taslak hükümlü yönetim modeli içinde yer alan araştırma-değerlendirme formu (ARDEF) ve bireyselleştirilmiş iyileştirme planı formu (BİP) oluşturularak taslak modelin pilot uygulamaları Ankara Çocuk ve Gençlik Ceza İnfaz Kurumu, Ankara Çocuk Eğitimevi, Maltepe Çocuk ve Gençlik Ceza İnfaz Kurumu ve Antalya L Tipi Kapalı Ceza İnfaz Kurumunda başarı ile tamamlanarak, uygulama el kitapları (ARDEF- BİP) oluşturulmuştur. Çocukların temel haklarının hayata geçirilmesi ve çocuk koruma hizmetlerinin bütüncül ve eşgüdümlü bir şekilde yürütülmesi amacıyla hazırlanan "Çocuk Koruma Hizmetlerinde Koordinasyon Strateji Belgesi 2011-2015" 27 Ocak 2011 tarihli Merkezi Koordinasyon toplantısında kabul edilmiştir.
Şiddete Maruz Kalan Kadınlar İçin Sığınma Evleri Kurulması	2006/AB	Ankara, İzmir, Eskişehir, Samsun, Gaziantep, Antalya ve Bursa'da "Kadın Sığınma Evleri" kurulmuştur. Buna ilaveten, belediye ve valilikler gibi yerel kurumlarda çalışan ilgili personele kadına yönelik şiddetle mücadele ve şiddet mağdurlarına yönelik yerel hizmetler konusunda eğitim verilmiştir.
Fikri ve Sınâî Mülkiyet Hakları Uygulamalarında Türk Polisinin Desteklenmesi Projesi-Eşleştirme Projesi	2006/AB	Fikri mülkiyet hakları alanında uygulayıcı birimlerin gerek kendi personeline gerekse kurumlar arası işbirliği kapsamında düzenlenecek eğitimlerde görevlendirmek üzere Eğitici Personel yetiştirmek amacıyla üç dönem halinde Eğitimcilerin Eğitimi kursu düzenlenmiştir. Polis amiri, Adalet Bakanlığı personeli, Gümrük Müsteşarlığı personeli ve Patent Enstitüsü uzmanlarına yönelik altı dönem halinde "Fikri Mülkiyet Suçları Uzmanlık Eğitimi" başlıklı kurs düzenlenmiştir. 81 İl Emniyet Müdürlüğü Güvenlik Şube Müdürlüğüne ve Merkez Teşkilatına teknik donanım desteği sağlanmıştır.

II.UYGULAMASI DEVAM EDEN VE PROGRAMLAMA SAFHASINDAKİ PROJELER

A. YARGI

Proje Adı	Programlama Yılı ve Kaynağı	Projenin Amacı
Askeri Hâkim ve Savcıların İnsan Hakları Alanında Eğitimi	2007/AB	Projenin amacı; askeri hâkim ve savcıların, AİHM ve içtihadı konusunda bilgi ve uygulama kapasitelerini geliştirmektir.
Türk Ceza Adalet Sisteminin Güçlendirilmiş Etkinliği	2009/AB	Proje ile hâkimlerin kovuşturma kapasitelerinin artırılması, savcıların soruşturma kapasitelerinin artırılması, Türkiye Adalet Akademisinin müfredatının AİHS'ye uygun olarak yeniden ele alınması, yargılama sürelerinin kısaltılması, Türkiye Ceza Adalet Sisteminin AB standartlarına uyumlu olarak geliştirilmesi, Türk Ceza Adalet Sistemi alanında insan hakları standartlarının uygulanmasının geliştirilmesi amaçlanmaktadır.
İcra Dairelerinin Kapasitelerinin Geliştirilmesi-Eşleştirme Projesi	2009/AB	Proje ile icra hizmetlerinin etkililik ve verimliliğini artırmak üzere icra dairelerinin kurumsal kapasitelerinin güçlendirilmesi amaçlanmaktadır.
Çocuklar İçin Adalet Projesi	2010/AB	Projenin amacı, Çocuk Koruma Kanunu'nun etkin bir şekilde uygulanması ve çocukların adil yargılama, çocuk adalet sisteminde etkin sektörler arası işbirliği ve özgürlüklerinden yoksun bırakılan çocuklara sağlanan yüksek standartlara uygun hizmetler yoluyla yasa çerçevesinde çocukların bütün haklarının tam olarak yaşama geçirilmesinin sağlanmasıdır.
Etkin ve Profesyonel Bir Adalet Akademisine Doğru-Eşleştirme Projesi	2010/AB	Projenin amacı, AB standartlarına uygun olarak yargının işleyişi, etkinliği ve verimliliğinin sağlanması ile Adalet Akademisinin bu ölçütler çerçevesinde eğitim sağlama kapasitesinin artırılmasıdır.
Kitle İletişim Araçları ve Yargı Arasında İlişkilerin Geliştirilmesi-Eşleştirme Projesi	2010/AB	Proje ile basın özgürlüğü ve masumiyet karinesi ilkesi dikkate alınarak kamunun doğru bilgi alma hakkının güçlendirilmesi yoluyla yargıya duyulan güveni artırılması amaçlanmaktadır.
Tanık Koruma Kapasitesinin Güçlendirilmesi-Eşleştirme Projesi	2010/AB	Projenin amacı, Avrupa standartlarına uygun etkili bir Tanık Koruma Sistemi uygulanması temelinde Adalet Bakanlığı, Türk Ulusal Polisi ve Jandarmasının kurumsal kapasitesini güçlendirmektir.

Proje Adı	Programlama Yılı ve Kaynağı	Projenin Amacı
Gelişmiş Bilirkişi Sistemi-Eşleştirme Projesi	2010/AB	Bilirkişi sisteminin reformu ve standardizasyonunun tamamlanarak yargının verimliliği, etkinliği ve bağımsızlığının güçlendirilmesi projenin temel amacıdır.
Aile Mahkemelerinin Etkinliğinin Artırılması	2012/AB	Projenin amacı; aile mahkemelerinin işlevselliğinin artırılması ve aile mahkemesi uygulamalarında standardizasyon sağlanmasıdır.
Elektronik İzleme Sistemine Geçişte Denetimli Serbestlik Hizmetlerinin Kurumsal Kapasitesinin Güçlendirilmesi Projesi	2012/AB	Projenin amacı, Türkiye'de suç işleyen çocukların etkin bir şekilde topluma kazandırılmaları için ihtiyaç duyulan programları belirleyebilmek amacıyla AB standartlarıyla uyumlu risk değerlendirme aracı geliştirmektir.
Türk Denetimli Serbestlik Hizmetlerinde Çocuklar İçin Etkin Bir Risk Değerlendirme Sisteminin Geliştirilmesi	2012/AB	Projenin amacı, Türkiye'de suç işleyen çocukların etkin bir şekilde topluma kazandırılmaları için ihtiyaç duyulan programları belirleyebilmek amacıyla AB standartlarıyla uyumlu risk değerlendirme aracı geliştirmektir.

B. TEMEL HAKLAR

Proje Adı	Programlama Yılı ve Kaynağı	Projenin Amacı
Türkiye'de Model Cezaevi Uygulamasının Yaygınlaştırılması ve Cezaevi Reformunun Geliştirilmesi	2007/AB	Proje, ceza infaz kurumu hizmetlerinin geliştirilmesi ve tutukluluk şartlarının iyileştirilmesine katkıda bulunarak Türkiye'deki model ceza infaz kurumu uygulamalarını yaygınlaştırmayı; ceza infaz kurumu reformunun desteklenmesi yoluyla profesyonel, verimli ve etkili ceza infaz kurumu hizmeti oluşturmayı; Avrupa Cezaevi Kuralları (ACK) ve diğer uluslararası standartlar doğrultusunda Türkiye'deki ceza infaz sistemini geliştirmeyi amaçlamaktadır.
Adli Tıp Uzmanlarının Becerilerinin Geliştirilmesi-Eşleştirme Projesi	2008/AB	Projenin amacı; Adli Tıp Kurumu uzmanlarının mesleki kapasitelerinin geliştirilerek yargılamanın hızlı ve isabetli yapılmasını sağlamaktır. 250 adli tıp uzmanının; AİHS, AİHM'nin eksik soruşturma nedeniyle Türkiye aleyhine verdiği kararlar ve çağdaş raporlama teknikleri üzerinde mesleki tecrübelerini artıracak eğitim faaliyetleri öngörülmektedir.
Engelli Bireyler için Sağlanan Hizmetlerin Geliştirilmesi	2008/AB	Projenin amacı; toplum temelli bakım modeli oluşturmak ve sunulan hizmetlerin kalitesini artırmaktır.
Ceza İnfaz Kurumlarında Ruh Sağlığı ve Bağımlılık Hizmetlerinin İyileştirilmesi	2009/AB	Projenin amacı, cezaevlerinde ruh sağlığı ve bağımlılık sorunlarıyla ilgili olarak mahkûm ve çalışanlara yönelik ruh sağlığı hizmetlerini artırmaktır.
Özürü Bireylerin Toplumsal Entegrasyonun Geliştirilmesi	2009/AB	Proje ile özürü bireylere yönelik faaliyet gösteren STK'lar ile Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, Özürü ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü'nün kapasitelerinin güçlendirilmesi amaçlanmaktadır.
Aile İçi Şiddetle Mücadele için Kadın Sığınma Evleri	2009/AB	Projenin amacı; şiddete uğramış kadınların kadın sığınma evleri sayesinde korunmasını sağlamaktır.
Kişisel Verilerin Korunması G2G.2010 NL	2010/ Hollanda	Projenin amacı, kişisel verilerin korunması hakkındaki kanun tasarısının AB müktesebatına uygun olarak kabul edilmesinin sağlanmasıdır.

Proje Adı	Programlama Yılı ve Kaynağı	Projenin Amacı
Kadın Hakları Konusunda Farkındalık ve İl ve İlçe İnsan Hakları Kurulları için Destek	2010/AB	Proje ile ihlal iddialarını değerlendirme ve şikâyet alma tekniklerinin ülke çapında standardizasyonu amaçlanmıştır.
Cezaevlerindeki İnfaz Hizmetlerinin Geliştirilmesi-Eşleştirme Projesi	2010/AB	Projenin amacı; farklı suç motivasyonları ve suç davranışları sebebiyle ceza infaz kurumunda bulunan hükümlü-tutuklular için infaz ve rehabilitasyon süreçlerinin birey odaklı hale getirilmesi, ceza infaz kurumu hizmetlerine yönelik işletim standartlarını belirlemek, hassas gruplarla çalışan personele yönelik eğitim müfredatının özelleştirilmesi ve 30 ceza infaz kurumunda akıllı sınıflar kurarak tesis ederek eğitim sistemi kurmaktır.
Türkiye’de Özürlülüğe Yönelik Ayrımcılıkla Mücadele Projesi	2010/AB	Bu proje ile Türkiye’de ayrımcılıkla ilgili mevzuat; özürlü bireylerin ayrımcılığı önlemeye yönelik başvuru ve destek mekanizmaları hakkındaki bilgi düzeyleri; bireysel düzeyde ayrımcılık deneyimleri ve baş etme yöntemlerine ilişkin verilerin elde edilmesi yoluyla bu alanda politika ve stratejilerin belirlenmesine katkıda bulunulması amaçlanmıştır.
Kadın Hakları Konusunda Farkındalık ve Yerel İnsan Hakları Kurulları için Destek	2010/AB	Projenin amacı; kadın hakları ve insan hakları konusunda Türkiye’nin taraf olduğu uluslararası sözleşmelere de uygun olarak farkındalığın artırılmasıdır.
Kadına Yönelik Aile İçi Şiddetin Engellenmesi	2010/AB	Projenin amacı; Jandarmanın kadına karşı şiddetle mücadelede insan hakları ve cinsiyet eşitliği konusunda kapasitesinin artırılmasıdır.
Okullarda Cinsiyet Eşitliğinin Geliştirilmesi	2010/AB	Projenin amacı; okullarda erkek ve kızlar için cinsiyet eşitliği ile eğitim sisteminde eşitlik ve cinsiyete duyarlı yaklaşımın teşvik edilmesidir.
Türkiye’de Kişisel Verilerin Korunması Sisteminin Hayata Geçirilmesi	2011/AB	Projenin amacı Kişisel Verilerin Korunması Sistemini; ikincil mevzuat, farkındalığı artırılmış, iyi şekilde yetiştirilmiş ve eğitilmiş personel ile temelleri sağlam atılmış ve düzgün çalışan veri koruma otoriteleri gibi gerekli tüm unsurları ile kurmaktır.

EK-3: JEAN MONNET BURS PROGRAMI İSTATİSTİKLERİ

1989 yılında Türkiye Cumhuriyeti ile Avrupa Komisyonu arasında yapılan anlaşma ile oluşturulan Jean Monnet Burs Programı ile AB müktesebatı konusunda Türkiye'deki kamu, özel sektör ve sivil toplum kuruluşu çalışanları, üniversite öğrencileri ile akademik ve idari personeline AB üyesi ülkelerde eğitim imkânı sunulmaktadır. Aşağıda, yıllara göre Jean Monnet Burs Programından yargı ve temel haklar ile adalet, özgürlük ve güvenlik alanlarında faydalanan bursiyer sayıları verilmektedir. 2007-2008 Akademik Yılından bu yana toplam 102 kamu, özel sektör ve sivil toplum kuruluşu çalışanları, üniversite öğrencileri ile akademik ve idari personeli bu burslardan faydalanmıştır.

Akademik Yıl	Yargı ve Temel Haklar	Adalet, Özgürlük ve Güvenlik
2012-2013	13	11
2011-2012	16	5
2010-2011	9	4
2009-2010	15	4
2008-2009	11	5
2007-2008	3	6

Blank page with horizontal dotted lines for writing.

İngiltere
Büyükelçiliği
Ankara

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
AVRUPA BİRLİĞİ BAKANLIĞI

REPUBLIC OF TURKEY
MINISTRY FOR EU AFFAIRS

Türkiye Cumhuriyeti
Avrupa Birliği Bakanlığı

Mustafa Kemal Mah. 2082. Cad. No: 4
06510 Bilkent / ANKARA
Tel : 0312 218 13 00
Faks : 0312 218 13 71
www.ab.gov.tr